

Таміла Яценко, Василь Пахаренко,
Ірина Тригуб, Олеся Слижук

Література

(українська та зарубіжна)

Підручник інтегрованого курсу для 5 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 2

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Київ
Видавничий дім «Освіта»
2022

УДК

Л64

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 08.02.2022 р. № 140)*

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Навчальне видання

ЯЦЕНКО Таміла Олексіївна, ПАХАРЕНКО Василь Іванович,
ТРИГУБ Ірина Анатоліївна, СЛИЖУК Олеся Алімівна

ЛІТЕРАТУРА

(українська та зарубіжна)

Підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 2

Редактор *М. В. Прокопенко*
Технічний редактор *Л. І. Аленіна*
Коректор *Ю. А. Особливець*
Комп'ютерна верстка *К. П. Мирончик*
Дизайн обкладинки *П. В. Ширнін*
Формат 70х100 ¹/₁₆.
Ум. друк. арк. 00,000 + 0,000 форзац.
Обл.-вид. арк. 00,00 + 0,00 форзац.
Наклад ___ прим. Зам. .

ТОВ «ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ОСВІТА»

Свідоцтво «Про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції»

Серія ДК № 6109 від 27.03.2018 р.

Адреса видавництва: 04053, м. Київ, вул. Обсерваторна, 25
www.osvita-dim.com.ua

Л64 **Література** (українська та зарубіжна) : підруч. для 5 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2 / Т. О. Яценко, В. І. Пахаренко, І. А. Тригуб, О. А. Слижук. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2022. — 240 с.

ISBN 978-617-000-000-0.

УДК

ISBN 978-617-000-000-0

© Яценко Т. О., Пахаренко В. І.,
Тригуб І. Л., Слижук О. А., 2022
© Видавничий дім «Освіта», 2022

Від авторів

Юний читачу! Юна читачко!

Ти продовжуєш вивчення шкільного предмета «**Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної)**». Корисним і пізнавальним читацьким путівником у світі української та зарубіжної літератур став для тебе підручник. У його першій частині ти вже мав/мала можливість ознайомитися з українським і зарубіжним фольклором, дізнатися цікаві факти про митців/мисткинь художнього слова, насолодитися читанням творів українських і зарубіжних письменників та письменниць, зокрема й сучасних. А головне — ти навчився/навчилася розуміти красу художнього слова!

Нагадуємо, що твоїм орієнтиром для пізнання високохудожнього світу літератури є такі рубрики підручника:

 Читацький путівник — перелік знань та умінь, опанувати які ти матимеш можливість під час вивчення теми.

 Ти вже знаєш — нагадування про те, що тобі вже відомо з початкової школи.

 Ти вже вмієш — можливість переконатися в тому, якими читацькими вміннями ти вже оволодів/оволоділа.

 Літературознавчий клуб — матеріал, який допоможе створити уявлення про письменника чи письменницю, сприйняти текст художнього твору.

 Літературознавчий словник — визначення літературознавчих понять, розуміння яких потрібне для глибокого осмислення художнього твору.

 Мовна скарбничка — матеріал для удосконалення твого мовлення.

 У колі мистецтв — зіставлення художніх образів творів української літератури з іншими видами мистецтва — образотворчим, музичним, кіно, анімацією тощо.

 Поміркуй! — запитання та завдання для закріплення вивченого матеріалу.

 Читай і досліджуй! — творчі дослідницькі завдання та читацькі проекти для самостійного або ж групового виконання. Такі завдання потребують чимало часу для виконання, тож учитель/вчителька допоможуть тобі обрати одне-два завдання, які ти зможеш виконати впродовж семестру.

 Підсумуй! — запитання і завдання для систематизації та узагальнення вивченого.

 Читацьке дозвілля — перегляд екранізацій літературних творів, прослуховування музики, віртуальне відвідування музеїв, картинних галерей тощо.

У підручнику подано **QR-коди**, в яких «схована» частина навчального матеріалу. На них указуватиме позначка. Щоб прочитати прихований текст, послухати музику, переглянути фрагменти кінофільму чи мультфільму тощо, потрібно встановити на смартфон програму для читання **QR-коду** й навести його на позначку. Усі електронні додатки також розміщено на ресурсі: <http://inform1.yakistosviti.com.ua/intehrovanyi-kurs-literatur-ukrainska-i-zarubizhna> →

Оцінити, наскільки добре ти працював/працювала під час вивчення певної теми підручника, тобі допоможуть такі **смайлики**:

 Розумію і можу пояснити

 Ще не зовсім розумію

 Не впевнений/не впевнена

Бажаємо успіхів на твоєму читацькому шляху!

Дивовижний світ природи

 Читацький путівник

Юний читачу! Юна читачко!

Французький поет Альфонс де Ламартін говорив: «Навіть у найпрекрасніших своїх мріях людина не може уявити нічого прекраснішого за природу». А славетний український учитель Василь Сухомлинський наголошував: «Краса природи — це одне з джерел, що живить доброту, сердечність і любов».

У глибокій істинності цих слів ти переконаєшся, коли вичитимеш теми цього розділу. Помилуєшся красою природи у дзеркалі літератури.

Роберт Бернс

Ти вже знаєш, що письменники/письменниці найщиріші свої твори присвячують передовсім Батьківщині. Наразі ти переконаєшся, як письменники/письменниці різних національностей захоплено змальовують неповторну чарівність рідного краю, зізнаються в любові до нього. Такою є й поезія Роберта Бернса.

Моє серце в верховині...

Моє серце в *верховині* і душа моя,
Моя дума в верховині соколом *буя*,
Моя мрія в гори лине наздогін вітрам,
Моє серце в верховині, де б не був я сам.

Будь здорова, верховино, любий рідний край,
Честі й слави батьківщино, вольності *розмай!*
Хоч іду я на чужину, повернуся знов,
Моє серце в верховині і моя любов.

Прощавайте, сині гори, білії сніги,
Прощавайте, темні *звори* й світлії луги!
Прощавайте, пущі дикі й тіняві гаї,
Прощавайте, буйні ріки й бистрі ручаї!

Моє серце в верховині і душа моя,
Моя дума в верховині соколом буя,
Моя мрія в гори лине наздогін віграм,
Моє серце в верховині, де б не був я сам.

(Переклад М. Лукаша)

Поміркуй!

- Яка картина природи виникла в твоїй уяві під час читання поезії «Моє серце в верховині...»?
- Де, на твою думку, знаходиться цей чудовий край?
- Які почуття передає поет?

Мовна скарбничка

Верховіна – верхня, найвища частина чого-небудь, зазвичай гір чи дерев, зокрема назва високогірної місцевості в Українських Карпатах.

Буяти – тут: вільно линути, літати, ширяти в небі.

Розмаї – те, що буyno розростається, розквітає.

Зв'ори (або *ізв'ори*) – яри, ущелини, вузькі долини між горами, які так називають в Українських Карпатах.

Шотландський пейзаж

Ти вже знаєш із уроків англійської мови, що Англія — це лише одна із чотирьох частин Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. До Королівства територіально також входять Вельс, Північна Ірландія та Шотландія. Саме шотландцем є поет Роберт Бернс.

Літературознавчий клуб

Роберт Бернс (1759–1796) — шотландський поет. Шотландія — це край величних гір, річок і озер із чарівною природою. Пів-

Роберт Бернс

нічну гірську, майже безлюдну, місцевість шотландії називають Гайлендс (Верховина).

Цей край славиться стародавніми замками, а ще багатьма легендами й загадками. Наприклад, тут вам охоче розкажуть про Нессі — чудовисько, яке начебто неодноразово бачили в озері Лох-Несс.

Дім, у якому народився Р. Бернс
(с. Алловей, Шотландія)

Альфред де Бреанскі.
Озеро Лох-Несс

Роберт Бернс народився й виріс у селі Алловей у родині хліборобів. Він лише два роки ходив до школи. Проте все життя завзято займався самоосвітою, добре опанував англійську, французьку, латину, математику, багато читав.

Старший серед сімох дітей, він змалку став найвірнішим батьковим помічником. А після його ранньої смерті перебрав на себе обов'язки годувальника великої родини.

Ще з дитинства Бернс вирізнявся творчою натурою. Дуже любив народні казки, легенди, балади, що чув від матері та односельців. Поступово й сам почав віршувати.

Його твори одразу ж запали в серця шотландцям. Адже ці вірші вельми близькі до народних пісень. *Основні мотиви* творчості Р. Бернса — це любов і дружба, людина і природа, а ще захоплення Вітчизною.

Панівною в Шотландії була англійська мова. Але Р. Бернс почав писати рідною шотландською мовою.

Поет мав веселу, щедру, безкорисливу натуру. Охоче ділився грішми, коли вони в нього з'являлися. Коли до митця прийшло

Шотландець
у національному одязі
грає на волинці

визнання, його запросили до столиці Шотландії — міста Единбурга. Але світське життя й марудна державна служба не захопили Р. Бернса. За першої ж нагоди він повернувся до хліборобської праці.

День народження поета Р. Бернса 25 січня — національне свято Шотландії. У цей день зазвичай шотландські родини збираються на традиційну урочисту вечерю Burns Night, а розпочинають свято читанням віршів Бернса.

Поміркуй!

- Підготуйся до виразного читання поезії Р. Бернса. Про що мріє ліричний герой твору та як його характеризують ці мрії?
- Яким змальовує поет рідний край? Чим насамперед захоплює його Батьківщина? Підтвердь свої спостереження рядками з тексту.
- Почуття ліричного героя змінюються за ланцюжком: радість — гордість — смуток — надія — радість. Знайди і процитуй рядки, в яких розкривається кожне з цих переживань. Чим вони викликані?
- Які епітети та метафори використовує автор для змалювання Батьківщини, свого народу?
- Чому, на твою думку, перші рядки вірша розпочинаються словами «моя», «моє»? Що автор підкреслює цими займенниками?

Ті вже знаєш, що пейзаж (фр. *paylage* — місцевість) — краєвид, тобто змальована в мистецькому творі картина природи. Залежно від того, що зображує автор, пейзажі поділяють на такі види: лісовий, степовий, гірський, морський, сільський, міський тощо.

Пригадай чудові картини зміни пір року, зображенні В. Шевчуком у казці «Чотири сестри», пейзаж підводного світу в «Русалоньці» Г. К. Андерсена.

Зіскануй **QR-код** і дізнайся про різні види пейзажів. Важливо пам'ятати, що, створюючи пейзаж, митець/мисткиня не лише передає красу природи, а й розкриває власні переживання, настрої, думки та мрії.

У колі мистецтв

Митці та мисткині часто змальовують природу у своїх творах.

Ознайомся з картинами відомого британського художника XIX століття Альфреда де Бранскі «Озеро Лох-Несс» і «Золотий

захід Сонця». Переважна більшість його картин — це пейзажі Англії, Шотландії, Вельсу.

У літературному творі пейзаж, залежно від наміру автора/авторки, може описувати місце дії, створювати певну атмосферу, розкривати характер героя/героїні.

Досконалим взірцем поетичного пейзажу є вірш Р. Бернса «Мое серце в верховині...».

Поняття «рідна природа» й «Батьківщина» для поета завжди були неподільними. Саме ця земля своєю суворою красою та привіллям надихала його на творчість.

Бернс чув музику рідної землі й майстерно передав її у своїх віршах — енергійних, ритмічних, наспівних, життєрадісних. Він був залюблений у шотландський фольклор, черпав із нього свої мотиви, образи, інтонації.

Вірш «Мое серце в верховині...» починається рядком із відомої патріотичної шотландської пісні «Міцні мури Деррі» («The Strong Walls of Derry») — «My heart's in the Highlands». Тому й не дивно, що вірш одразу став популярною народною піснею.

Альфред де Бреанскі.
Золотий захід Сонця

Старовинний
замок у Шотландії

Поміркуй!

- Прослухай патріотичну шотландську пісню «Міцні мури Деррі» («The Strong Walls of Derry»), що стала основою для вірша Р. Бернса «Мое серце в верховині...». Розкажи про свої враження.
- Підготуй партитуру (графічне відтворення звучання) і виразно прочитай цей твір шотландського поета. Спробуй інтонацією передати зміни настроїв у вірші.
- Художнє слово Р. Бернса особливо припало до душі українцям. Як ти гадаєш, чому? Т. Шевченко називав його «поетом народним і великим». Чим схожі долі, тематики творів, художні манери цих двох митців?

Мовна скарбничка

В оригіналі слова *heart* (серце) і *Highlands* (Гайлендс, Верховина) співзвучні. Отже, уже навіть поєднанням слів поет підкреслює свої патріотичні почуття, відданість Батьківщині.

Поміркуй!

- Якщо ти вивчаєш англійську мову, то порівняй першу строфу оригіналу вірша «Моє серце в верховині...» й перекладу його М. Лукашем. Простеж, як перекладач передав мелодику, образи, настрій, рими твору.

*My heart's in the Highlands, my heart is not here,
My heart's in the Highlands, a-chasing the deer;
Chasing the wild-deer, and following the roe,
My heart's in the Highlands, wherever I go.*

- Зверни увагу, як перекладач відтворив народність та пісенність оригіналу. Які специфічні слова мешканців Українських Карпат використав?

Читай і досліджуй!

Скориставшись допомогою вчителя/вчительки, підготуй для однокласників/однокласниць на основі ресурсів Інтернету відеомандрівку до Шотландії.

Зіскануй **QR-код** і прочитай інші твори Р. Бернса. Зверни увагу на його поезії «Джон Ячмінь», «Забудь, Шотландіє моя...», «Чесна бідність», «Гей, шотландці!». Поділися з однокласниками/однокласницями своїми враженнями від прочитаного. Назви мотиви й образи цих поезій Р. Бернса.

Підсумуй!

- Чим тебе зацікавила Шотландія? Якою ти уявляєш цю країну?
- Чому Т. Шевченко назвав Р. Бернса «поетом народним і великим»? Чим тебе вразила розповідь про цього митця?
- Сформулюй основний мотив вірша «Моє серце в верховині...».
- Які художні засоби є в цьому творі?
- Які фрази з поезії «Моє серце в верховині...» тобі закарбувалися в пам'яті? Чому?
- Оціни свої знання матеріалу підручника, присвяченого творчості Р. Бернса.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

Ернест Сетон-Томпсон

Ти вже знаєш, що героями/героїнями художніх творів можуть бути не лише люди, а й тварини. «Брати наші менші» — так часто ми називаємо домашніх улюбленців. Вони вражають нас своїми характерами, учинками, ставленням до людей. Як не дивно, але у тварин людині інколи потрібно вчитися людяності.

З оповідання канадського письменника Ернеста Сетона-Томпсона ти дізнаєшся багато нового про тварин, усвідомиш нерозривний зв'язок людини і природи.

Снап

(Скорочено)

Історія бультер'єра

I

Був Хеллоуїн, і вже сутеніло, коли я вперше побачив його. Рано-вранці я отримав телеграму від Джека, мого приятеля з коледжу: «На добру згадку про мене. Посилаю тобі чудове цуценя. Будь із ним увічливим, так безпечніше». Коли він прибув, я побачив примітку «Небезпечно», а зсередини чулося гарчання. Зазирнувши за сітку, я побачив, що там було не тигреня, а лише маленький білий бультер'єр. Він кусав мене, усіх і все, якщо йому здавалося, що щось наближалось до нього надто швидко або надто близько. Він був маленьким, лютим, і грізно гарчав при кожному постукуванні мого інструмента, а коли я перекинув ящик, він просто кинувся на мої ноги. Я завжди вірив у те, що з тваринами можна поговорити. Я поділяю думку про те, що вони можуть збагнути дещо з наших намірів, навіть якщо не розуміють слів; але песик, очевидно, вважав мене лицеміром і не зважав на мої спроби. Спочатку він зайняв своє місце під столом і постійно слідкував, чи не спробує якась нога спуститися вниз. Я був упевнений, що можу контролювати його очима, але я не міг навіть зазирнути в його очі, а тому залишився в'язнем. Через півгодини гарчання припинилося. Через годину він більше не стрибав на газету, яку я завбачливо поклав на край столу, щоб перевірити його настрої;

Поміркуй!

- Чи відомо тобі, який вигляд мають собаки породи бультер'єр? Яким характером вони вирізняються?

можливо, роздратування від перебування в клітці трохи вщухло. Він слідкував за мною одним оком, а я обома очима стежив не за ним, а за його маленьким хвостом. Якби цей хвостик хоча б раз поворухнувся, я міг би відчутти себе переможцем, але він не рухався. Я дістав книжку й продовжував сидіти на столі, доки мої ноги не звела судома, а вогонь у каміні не почав згасати. Мій подарунок на Хеллоуїн піднявся, позіхнув і потягнувся, тоді заліз на хутряний килимок під моїм ліжком. Нечутно ступаючи,

Собака породи бультер'єр

я переступив зі столу на маленьку шафу й поступово дістався до камінної полиці. Так згодом я дійшов до ліжка. Я ще не заснув, коли почув тихе шкряботіння й «туп-туп» по ліжку, а потім по своїх ногах. Снап, очевидно, подумав, що внизу занадто холодно.

Він скрутився біля моїх ніг так, що мені стало дуже незручно, а коли я спробував улаштуватися зручніше, то найменшого поруху мого пальця було достатньо, щоб змусити його кусатися. Пройшла ціла година, перш ніж мені вдалося так покласти ноги, щоразу пересуваючи їх на міліметр, щоб я міг спокійно спати.

Бачте, повне ім'я його — Снап-Джинджерснап. Деяким собакам важко дати ім'я, іншим же це не потрібно — вони самі можуть це зробити.

Ми встали о восьмій. Він трохи віддячив мені за теплий приєм, дозволив мені одягатися вже не на столі. Виходячи з кімнати, щоб приготувати сніданок, я зауважив: «Снапе, друже, деякі люди визнали б за потрібне виховувати тебе батогом, але мені здається, що я маю кращий план. Лікарі зараз рекомендують систему, яка називається «залишити без сніданку».

Це було жорстоко, але я залишив його без їжі на весь день. Він пошкрябав мені двері, і мені потім довелося їх перефарбува-

Поміркуй!

- Яким було знайомство собаки зі своїм новим господарем?
- Подумай, чому оповідач так називає свого собаку. За потреби правильного розуміння слів звернися до «Мовної скарбнички», де подано їх тлумачення.
- Як змінюються стосунки бультер'єра та господаря?
- Завдяки чому господарю вдалося змінити ставлення собаки до себе?

ти, але ввечері він уже брав їжу з моїх рук. Через тиждень ми були добрими друзями. Через три місяці ми були нерозлучними друзями.

Здавалося, йому незнайоме почуття страху. Якщо повз нього проходила маленька собачка, він не звертав на неї уваги; якщо то була собака середнього розміру, він струною витягував свій короткий хвостик і так ходив довкола незнайомця, зневажливо шкрябаючи кігтями й дивлячись на небо, землю, удалечінь — куди завгодно, але тільки не на того собаку, відзначаючи його присутність тільки частим гарчанням. Якщо ж незнайомиць не рухався з місця, починалася бійка.

Очевидно, у нього відібрали почуття страху й замінили великою кількістю імбиру, що стало підставою для його повного імені. Він відрізнявся від усіх собак. Наприклад, якщо хлопець кидав у нього камінь, він біг, але не від, а до хлопця, і якщо такий злочин повторювався, Снап сам чинив правосуддя, тому його всі поважали.

II

Восени моя фірма відправила мене в подорож, а Снап, на жаль, залишився з хазяйкою квартири, яку я наймав.

Прибувши до Мендози, що в Північній Дакоті, знайшов хороший ринок для збуту дроту. Звісно, головні угоди я укладав з великими торговцями, але я також бував і у фермерів, дізнавався про їхні потреби. Так я познайомився з фермою братів Пенруф.

Неможливо довго перебуваючи в місцевості, де займаються скотарством, не почути про злочини якого-небудь хитрого й нищівного сірого вовка. Брати Пенруф почали навчати собак різних порід полюванню на вовка.

Англійські гончаки були надто слабкими для битви; данські доги — надто незграбними; а хорти не могли переслідувати ціль, якщо її не було видно. Кожна порода мала певний недолік, але фермери сподівалися на успіх завдяки зграї собак різних порід, і коли я був запрошений приєднатися до мендозького полювання на вовка, мене надзвичайно потішило те різноманіття собак, яке брало в ньому участь. Там було достатньо дворняжок, але також були й чистокровні породи собак — зокрема, кілька російських вовкодавів, які, напевно, коштували чимало.

Хорти призначалися для гонитви, доги — для допомоги, а вовкодави — для головної битви. Там також було двоє або троє гончаків, які повинні були своїми чутливими носами вистежити звіра.

Гарний краєвид відкривався перед нами, коли ми їхали верхи. Повітря було прозорим і свіжим, і, незважаючи на пізню пору, не було ані снігу, ані морозу.

Собаки були налаштовані на полювання, і на рівнині ми помітили одну або дві сірі плями, які, за словами Хілтона, могли бути вовками або койотами. Собаки понеслися, голосно гавкаючи, але ввечері, хоч в одного з хортів була рана на плечі, більше не було жодних доказів, що хтось із них був на полюванні.

Здавалося, що в поразці була лише одна причина. Собаки були швидкими та сильними, але вовк, очевидно, залякав усіх собак.

Щоразу, як вовкові вдавалося втекти, мої думки переносилися до безстрашного маленького собаки. Мені так хотілося, щоб він був тут, тоді ці незграбні собаки-велети знайшли б свого лідера, його б не покинула сміливість під час випробування.

На моїй наступній зупинці я отримав листи, серед яких були й два повідомлення від хазяйки; у першому йшлося про те, що «цей жахливий собака просто ганебно поводить себе в моїй кімнаті», а інше, ще переконливіше, вимагало негайного усунення Снапа. «Чому б не відправити його до Мендозі?» — подумав я.

 Поміркуй!

- Собак яких порід описує автор?
- Якими рисами характеру вирізняється кожна з порід собак?
- Про що свідчить така ерудиція письменника?

 Поміркуй!

- Про яких тварин, окрім собак, ідеться в оповіданні?
- Що тобі відомо про койотів і ведмедів гризлі? За потреби звернися до «Мовної скарбнички».

III

Пенруфи вже декілька разів улаштовували полювання на вовка. Старий Пенруф був переконаний, що «у всій зграї немає собаки, хоробрішої за кролика».

Наступного дня ми вийшли на світанку — та сама процесія з чудових коней і прекрасних вершників; там, як і раніше, були великі сірі собаки, руді собаки, плямисті собаки; але, крім того, з нами був маленький білий собака, що залишався поруч зі мною. Здавалося, Снап пересварився з усіма людьми, кіньми й собаками, які тільки були поблизу, окрім однієї бультер'єрки, яка

належала чоловікові з готелю в Мендозі. Вона була єдиною, хто був менший за нього, і вони, здавалося, сподобалися одне одному.

Ми були на одному з тих великих пласких пагорбів, з яких можна побачити всю місцевість, коли Хілтон, який роздивлявся місцину в бінокль, вигукнув:

— Я бачу його! Це, напевно, койот.

Зараз потрібно було змусити хортів побачити здобич — не легкою була ця справа, оскільки вони не можуть подивитися в бінокль, а на землі росло багато полину, вищого за зріст собак.

Але Хілтон покликав: «Сюди, Дандере!». Одним спритним стрибком Дандер заскочив на сідло й стояв там, балансуючи на коні. Водночас Хілтон наполегливо показував: «Ось він, Дандере, дивись, дивись, він там». Собака серйозно вдивлявся туди, куди показував його хазяїн, і, очевидно, побачивши щось, легко зіскочив на землю й побіг удалечінь. Визнаним лідером був хорт Дандер, і, подолавши наступний кряж, ми побачили всю погоню — койота, який біг з усіх ніг, собак, що були за чверть милі, але вже майже наздоганяли. Коли ми побачили їх наступного разу, койот був мертвий, а собаки сиділи навколо нього — усі, крім двох гончаків і Джинджерснапа.

— Запізнилися на бійку, — зауважив Хілтон, глянувши на відсталіх гончаків. Тоді він гордо погладив Дандера. — Як бачите, ваш цуцик усе-таки не знадобився.

— Яка сміливість — десять великих собак напали на одного маленького койота, — насмішкувато зауважив батько.

Наступного дня ми знову вийшли на полювання. Піднявшись на високий пагорб, ми побачили сіру пляму, що рухалася. Рухома біла пляма означає антилопу, червона — лисицю, сіра — або вовка, або койота; а хто це напевно — визначають за хвостом. Якщо в бінокль видно опущений хвіст, то це койот; якщо піднятий — це ненависний вовк.

Як і раніше, Дандеру показали здобич, і він, як і раніше, повів за собою строкату змішану зграю — хортів, вовкодавів, гончаків, догів, бультер'єра і вершників. На мить ми побачили погоню; це, безсумнівно, був вовк, який довгими стрибками тікав від собак. Чомусь мені здалося, що собаки, які були попереду, бігли не так

Поміркуй!

- **Миля** — британська й американська міра довжини, що дорівнює приблизно 1609,344 м.
- На якій відстані в кілометрах і метрах знаходився від героїв твору вовк?

швидко, як раніше за койотом. Собаки один за одним поверталися до нас, і ми більше не бачили того вовка.

Мисливці глузували із собак і лаяли їх.

— Ех! Злякалися, просто злякалися, — із роздратуванням промовив батько на адресу зграї.

— Де ж той неперевершений, безстрашний, героїчний тер'єр? — зневажливо спитав Хілтон.

— Не знаю, — сказав я. — Думаю, що він ще жодного разу не бачив вовка; але якщо це коли-небудь станеться, я б'юся об заклад, що він обере перемогу або смерть.

Тієї ночі недалеко від ферми було роздерто кілька корів, і ми ще раз вирушили на полювання.

Увечері ми побачили сіроманця з піднятим хвостом, приблизно за півмилі. Хілтон покликав Дандера й посадив його на сідло. Я взяв з нього приклад і покликав до себе Снапа. Я деякий час показував йому ціль, допоки він не побачив її

Тримаючись разом, ми піднялися на узвишшя й побачили переслідування на відстані милі, якраз у ту мить, як Дандер наздогнав вовка й спробував схопити його за лапу. Вовк повернувся до нього, щоб оборонятися. Собаки наближалися по двоє-трьох, оточуючи його кільцем, поки нарешті не виступив маленький білий песик. Він не витрачав часу на гавкіт, а рвонувся просто до горла вовка, але промахнувся й учепився йому в ніс; тоді підійшли десять великих собак, і через дві хвилини вовк був мертвий.

Тепер була моя черга тріумфувати. Снап показав їм, як ловити вовків.

Проте було дві обставини, які дещо затьмарювали радість перемоги: по-перше, це був молодий вовк, майже вовчєня, тому він і побіг рівниною, як дурень; а по-друге, Снапа було поранено.

Коли ми переможно їхали додому, я помітив, що він трохи кульгав.

— Сюди, — гукнув я, — іди сюди, Снапе!

Він один чи два рази спробував вистрибнути на сідло, але не зміг.

 Поміркуй!

- Які риси характеру виявляє Снап у протиставленні з вовком?
- Чому полювання на вовків було необхідним? Якої шкоди вони завдавали людям?
- Як ставляться до Снапа його господар і Хілтон?

— Ось, Снапе, тримай, — сказав я, і простягнув йому хлист. Він схопив його, і так я підняв його на сідло й відніс додому. Я доглядав його, як дитину. Він показав цим скотарям, кого саме не вистачало в їхній зграї.

IV

Наступного дня був Хеллоуїн, річниця мого знайомства зі Снапом. День видався ясным, сонячним, не дуже холодним, і на землі не було снігу. На превеликий жаль, Снап погано почувався через свою рану. Він не міг боротися, але ми просто зобов'язані були вирушити на полювання. Коли ми від'їжджали, у мене було тривожне передчуття. Я знав, що без мого собаки ми зазнаємо невдачі, але я навіть уявити не міг, якою буде ця невдача.

Ми вже блукали пагорбами біля струмка Скалл, коли раптом з'явився маленький білий м'ячик, що продирався крізь зарості долину, і через хвилину до мого коня підбіг Снап, котрий скавучав і помахував хвостом. Я не міг відправити його назад; він не виконував таких наказів. Його рана ще не загоїлась, тому я покликав його, простягнув хлист і підняв на сідло.

«Тут, — подумав я, — я втримаю тебе в безпеці аж до повернення додому». Я так думав; але я не врахував намірів Снапа. Крик Хілтона «агу, агу!» сповістив нас, що він побачив вовка. Дандер і його суперник Райлі обидва стрибнули вперед, зіштовхнулись і разом впали. Але Снап, добре придивившись, таки побачив вовка, не надто далеко, і не встиг я й отямитись, як він уже зіскочив із сідла й побіг петляючи — угору, униз — через полин, прямо на ворога, через кілька хвилин уже ведучи за собою всю зграю.

Ми під'їхали до краю узвишся і вже збиралися спускатися, коли Хілтон гукнув:

— Він тут! Ми зіткнулися прямо з ним!

Назустріч нам, пробираючись рівниною, ішов величезний сірий вовк. Його голова була опущена, хвіст витягнутий прямою лінією, а за п'ятдесят ярдів від нього був Дандер, як сокіл над землею, удвічі швидший за вовка. За хвилину пес наздогнав його й укусив, але відскочив, як тільки вовк повернувся до нього. Вони зараз

Ілюстрація Е. Сетона-Томпсона до оповідання «Снап»

були прямо під нашими ногами. Гарвін витяг пістолет, але Хілтон, на нещастя, зупинив його:

— Ні, ні, побачимо, що з цього вийде.

Через кілька секунд прибіг другий пес, тоді всі інші. Кожен був сповнений шаленства й мав бажання битися, але кожен по черзі відступав і гавкав на безпечній відстані. Приблизно за хвилину з'явилися вовкодави. Наближаючись, вони, без сумніву, хотіли мерщій кинутися на старого вовка; але його безстрашний вигляд, м'язистий тулуб і смертоносні щелепи налякали їх задовго до безпосередньої зустрічі, і вони також приєдналися до кільця.

Тоді підійшли доги, незграбні створіння, кожен з яких важив стільки ж, скільки й вовк. Вони були готові розірвати ворога на шматки; але коли вони побачили його там, зловісного, безстрашного, із сильними щелепами, невтомними лапами, готового померти, якщо буде потрібно, але впевненого, що він не загине один — що ж, ті величезні доги, як і всі інші, раптом відчували острах.

І в той час, як десять великих собак стрибали довкола мовчазного вовка, у хащах долину за ними почувся шурхіт; тоді, стрибаючи, з'явився білосніжний гумовий м'ячик, який перетворився на маленького бультер'єра, і Снап, найповільніший зі зграї, прийшов останнім, так важко дихаючи, що здавалося, задихнеться. Він наблизився до зімкнутого кільця, яке створювали собаки, постійно змінюючи один одного, навколо вбивці худоби, з яким ніхто не наважувався зійтися один на один. Чи вагався він? Ані миті; крізь зграю гавкаючих собак він кинувся прямо до горла старого деспота; і вовк ударив його своїми двадцятьма шаблями. Але малий знову стрибнув на нього, і потім було вже важко пояснити, що саме сталося. Усі собаки змішалися. Мені здалося, що я побачив, як маленький білий песик вчепився в ніс вовка. Зграя розсипалася на всі боки; зараз ми не могли їм допомогти. Але ми їм не були й потрібні: у них був безстрашний ватажок, і коли через якийсь час битва завершилася, на землі лежав сірий вовк, могутній гігант, а в його ніс вчепився маленький білий пес.

Вовк був мертвий, і я гукнув Снапа, але він не поворухнувся.

— Снапе, Снапе, усе закінчилось, ти убив його.

Але собака був нерухомий, і лише тепер я помітив на його тілі дві глибокі рани. Я спробував підняти його.

— Відпусти, старий, усе закінчилось.

Він тихо загарчав і відпустив вовка. Скотарі схилилися над Снапом.

Я взяв собаку на руки. Він трохи погарчав, ніби на прощання, лизнув мою руку й замовк навіки...

Сумним було моє повернення додому. Ми поховали безстрашного Снапа на пагорбі за фермою. При цьому я чув, як Пенруф, що стояв поряд, пробурмотів:

— Ось це була сміливість — справжня сміливість! Без сміливості в нашій справі багато не досягнеш.

(Переклад М. Зуєнко)

 Поміркуй!

- Розкажи про свої враження після прочитання твору.
- Які епізоди були для тебе найбільш сумними?
- Якими словами автор передає свій біль від втрати чотирилапого друга?
- Сформулюй головну думку оповідання «Снап».

 Мовна скарбничка

Бультер'єр (англ. *bull terrier*, *bull* – бик і *terrier* – тер'єр) – порода собак, що належить до тер'єрів.

Англійське слово *terrier* походить від латинського *terra* – земля. В англійську мову слово *bull terrier* прийшло з французької, де означає *земляна собака, собака нори*. Собаки цієї породи полюють на гризунів, що живуть у норах.

Снап (англ. *snap*) – миттєво хапати.

Джинджер (англ. *ginger*) – рослина імбир. Його використовують, зокрема, для приготування печива. Відповідно **джинджерснап** (англ. *gingersnap*) – хрустке імбирне печиво (пряник). Часто це печиво виготовляють у вигляді чоловічка.

Кой́от (*луговий вовк*) – представник родини псових, який мешкає на відкритих просторах Північної Америки.

Грі́злі – різновид бурого ведмедя, місцем проживання якого є Аляска й західні райони Канади; довжина цих ведмедів, зазвичай, становить 2,4–2,5 м, а маса грізлі – до 450 кг. Порівняй розміри грізлі середніми розмірами людського тіла.

Кеб (англ. *cab*) – кінний екіпаж.

Ти вже вмієш визначати ознаки оповідання, зокрема такі: невеликий розповідний твір, зображення одного чи кількох епізодів із життя одного або ж декількох героїв/героїнь.

Наразі ти маєш можливість поглибити свої знання і вміння: навчитися вирізняти за характерними ознаками анімалістичні оповідання та довідатися про їх автора – канадського письменника Ернеста Сетона-Томпсона.

Літературознавчий клуб

Ернест Сетон-Томпсон (1860–1946) – канадський письменник, художник, учений-натураліст.

Із раннього дитинства дуже любив тварин. Коли став дорослим, то написав оповідання, головними героями яких були звірі та птахи. Художні твори, героями яких є тварини, називають **анімалістичними**.

Із великою любов'ю, правдиво і захоплююче письменник змалював поведінку і вчинки

Ернест
Сетон-Томпсон

Поміркуй!

- Які риси вдачі, на твою думку, допомогли Е. Сетону-Томпсону стати видатним письменником-анімалістом?
- Пригадай, що таке **оповідання**. Доведи, що «Снап» є анімалістичним оповіданням.
- Поясни походження слова «анімалістичний». Якщо ти вивчаєш англійську мову, подумай, з яким англійським словом воно співзвучне.

Літературознавчий словничок

Анімалістичне оповідання (лат. *animalis* – тварина) – різновид оповідання, в якому зображено тварин.

різних тварин. Він прагнув розгадувати таємниці тваринного світу, розповідати про них людям, передавати красу природи.

У творах Е. Сетона-Томпсона люди і тварини – це друзі. Він створював справжні біографії тварин, ставив їх нарівні з людьми.

Зворушливе оповідання про безстрашного бультер'єра спонукає читачів/читачок хвилюватися, співпереживати чотирилапому героєві. Спостережливий автор точно відтворює характер цієї породи собак, наголошує на тому, що завоювати прихильність бультер'єра можна лише терпінням і ласкою.

Із-поміж інших собак бультер'єр вирізняється сміливістю

і мужністю, тому для увиразнення ідеї твору письменник обрав саме таку породу з відповідним ім'ям.

У колі мистецтв

Е. Сетон-Томпсон був не лише талановитим письменником, а й художником. Він сам ілюстрував свої твори. Живопису він навчався у коледжі мистецтв канадського міста Торонто, а згодом — у Парижі. Його малюнки точні та виразні. А за картину «Сплячий вовк» Е. Сетон-Томпсон навіть отримав премію в Парижі.

Е. Сетон-Томпсон. Сплячий вовк

Художника, який зображує тварин, називають **художником-анімалістом**.

Поміркуй!

- Розглянь ілюстрацію Е. Сетона-Томпсона до оповідання «Снап». Порівняй її із фотографією бультер'єра, якою проілюстровано твір. Зверни увагу на те, наскільки точно письменник передає зовнішність і характер цієї породи собак і в тексті оповідання, і на малюнку.
- Розкажи про враження, які справила на тебе картина «Сплячий вовк».

Читай і досліджуй!

Виконай одне з досліджень (на вибір).

1. Підготуй розповідь про домашніх тварин, які живуть у тебе, або ж у твоїх близьких чи знайомих. Поділися своїми спостереженнями про їхні звички, характер, учинки. Опиши один із випадків у житті тварин. Свій твір проілюструй власними малюнками або ж фотографіями.

2. В оповіданні «Снап» міри довжини подано не в звичних для нас, а в інших одиницях вимірювання. Так, *ярд* — це британська й американська міра довжини, що дорівнює 91,44 см, а *фут* — британська й американська міра довжини, що дорівнює 30,48 см. Знайди в тексті оповідання речення, в яких відстань вказано у футах, ярдах і милях. Обчисли зазначену відстань у кілометрах і метрах.

Підсумуй!

- Що тебе найбільше вразило в творчості Е. Сетона-Томпсона?
- Над якими проблемами тебе спонукало замислитися оповідання «Снап»?
- Опиши своє ставлення до героїв цього твору.
- Чи бажаєш ти прочитати інші оповідання Е. Сетона-Томпсона?
- Оціни свої знання матеріалу цього розділу підручника.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

Джозеф Редьярд Кіплінг

 Ти вже знаєш про збірку давніх індійських народних казок «Панчтантра». Леви, тигри, пантери, вовки та, звичайно ж, шакал — екзотичні тварини — герої казки, яку ти прочитав/прочитала ще в першій чверті. Пригадай її назву.

Повість англійського письменника Джозефа Редьярда Кіплінга знову перенесе тебе подумки у світ екзотичної індійської природи. На тебе чекають неймовірні пригоди Мауглі серед тварин. Ти довідаєшся про мудрі Закони Джунглів та усвідомиш важливість гармонії між людиною та природою.

Тож запрошуємо тебе до подорожі в Індію, про яку німецький поет Генріх Гейне писав:

*Поїдьмо в Індію; там чисті луки,
Там повниться амброзією цвіт,
Там Ганг тече, прозорий малахіт,
Там пальми в небеса здіймають руки...*

Мауглі

(із «Книги джунглів»)

На Сіонійські гори спав тихий, задушний вечір. Була вже сьома година, коли Батько Вовк прокинувся після денного спочинку, почухався, позіхнув і

Пам'яткуй!

- Чи доводилося тобі раніше чути про Мауглі?
- Який твір про Мауглі тобі відомий?

розправив одну за одною лапи, щоб навіть кінчики позбулися сонної млявості. Мати Вовчиця лежала, уткнувшись великою сірою мордою в чотирьох вовченят, що перекидалися коло неї і скавчали. Вхід до їхньої печери був залитий місячним сяйвом.

Раптом маленька тінь з пухнастим хвостом загородила вхід і проверещала:

— Щастя тобі в усьому, о Найсіріший з Вовків! Хай доля пошле щастя твоїм шляхетним діткам і дасть їм міцні та білі зуби, і хай не забувають вони ніколи, що на світі є убогі та голодні!

То був шакал Табакі, Блюдолиз, а вовки індійських лісів зневажають Табакі: він тільки й знає, що нишпорить скрізь, робить різні капості, розносить плітки та їсть ганчір'я й обрізки шкіри на смітниках. Але разом з тим усі вони й бояться Табакі, бо між іншими звірами в Джунглях він найбільше схильний до сказу; і тоді вже він забуває, що сам кожного боявся, бігає лісом і кусає всіх. Навіть тигр тікає і ховається, коли маленький Табакі скаженіє, тому що сказ — найганебніша річ, яка тільки може статися з диким звіром.

— Ну що ж, заходь, пошуйкай, — похмуро буркнув Батько Вовк. — Але тут нема нічого поживного.

Табакі миттю кинувся у глиб печери, знайшов там кістку оленя, на якій ще лишилося трохи м'яса, присів і почав розкошувати.

— Дякую вам за смачну страву, — сказав він, оближуючись. — Які ж вродливі ваші шляхетні дітки! Звичайно, звичайно, як же це я забув, адже діти царів — з першого дня дорослі!

Певна річ, Табакі, як і кожен інший, знав, що не слід хвалити дітей у вічі, аби їх не зурочити, і дуже зрадив, побачивши, що вовки — Батько й Мати — незадоволені його словами. Табакі посидів, радіючи зі своєї капості, а потім єхидно зауважив:

— Шер-Хан, Великий, змінив місце ловів. Наступного місяця він полюватиме в тутешніх горах!

Шер-Хан — це тигр, що жив за двадцять миль звідси, на березі річки Вайнгунги.

— Він не має права! — сердито почав Батько Вовк. — За Законом Джунглів, він не має права міняти місце ловів без завчасного

 Поміркуй!

- Якими постають вовки та шакал у перших рядках твору?
- Чому автор називає шакала Табакі Блюдолизом? Поясни значення цього слова.

попередження. Він розполошить усю дичину на десять миль навколо!

— Недарма Шер-Ханова мати прозвала його Ленгрі (Кульгавим), — спокійно зауважила Мати Вовчиця. — Він змалку шкутильгає на одну лапу і через те вбиває лише селянську худобу. Люди коло Вайнгунги сердиті на нього, і він тепер іде сюди, щоб розгнівати й наших сусідів. Сам він утече, а от нам з нашими дітьми доведеться перебиратися звідси, коли люди підпалять траву.

Батько Вовк прислухався і з глибини долини, що прилягала до маленької річки, почув сухе, зловісне, монотонне гарчання тигра, від якого, певне, втекла здобич.

— Дурень! — промовив Батько Вовк. — Нічні лови починати таким галасом!

— Тс-с-с!.. Цієї ночі він полює не на вола й не на оленя, — сказала Мати Вовчиця. — Це полювання на Людину!..

— Людина! — промовив Батько Вовк і вищирив свої білі зуби. — Тьху! Хіба мало комах та жаб у болоті, що йому треба ще їсти Людину!

Закон Джунглів, який ніколи не наказує нічого безпідставно, забороняє полювати на Людину, за винятком тих випадків, коли звір учить своїх дітей забивати.

Справа в тому, що вбивство Людини рано чи пізно викличе прибуття білих людей з рушницями верхи на слонах і кількох сотень темношкірих людей з барабанами, ракетами та смолоскипами. І тоді кожен у Джунглях зазнає лиха.

Звірі ж пояснюють між собою цей закон інакше: на їхню думку, Людина — це найслабша і найменш захищена істота, і тому чіпати її «не личить мисливцеві».

Вони кажуть також — і це правда, — що той, хто їсть людей, шолудивіє і в нього випадають зуби.

Батько Вовк пробіг кілька кроків уперед і почув дике гарчання й сопіння Шер-Хана, який, мов скажений, метався у зарослях.

— У цього дурня тільки й вистачило вміння ускочити в лісорубове багаття та обсмалити собі лапи, — пробурчав Батько Вовк.

 Поміркуй!

- Шер-Хан нехтує Законом про місце ловів. Як цей факт характеризує тигра?
- Імя «Шер-Хан» перекладається як «король-лев» («король-тигр»). Поясни, чому письменник наголошує на тому, що мати тигра називала його інакше. Як саме? Чому?

У куцах щось стиха зашелестіло. І тут стороннє око могло б побачити найдивовижніше в світі видовище — вовка, що зупинився посеред стрибка!

— Людина! — вигукнув він, клацнувши зубами. — Людське дитинча. Дивись!

Просто перед ними, вхопившись за низьку гілочку, стояла гола смаглява дитина, що тільки-но починала ходити, — ніколи ще до вовчого лігва не приходила (та ще вночі!) така слабенька й така ніжна крихітка. Дитина глянула в очі Батькові Вовкові і засміялася.

— Невже це Людське дитинча? — спитала Мати Вовчиця. — Я ще ніколи їх не бачила. Принеси його сюди.

Вовки звикли переносити своїх дітей і можуть, якщо треба, перенести в пащі яйце, не роздушивши його; хоч щелепи Батька Вовка міцно стулилися на спині дитини, він приніс її і поклав поруч із своїми щенятами, не лишивши на шкірі жодного знаку від зубів.

— Яке малесеньке! Воно зовсім голе... і яке сміливе! — ніжно промовила Мати Вовчиця.

Дитинча розштовхувало вовченят, протискаючись до теплового боку Вовчиці.

— Дивись! Воно їсть разом з іншими!..

— Я колись чув про щось подібне, але це було не в нашій Зграї і не в мій час, — сказав Батько Вовк. Але поглянь, воно дивиться просто на мене і зовсім не боїться.

Місячне світло, що сіялося крізь отвір печери, раптом померкло: величезна квадратна голова і плечі Шер-Хана загородили вийстя. Табакі, ховаючись позад нього, пищав:

— Владико! Владико, він зайшов сюди!

— Шер-Хан робить нам велику честь, — промовив Батько Вовк, але очі його палали гнівом. — Що потрібно Шер-Ханові?

— Мою здобич. До вас прибилося Людське дитинча, — сказав Шер-Хан. — Його батьки втекли. Віддайте його мені!

Батько Вовк знав, що вхід у печеру завузький і тигр не пролізе.

 Поміркуй!

- Яке пояснення Закону Джунглів, що «...забороняє полювати на Людину».
- Опиши поведінку вовків і Людського дитинчати, коли воно потрапило у вовчу згаю.
- Про що, на твою думку, свідчить така поведінка хлопчика?

— Вовки — Вільне Плем'я! — відповів Батько Вовк. — Вони приймають накази тільки від Ватажка Зграї, а не від якогось смугастого вбивці людської худоби. Людське дитинча належить нам; його в'ють лише тоді, коли ми самі того захочемо.

— Захочемо, захочемо! Яке мені діло до вашого хотіння! Це я, Шер-Хан, розмовляю з вами!

Рев тигра, мов грім, заповнив усю печеру. Мати Вовчиця скинула з себе вовченят і стрибнула вперед; очі в неї спалахнули, мов дві зелені зірки в пітьмі. Вона сміливо глянула в розлючені очі Шер-Хана.

— А це я, Ракша (Сатана), відповідаю тобі! Людське дитинча моє! Чуєш ти, Кульгавий, — тільки моє! І його не в'ють! Воно житиме й бігатиме в нашій Зграї, полюватиме разом з нами. І зрештою, — стережись ти, мисливцю на маленьких голих дітей, ти, що ковтаєш жаб та вбиваєш рибу, — воно полюватиме на тебе! Геть!

Батько Вовк здивовано слухав ці слова.

Він уже майже забув той час, коли відвоював Матір Вовчицю у чесній бійці з п'ятьма іншими вовками, коли вона ще бігала в Зграї і коли тільки з чемності не називали її Сатаною.

Шер-Хан ще міг позмагатися з Батьком Вовком, але не встояв би супроти Матері Вовчиці. Тому він з гарчанням витяг голову і, трохи одійшовши, прогарчав:

— На своєму подвір'ї і собака пан! Побачимо, що скаже Зграя. Людське дитинча — моє, і рано чи пізно йому не минути моїх зубів!

Мати Вовчиця, ледве переводячи подих, кинулась на землю посеред своїх дітей, а Батько Вовк поважно мовив:

— Воно Шер-Хан каже діло. Маля треба показати всій Зграї. Ти хочеш лишити його в себе, Мати?

— Лишити у себе?! — важко дихаючи, відповіла Мати Вовчиця. — Воно прийшло до нас само серед ночі, зовсім голе і дуже голодне; але воно не боялося! Поглянь, воно вже відштовхнуло одне моє маля зовсім убик. Цей кульгавий різник убив би його і втік до Вайнгунги, а потім тутешні селяни почали б мститися всім нам і вигнали б нас із наших притулків. Лишити його коло себе? Авжеж, лишу! Лежи спокійно, Жабеня. О Мауглі, — бо Ма-

 Поміркуй!

- У чому відмінність ставлення до Людського дитинчати вовків і Шер-Хана?
- Про що це свідчить?

углі-Жабеням я тебе називатиму, — настане час, коли ти почнеш полювати на Шер-Хана, як він полював на тебе.

— Але що скаже наша Зграя? — зауважив Батько Вовк.

Законом Джунглів чітко встановлено, що кожний вовк після одруження може відокремитись од своєї Зграї; але як тільки діти його підростуть і зіпнуться на ноги, він мусить привести їх на Племінну Раду, яка звичайно збирається раз на місяць у найсвітлішу ніч, щоб усі вовки могли уважно роздивитися дітей. Після таких оглядин вовчєнята можуть вільно бігати де завгодно, і, аж поки вони заб'ють свого першого оленя, ніхто з дорослих вовків Зграї не сміє їх чіпати.

Батько Вовк дочекався, коли його діти навчились бігати, і тоді в ніч Племінних Зборів повів їх, Мауглі і Матір Вовчицю на Склею Ради.

Акела, великий сірий Самотній Вовк, що керував Зграєю завдяки своїй великій силі та розуму, лежав на Скелі Ватажка, простягшись на весь свій зріст; внизу сиділо сорок чи більше вовків найрізноманітнішої масті і зросту, від сивих ветеранів. Самотній Вовк водив Зграю вже багато років. За своєї молодості він двічі попадав у вовчу пастку, а одного разу його жорстоко побили і кинули, вважаючи вже мертвим. Отож він з власного досвіду знає вчинки та звичаї людей.

Розмов біля Скелі майже не було. Діти бавились, перекидалися всередині кола, де сиділи їхні батьки й матері; дорослі вовки поволі підходили до того чи іншого вовчєняти, уважно оглядали його, а потім тихенько поверталися на своє місце.

Нарешті настав час показати всім хлопчика, і шерсть на шії Матері Вовчиці одразу настовбурчилась. Батько Вовк виштовхнув Мауглі-Жабеня — так вони його звали — на середину кола, де він сів і, сміючись, почав бавитись камінцями, що виблискували у місячному сяйві.

Глухий рев долинув з-за скель — то був голос Шер-Хана.

Він кричав:

— Дитинча моє! Віддайте його мені! Навіщо Вільному Племені Людське дитинча?

 Поміркуй!

- «...кожний вовк після одруження може відокремитись од своєї Зграї...». Як цей Закон характеризує вовків?

 Поміркуй!

- Чому Мати Вовчиця та Батько Вовк називають Людське дитинча Мауглі-Жабеням?

Акела навіть оком не моргнув; він тільки промовив:

— Дивіться уважніше, о вовки! Яке діло Вільному Племені до будь-чийх наказів, крім Вільного Племені! Дивіться уважніше!

Закон Джунглів передбачає, що в тих випадках, коли виникає незгода, чи приймати щеня до Зграї, за нього повинні заступитись принаймні два члени Зграї, окрім батька та матері.

— Хто виступає за дитинча? — спитав Акела.

Відповіді не було, і Мати Вовчиця вже приготувалась до бійки; вона знала, що це була б її остання бійка.

Тоді єдиний звір іншої породи, допущений на Племінну Раду, — Балу, сонливий бурий ведмідь, який навчав вовчат Закону Джунглів, старий Балу, що мав право блукати скрізь, де йому заманеться, бо він їв лише горіхи, коріння та мед, — звівся на задні лапи й прогарчав:

— Людське дитинча! — сказав він. — Я заступлюся за Людське дитинча!

Людське дитинча не принесе нам ніякої біди. Я не вмію говорити красномовно, але кажу правду. Хай воно бігає в Зграї і ввійде до неї разом з іншими. Я сам буду його навчати.

— Потрібен ще один голос, — промовив Акела.

Чорна тінь упала посеред кола. То була Багіра, чорна пантера, вся чорна, як сажа, але з чудовими плямами на хутрі, які вилискували у світлі місяця, мов намальовані. Всі знали Багіру, і ніхто не наважувався ставати їй на дорозі, бо вона була хитра, як Табакі, смілива, як дикий буйвол, і нестримна, як поранений слон. Але голос у неї був солодший за дикий мед, і шерсть — м'якша за пух.

— О Акело, й ви, Вільне Плем'я! — замурчала вона. — Я не маю права бути на вашій Раді; але за Законом Джунглів, коли виникає сумнів щодо нового щеняти і йому загрожує смерть, життя цього щеняти можна викупити. І Закон нічого не каже про те, хто має, а хто не має права вносити викуп.

— Так! Добре! — закричали молоді вовки, які ніколи не бувають ситі. — Слухайте Багіру! За дитинча можна внести викуп.

— Убивати голе дитинча — просто ганьба. Балу виступав на його користь. До слів Балу я докладаю бика, і то жирного й тільки що вбитого, коли ви згодні прийняти Людське дитинча до своєї Зграї, як велить Закон. Чого ж тут вагатись?

 Поміркуй!

- Хто навчав вовчат Закону Джунглів?
- Як автор описує ведмедя Балу?
- Чому Балу заступився за Мауглі?

Десятки голосів завили:

— Хай собі бігає в нашій Зграї!

Ось так і прийняли Мауглі до Сіонійської Зграї — ціною забитого бика та доброго слова Балу.

...А тепер хай читач перескочить через десять-одинадцять

років і лише уявить, яке дивовижне було життя Мауглі серед вовків. Мауглі ріс і виховувався разом з вовченятами, хоч вони, звичайно, стали дорослими вовками раніше, ніж він хлопчиком-підлітком. Батько Вовк навчав його, пояснюючи значення і суть кожної речі в Джунглях, аж поки найменший шелест у траві, найтихше зітхання теплого нічного повітря, кожний крик сови над головою, кожне дряпання кігтя кажана, що вчепився для відпочинку за гілку, і кожен сплеск маленької рибки в озері стали для нього такі ж зрозумілі, як робота установи ділової людини. Коли Мауглі не вчився, то вигрівався на сонечку, спав, їв і знову лягав спати; коли йому було жарко чи траплялося забруднитися, він купався в лісових озерцях; а коли хотів меду (від Балу він довідався, що мед і горіхи така ж смачна їжа, як і сире м'ясо), він видирався за ним на дерево, чого навчила його Багіра. Багіра простягнеться, бувало, на гілляці і кличе:

— Йди сюди, Братику.

Спочатку Мауглі лазив не краще за лінивця, але потім навчився стрибати між гілками дерев майже так само сміливо, як і сірі мавпи. Був він завжди й на Скелі Ради, коли збиралася Зграя; і там він, між іншим, помітив, що варто йому пильно подивитись в очі будь-якому вовкові, і той одразу ж їх опускає; це йому сподобалось, і він не раз так робив. Хлопчик часто виймав довгі колючки з лап своїх друзів, — вовки дуже потерпають від цих колючок та реп'яхів, що чіпляються їм у хутро. Ночами він любив сходити з горба на засіяні ниви, і з цікавістю стежив за селянами. Але до людей він ставився недовірливо: якось Багіра показала йому скриню з ґратчастими самоопускними дверцятами, заховану в Джунглях так уміло, що він ледве не попав у неї, і сказала, що то пастка.

Більш за все йому подобалось ходити з Багірою в темну й теплу лісову хащу і засинати там на весь задушний день, а вночі стежити за тим, як Багіра полює. Коли він підріс і порозумнішав,

 Поміркуй!

- Чому звірі доходять спільної думки про перебування Мауглі у вовчій зграї?
- Як вони пояснюють своє рішення?

Багіра пояснила йому, що він ніколи не повинен чіпати людської худоби, бо сам був прийнятий до Зграї ціною життя бика.

— Всі Джунгли твої, — казала Багіра, — і ти можеш вбивати все, що тільки подужаєш, але заради бика, який тебе викупив, ти не повинен убивати і їсти худоби. Такий Закон Джунглів.

І Мауглі беззаперечно слухався.

Він усе ріс та ріс, як тільки може рости хлопець, що не знає ані уроків, ані навчання, все дужчав і дужчав, і ні над чим у світі не замислювався, крім того, як роздобути їжу.

Шер-Хан завжди намагався перетяти йому шлях у Джунглях; користуючись тим, що Акела дедалі все більше старішав і слабів, кульгавий тигр міцно затоваришував з молодими вовками, які бігали за ним підбирати його недоїдки, чого ніколи не дозволив би Акела. А Шер-Хан облящував їх і часто висловлював свій подив, що такі хоробрі молоді ловці дозволяють, щоб ними попихали вмирущий вовк і Людське дитинча.

— Я чував, — часто казав Шер-Хан, — що на Раді ви не насмілюєтесь глянути йому в очі.

І молоді вовки настобурчували шерсть і починали гарчати. Багіра, яка все чула і все бачила, довідалась і про це й кілька разів застерігала Мауглі, що коли-небудь Шер-Хан уб'є його. Але Мауглі сміявся і відповідав:

— За мене Зграя, за мене ти; та й Балу, хоч він і ледачий, все ж таки захистить мене.

Одного дня у літню спеку до Багіри дійшли нові чутки. Переказав їх, мабуть, Сагі, дикобраз. Бона знову почала розмову з Мауглі, коли вони сховалися в гущавині і хлопчик ліг, поклавши голову на чудову чорну шкуру Багіри:

— Братику, скільки разів я говорила тобі, що Шер-Хан — твій ворог?

— Стільки разів, скільки на отій пальмі горіхів, — відповів Мауглі, який, звичайно, не вмів лічити. — Ну то що з того? Я хочу спати, Багіра, а в Шер-Хана тільки і є, що довгий хвіст та гучний голос — як у Мора, павича!

— Але зараз не можна спати! Балу знає про це, я це знаю, Зграя знає, та навіть і дурні безголові сарни знають. І Табакі те саме тобі казав.

 Поміркуй!

- Розкажи про стосунки між Мауглі та Багірою.
- Чому Багіра застерегла Мауглі від убивства бика? Про що свідчить ця заборона?

— Хо! Хо! — відповів Мауглі. — Табакі нещодавно прийшов до мене і почав говорити нечемності: нібито я — голе Людське дитинча і не годен навіть земляні горіхи копати. Але я вхопив Табакі за хвіст і двічі ударив об пальмовий стовбур, щоб навчити його пристойної поведінки.

— То була дурість, бо хоч Табакі і капосник, він міг би розповісти тобі деякі речі, що тебе стосуються. Протри свої очі, Братику! Шер-Хан не сміє вбити тебе в Джунглях; але пам'ятай: Акела дуже старий; скоро настане день, коли він не зможе вбити свого оленя, і тоді вже він не буде Ватажком. Більшість тих вовків, які оглядали тебе, коли ти вперше прийшов на Раду, також постаріли, а молоді вовки вірять Шер-Ханові, який каже їм, що Людському дитинчаті не місце в Зграї. Хоч незабаром ти вже станеш дорослою Людиною.

— А що таке Людина? Хіба вона не може бігати разом з своїми братами? — заперечив Мауглі. — Я народився у Джунглях. Жив, як велить Закон Джунглів, і нема жодного вовка між нашими, якому б я не виймав з лап колючок. Звичайно, вони мої брати!

Багіра витяглась на весь свій зріст і примружила очі.

— Братику, — промовила вона, — помацай моє підборіддя.

Мауглі простяг свою дужу смугляву руку і якраз під шовковистим підборіддям Багіри, де під лискучою шерстю ховались великі пружні м'язи, намацав невелику лисину.

— Ніхто в Джунглях не знає, що я, Багіра, ношу цю позначку — слід нашійника; а я, Братику, народилась поміж; людей, і там померла моя мати — в клітці князівського палацу в Удейपुरі. Ось чому я внесла за тебе викуп на Раді. Мене годували крізь ґрати з залізної миски, аж поки однієї ночі я відчула, що я, Багіра, — пантера, а не людська забавка. Тоді я з одного маху розбила лапою дурний замок і втекла. А оскільки я вивчила людські звички, то в Джунглях мене вважають страшнішою за Шер-Хана. Хіба не так?

— Аякже! — відповів Мауглі. — Всі в Джунглях бояться Багіри; всі, за винятком Мауглі.

 Поміркуй!

- Прослідкуй за зміною поведінки Мауглі. Зроби висновок про його утвердження як людини.
- Як ти гадаєш, чому Мауглі може «...пильно подивитись в очі будь-якому вовкові, і той одразу ж їх опускає..»?
- Як Мауглі допомагає вовкам?

— О, ти справжнє Людське дитинча! — ніжно промовила чорна пантера...

— Але за що, за що мене хочуть убити? — спитав Мауглі.

— Поглянь на мене, — сказала Багіра. І Мауглі пильно подивився їй у вічі. Через півхвилини велика пантера одвела голову вбік.

— Ось за що! — промовила вона, зариваючись лапами в листя. — Навіть я не можу витримати твого погляду! А інші ненавидять тебе за те, що не насмілюються зустрічатися з тобою поглядом, за те, що ти розумний, за те, що ти виймав колючки з їхніх лап, за те, що ти — Людина!

— Я цього не знав, — сумно промовив Мауглі.

— Що каже Закон Джунглів? Спочатку бий, а тоді подавай голос. Тож будь розсудливіший. Серце підказує мені, що, як тільки Акела схибить на полюванні, — Зграя повстане проти нього й проти тебе. Ось що! — вигукнула Багіра, скочивши з місця. — Іди мерщій у долину, до людських осель, і візьми там трохи Червоної Квітки, яку вони у себе розводять; коли настане той час, ти матимеш товариша, сильнішого навіть за мене чи Балу або тих із Зграї, хто любить тебе. Здобудь Червону Квітку!

Кажучи про Червону Квітку, Багіра мала на увазі вогонь. Але жодна істота в Джунглях не назве вогонь справжньою назвою. Всі вони відчувають перед ним смертельний жах.

— Червону Квітку? — повторив Мауглі. — Ту, що в присмерках зростає коло їхніх хатин? Я здобуду її.

— Оце вже говорить Людське дитинча! — з гордістю сказала Багіра. — Дістань її скоріше і тримай у себе до слухного часу.

 Поміркуй!

- Яким постає світ людей у розповіді Багіри?
- Чому Мауглі, на думку пантери, має повернутися в жорстокий світ людей?

Б. Бергг. Ілюстрація до повісті «Мауглі»

 Поміркуй!

- Поясни, що таке **Червона Квітка**.
- Після якого рішення Мауглі Багіра назвала його справжнім Людським дитинчам?
- Як Мауглі вдалося заволодіти вогнем?

— Я присягаюсь тим биком, який мене викупив, що я повністю відплачу Шер-Ханові за це, відплачу йому з верхом! — сказав Мауглі і гайнув крізь гущавину.

— Це Людина, це вже справжня Людина! — промовила сама до себе Багіра, знову лягаючи на землю.

Мауглі біг лісом усе далі й далі, і серце його калатало в грудях. До печери він прийшов уже тоді, коли над землею піднявся вечірній туман. Він зітхнув і озирнув долину. Вовчат не було вдома, але Мати Вовчиця з глибини печери почула, як він дихає, і здогадалася, що її Жабеня чимось стурбоване.

— Що сталось, синку? — спитала вона.

— Та все дурні Шер-Ханові балачки, — відповів він, — Сьогодні вночі я полюватиму на зораних полях.

І він подався поміж кущами до річки, що протікала глибоко в долині. Там він зупинився, бо почув виття Зграї на ловах, почув рев оленя, якого женуть вовки і який одчайдушно захищається. Потім до нього долинули злі, ехидні вигуки молодих вовків:

— Акело! Акело! Хай Самотній Вовк покаже свою силу! Дорогу Ватажкові Зграї! Стрибай, Акело!

Самотній Вовк, очевидно, стрибнув, але схибив, бо Мауглі почув, як клацнули його зуби, а потім розляглося скавучання: Самбгур ударив Акелу передньою ногою.

Мауглі не чекав більше і кинувся вперед; завивання все слабкіше долинали до нього в міру того, як він наближався до ланів, де жили люди.

— Багіра казала правду, — задихано прошепотів він. — Завтра може стати останнім днем для мене й для Акели.

Він припав обличчям до вікна і почав стежити, як горить вогонь у печі. А як настав ранок і туман побілів та схолов, він побачив, як хлопчик селянина взяв плетений горщик, обмазаний зсередини глиною, наповнив його розжареним приском, засунув собі під ковдру і пішов у хлів доглянути худобу.

«І то все? — подумав Мауглі. — Коли таке дитинча може з ним упоратись, то мені боятись нічого!»

Він подався за хатину, перестрів хлоп'я, вихопив у нього з рук горщик з вугіллям і зник у тумані.

— А вони дуже схожі на мене, — промовив Мауглі, дмухаючи в горщик точнісінько так, як це робила жінка. — Ця штукovina помре, коли її не годувати. — І він кидав сухі гілочки та кору на червоний жар. На півдорозі до вершини він зустрів Багіру.

— Акела схибив, — сказала пантера.

— Я був на зораних полях. Я готовий! Дивись! — І Мауглі підняв горщик з жаром.

— Чудово! Я бачила, як люди стромляли в цю штуковину суху гілку і на її кінці відразу розцвітала Червона Квітка. А тобі не страшно?

— Ні. Чого мені боятись? Тепер я пригадую, якщо це не був сон, що, перш ніж стати вовком, я лежав коло Червоної Квітки, і мені було тепло й приємно...

Весь цей день Мауглі сидів у печері, підтримуючи вогонь. Коли до печери прийшов Табакі й досить грубо переказав, що його чекають на Скелі Ради, він зайшовся реготом. Переляканий Табакі дременує геть. Після цього Мауглі, все ще сміючись, пішов на Раду.

Акела, Самотній Вовк, лежав коло своєї скелі, і це свідчило, що місце Ватажка Зграї лишається вільним; Шер-Хан, оточений вовками, охочими пожитись його недоїдками, походжав тут же і вислуховував безсоромні лестощі. Багіра лежала поруч з Мауглі, який тримав горщик з вогнем у себе між колінами. Коли всі зібрались, Шер-Хан заговорив перший, — зухвальство, на яке він би не наважився, коли Акела був у розквіті сил і років.

Мауглі скочив на ноги.

— Вільне Плем'я! — вигукнув він. — Хіба Шер-Хан керує нашою Зграєю? Яке діло тигрові до наших справ?

— Місце Ватажка Зграї вільне, і мене запросили говорити... — почав був Шер-Хан.

— Хто? — спитав Мауглі. — Хіба ми всі шакали, що будемо підлизуватися до цього вбивці людської худоби?

Акела насилу підвів свою стару голову:

— Вільне Плем'я, а також ви, Шер-Ханові шакали! Дванадцять років я водив вас на лови і з ловів, і за цей час ніхто з вас не потрапив у пастку. Тепер я не вбив свою здобич. Ви знаєте, що проти мене була таємна змова. Ви знаєте, що мені запропонува-

 Поміркуй!

- Яким постає Акела у своїй оповіді про невдале полювання?
- опиши своє ставлення до цього героя твору.

К. Волдрон. Ілюстрація до повісті «Мауглі»

ли кинутись на незаганного оленя лише для того, щоб показати мою неміч. Це було хитро підстроєно. Тепер ви маєте право убити мене тут, на Скелі Ради. А тому я питаю: хто візьметься покінчити з Самотнім Вовком? Бо, за Законом Джунглів, я маю право вимагати, щоб ви підходили поодинці!

Запанувала довга мовчанка, бо ніхто з вовків не наважувався битись з Акелою на смерть.

Тоді Шер-Хан проревів:

— Ва! Навіщо нам здався цей беззубий дурень! Він засуджений на смерть! А от Людське дитинча зажилося на світі. Вільне Плем'я! Віддайте його мені. Ось уже десять років од нього немає спокою в Джунглях. Він — Людина, Людське дитинча, і я ненавиджу його всією своєю істотою!

Більша частина Зграї заволатала:

— Людина! Людина! Що спільного між нами і Людиною? Нехай іде до своїх!

— І підбурить проти нас усіх селян? — заревів Шер-Хан. — Ні, віддайте його мені! Він — Людина, і ніхто з нас не може подивитись йому в очі!

Акела знову підвів голову і промовив:

— Він їв нашу їжу. Він спав разом з нами. Він заганяв для нас дичину. Він ніколи не порушив жодного слова з Закону Джунглів...

— А я заплатила за нього биком, коли ви його приймали. Звичайно, бик небагато коштує, але честь Багіри варта того, щоб за неї постояти, — додала Багіра своїм найласкавішим голоском.

— Не може Людське дитинча бігати з Племенем Джунглів! — заревів Шер-Хан. — Віддайте його мені!

— Він брат нам в усьому, за винятком крові, — провадив Акела, — а ви хочете його вбити! Щоправда, я повинен умерти, і життя моє тепер нічого не варте, а то я запропонував би його за життя Людського дитинчати. Але, щоб зберегти честь наглої Зграї — дрібниця, про яку ви зовсім забули, лишившись без Ватажка! — я обіцяю, що коли ви дозволите Людському дитинчати вільно піти до своїх, то я вас жодним зубом не займу, коли настане мій час умирати. Я помру без бою! Це збереже для Зграї життя принаймні трьох.

 Поміркуй!

- Які риси характеру виявляє Мауглі на Скелі Ради?
- Як він ставиться до людей і звірів?

— Він — Людина — Людина — Людина!.. — сердито гарчала Зграя, і більша частина вовків почала скупчуватись навколо Шер-Хана.

— Тепер уся справа в твоїх руках, — промовила Багіра, повертаючись до Мауглі. — Нічого не вдієш, треба битися.

Мауглі підвівся, тримаючи горщик з вогнем у руках.

— Гей ви, слухайте! — закричав він. — Сьогодні ви так часто називали мене Людиною (хоч з вами я залишився б вовком до кінця днів своїх), що я відчуваю справедливість ваших слів. Проте, що ви зробите і чого не зробите, не вам говорити! Це вже вирішуватиму я. А щоб ви краще зрозуміли, в чім річ, я, Людина, приніс сюди трохи Червоної Квітки!

Він кинув горщик з вогнем на землю, кілька розжарених вуглинок запалили купину сухого моху, і вся Рада з жахом відскочила назад від вогняних язиків.

Мауглі встромив суху гілку в полум'я і, коли вона зайнялась та затріщала, почав вимахувати нею у себе над головою.

— Тепер ти господар, — сказала йому тихенько Багіра. — Визволь Акелу від смерті. Він завжди був тобі друг.

Акела, старий грізний вовк, який зроду не просив ні в кого ласки, благально позирнув на Мауглі.

— Гаразд, — промовив Мауглі, обводячи їх поглядом, — я бачу, що ви — собаки! Я піду од вас до свого племені. Джунглі закриті для мене, і я мушу забувати вашу мову і ваше товариство; але я буду милосердніший за вас. Я був ваш брат у всьому, за винятком крові, і я обіцяю, що коли стану Людиною серед людей, то не зраджу вас перед ними, як ви зрадили мене!

Мауглі подався до того місця, де, тупо кліпаючи на вогонь очима, сидів Шер-Хан, і схопив його за підборіддя.

— Встань, собако! — закричав Мауглі. — Встань, коли говорить Людина, а то я спалю тобі шкуру!

Шер-Хан щільно прищулив вуха і заплющив очі.

— Тьху! Обсмалена кішко Джунглів, йди тепер! Але пам'ятай, що коли я знову прийду на Скелю Ради — як приходять Людина, — то шкура Шер-Хана буде у мене на голові. І останнє: Акела може жити вільно, як хоче. Ви не посмієте вбити його, бо на те нема моєї волі!

І тут раптом Мауглі відчув, що в грудях у нього почало щеміти, як досі ніколи не щеміло; дихання йому перехопило, він почав схлипувати, і по його обличчю побігли сльози.

— Що це? Що це? — питає він. — Мені не хочеться кидати Джунглі, і я не розумію, що зі мною коїться. Чи не вмираю я часом, Багіро?

— Ні, Братику. Це тільки сльози, які бувають у людей, — відповіла Багіра. — Тепер я знаю, що ти — Людина і вже не дитинча. Віднині Джунглі справді закриті для тебе. Хай вони ллються, Мауглі. Це тільки сльози.

Мауглі сидів і плакав, і серце в нього наче розривалося; адже до цього часу він ще ніколи не плакав.

— Ну, — промовив він нарешті, — я йду до людей. Але спочатку я повинен попрощатися з Матір'ю! — І він пішов до печери, де вона жила з Батьком Вовком, і знову плакав, притиснувшись до її кошлатих грудей, а четверо вовчат жалібно скавучали.

— Ви не забудете мене? — спитав Мауглі.

— Ніколи, поки здужаємо ходити по сліду, — відповіли вовчята. — Коли станеш Людиною, приходь до підніжжя гори, і ми будемо з тобою розмовляти; ночами ми будемо бігати на зорані поля і там гратимемося з тобою.

— Я неодмінно прийду, — відповів Мауглі. — Не забувайте мене! Скажіть усім у Джунглях, щоб вони пам'ятали про мене!

Починало світати, коли Мауглі самотньо сходяв з гори до невідомих створінь, які звуться людьми...

(Переклад В. Прокопчука)

 Поміркуй!

- Що спонукало Мауглі повернутися у світ людей?
- Про що свідчать сльози Мауглі?

 Мовна скарбничка

Ім'я головного героя твору завдяки письменнику Дж. Р. Кіплінгу набуло широкого значення. Саме словом *Мауглі* називають дитину, яка виросла серед тварин. Такі історії й нині трапляються в реальному житті. Зазвичай ці діти втрачають здатність до спілкування з людьми.

Завдяки Дж. Р. Кіплінгу ти тепер знаєш навіть деякі слова із мови гінді — однієї з тих мов, якими користуються в далекій для нас Індії. Так, слона звати Хатхі (у деяких перекладах — Хаті). Це не лише ім'я. Хатхі у перекладі з мови гінді означає «слон». Ім'я ведмедя Балу в перекладі з гінді означає «ведмідь».

Щи вже вмієш характеризувати літературних героїв/героїнь. Схарактеризуй героя або героїню прочитаного твору, який/яка тебе найбільше вразив/вразила. Якщо цей персонаж Багіра, то можеш скористатися таким **планом**:

1. Багіра — один із улюблених персонажів Кіплінга.
2. Зовнішність пантери.
3. Доля Багіри.
4. Риси характеру Багіри.
5. Моє ставлення до Багіри.

Літературознавчий клуб

Джозеф Редьярд Кіплінг (1865–1936) — англійський письменник. Однак народився він в Індії. Ця країна була на той час колонією величезної Британської імперії. Хоча родина Кіплінгів і належала до володарів, Редьярд із добротою ставився до місцевих людей, шанував їхні звичаї.

Безжурне життя майбутнього письменника в колі люблячої родини закінчилося, коли прийшов час їхати до Англії, щоб здобути освіту. Шість років навчання в пансіоні виснажили Редьярда. Він став майже сліпим.

Риси характеру, притаманні справжньому чоловікові, сформувалися в Кіплінга тоді, коли він перебував у військовій школі. Саме там він навчився долати негаразди, бути сміливим і відважним, відповідати за доручену справу.

Він добре знав мову гінді, тож міг вільно спілкуватися з місцевими жителями. Вони й ознайомили письменника з казками, переказами і легендами, які покладено в основу *«Книги джунглів»* — збірки, до якої входить і *повість-казка «Мауглі»*. Згодом було написано збірку *«Друга книга джунглів»*. У цих книгах автор зберігає деякі традиції казок про тварин, що виникли ще за часів створення відомої тобі збірки давньоіндійських казок *«Панчатантра»*. У *«Книзі джунглів»* звірі розмовляють, думають та інколи діють, як люди. Однак, на відміну від народних казок, тварини у творах Кіплінга все ж лишаються тваринами з властивим їм спо-

Джозеф Редьярд
Кіплінг

собом життя, поведінкою, звичками. Тож твори «Книги джунглів» зазвичай називають оповіданнями або ж повістями-казками.

Головний герой більшості творів «Книги джунглів», Мауглі — хлопчик, якого виховала зграя вовків на чолі з Акелю.

Кіплінг наділяє звірів людськими рисами, тож перед читачами/читачками постають лагідна пантера Багіра, мудрі пітон Каа та слон Хатхі, жорстокий тигр Шер-Хан та його супутник — підступний і лицемірний шакал Табакі.

Отже, ідея «Книги джунглів» — заперечення безладу та утвердження гармонійного співіснування людини і світу природи.

Оспівуючи природне життя, автор стверджує перевагу людини як володаря природи, адже лише людині підвладний вогонь — «Червона Квітка», як з острахом і благоговінням називають його жителі джунглів.

Творчість Кіплінга була високо оцінена. У 1907 році письменник здобув Нобелівську премію — найпочеснішу нагороду, якою можуть удостоїти лише одного письменника за рік.

У колі мистецтв

Неймовірна історія Мауглі неодноразово привертала увагу кінорежисерів і мультиплікаторів. Можливо, і тобі відомі мультиплікаційні чи кіноверсії «Книги джунглів» Дж. Р. Кіплінга.

Зіскануй **QR-код** і переглянь мультиплікаційний фільм «Книга джунглів» («The Jungle Book»), знятий кінокомпанією Волта Діснея (реж. В. Рейтерман, 1967 р.). Зверни увагу на те, що в мультфільмі події та характери персонажів відрізняються від тих, які відобразив письменник у своєму творі.

Постер¹ мультфільму «Книга джунглів» (реж. В. Рейтерман, кінокомпанія Волта Діснея, 1967 р.)

¹ *Постер* (англ. *poster* — афіша, оголошення, плакат) — художньо оформлений плакат для рекламних чи декоративних цілей.

Поміркуй!

- Переглянь мультфільм «Книга джунглів» і поділися своїми враженнями та думками про нього з однокласниками/однокласницями.
- Обговори питання про те, чому автори/авторки мультфільмів часто вдаються до змін подій літературних творів, характерів персонажів тощо.
- Розглянь ілюстрації сучасних художників до твору Дж. Р. Кіплінга. Кому з них, на твою думку, удалось найкраще передати характер персонажів?

Читай і досліджуй!

У творі про Мауглі автор зобразив багато екзотичних тварин, точно описав їх зовнішність, поведінку, звички та водночас наділив їх людськими рисами характеру. А який вигляд мають ці тварини у дикій природі? Підготуй невеличке повідомлення про один із видів тварин, які живуть в індійських джунглях. Розповідь проілюструй фотографіями тварин на мультимедійних слайдах.

Підсумуй!

- Що тебе найбільше вразило в творчості Дж. Р. Кіплінга?
- Над якими проблемами тебе спонукала замислитися історія Мауглі?
- Назви друзів і ворогів хлопчика. опиши своє ставлення до героїв/героїнь цього твору.
- Назви Закони Джунглів. Прокоментуй їх.
- Чи хотів би/хотіла б ти прочитати інші твори Р. Кіплінга?
- Оціни свої знання матеріалу цього розділу підручника.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

Павло Тичина

 Ти вже знаєш із початкової школи або ж самостійно читав/читала поезії Павла Тичини. Які його твори ти пригадуєш? Чим вони відрізняються від віршів інших поетів/поетес? Наразі ти маєш можливість насолодитися ще кількома дивовижними поезіями цього митця. Уяви осяяний сонцем літній ліс, безмежне поле золотавого жита. Подумки домалюй конкретні деталі й опиши цей пейзаж. А ось таким його почув, побачив і змалював у вірші «Хор лісових дзвіночків» поет Павло Тичина.

Хор лісових дзвіночків

Ми дзвіночки,
Лісові дзвіночки,
Славим день.
Ми співаєм,
Дзвоном зустрічаєм:
День!
День.

Любим сонце,
Небосхил і сонце,
Світлу тінь,
Сни розкішні,
Все гаї затишні:
Тінь!
Тінь.

Линьте, хмари,
Ой прилиньте, хмари, —
Ясний день.
Окропіте,
Нас благословіте:

День!
День.

Хай по полю,
Золотому полю,
Ляже тінь.
Хай схитнеться —
Жито усміхнеться:
Тінь!
Тінь.

Лісові дзвіночки

 Поміркуй!

- Які почуття, який настрій викликав у тебе вірш П. Тичини «Хор лісових дзвіночків»?
- Яка пора року змальована у творі? Ще раз уважно перечитай поезію і знайди деталь, що тобі підкаже відповідь.

- Про що мріють-співають дзвіночки? До кого вони звертаються? Чи випадково це? Що потрібно квітці, щоб буйно рости і квітнути?
- Випиши з тексту вірша епітети разом із означуваними словами. З якою метою використовує їх автор?
- У вірші не згадано людину. Але відчувається її незрима присутність. Яка деталь про це свідчить?
- Чому вірш схожий на пісню? Зверни увагу на незвичну побудову кожної строфи цієї поезії. Перечитай пари слів, що римуються. Назви звуки, що найчастіше повторюються. Яку мелодику створюють ці художні засоби?
- Виразно прочитай вірш із однокласниками/однокласницями. Попрацюйте у групах. Хай перша група читає текст, а друга – повторює третій рядок кожної строфи, а всі разом дзвіночки підхоплюйте останні два слова строфи. Так у вас і з'явиться хор класних дзвіночків!

Ти вже знаєш пейзажну лірику Роберта Бернса. Замальовка шотландської природи пройнята любов'ю поета до Батьківщини.

Українську природу змалював у вірші «Гаї шумлять...» П. Тичина. Поділися своїми враженнями від поезії. Зверни увагу, як поет ставиться до природи рідного краю.

Гаї шумлять...

Гаї шумлять —
я слухаю.
Хмарки біжать —
милуюся.
Милуюся-дивуюся,
чого душі моїй
так весело.
Гей, дзвін гуде —
іздалеку.
Думки пряде —
над нивами.
Над нивами-приливами,
купаючи мене,
мов ластівку.

Я йду, іду —
зворушений.
Когось все жду —
співаючи.

Співаючи-кохаючи
під тихий шепіт трав
голублячий.
Щось мріє гай —
над річкою.
Ген неба край —
як золото.
Мов золото-поколото,
горить-тремтить ріка,
як музика.

С. Васильківський. Околиця Кам'яної Балки

Поміркуй!

- Які кольори і звуки природи можна відтворити в уяві, читаючи вірш «Гаї шумлять...»?
- Опиши настрій ліричного героя цієї поезії. Завдяки чому він переживає такі емоції? Прочитай відповідні рядки твору.
- Які види пейзажу поєднано у вірші «Гаї шумлять...»?
- Уяви себе відеохудожником/відеохудожницею, що знімає кліп за цим твором. На яких кадрах, на твою думку, варто зосередити увагу?
- Доведи, що у віршах «Хор лісових дзвіночків» і «Гаї шумлять...» природа постає перед читачами/читачками саме «олюдненою».
- Що споріднює поетичний пейзаж П. Тичини «Гаї шумлять...» і живописний пейзаж С. Васильківського «Околиця Кам'яної Балки»? А які відмінності між ними?
- Порівняй пейзажну лірику П. Тичини та Р. Бернса. Що спільного у змалюванні природи таких далеких одна від одної країн?

Літературознавчий клуб

Павло Тичина (1891–1967) — автор дивовижних віршів про красу природи. Він народився на Чернігівщині, у родині сільського дяка. Походив із давнього козацького роду.

Павлусів батько не тільки служив у церкві, а й учив у себе вдома сільську дітвору грамоти. Сидячи на печі, малий Павлусь годинами слухав, як тато розповідав учням/ученицям урок. Так непомітно й читати навчився.

У сім'ї Тичин було аж тринадцятеро дітей. Вечорами збиралися разом. Батько грав на гармонії (акордеоні), а всі дружно, красиво співали.

Павлусь вирізнявся особливим голосом і рідкісним музичним слухом. Тому вчителька порадила батькові віддати хлопця у монастирський хор до Чернігова.

Там Тичина став диригентом хору, грав у оркестрі. Улюбленим його інструментом був кларнет. Юнак навчився майстерно малювати, відвідував театральний гурток.

Під впливом народних пісень, яких він знав безліч, і поезії Шевченка, Павло й сам почав писати вірші. Він надзвичайно тонко вловлював, відчував гармонію, красу світу.

Павло Тичина

Малий Павлусь

П. Тичина з улюбленими музичними інструментами

Найдосконалішим виявом гармонії Тичина вважав музику. Вчував її у шепоті листя, шумі вітру, тремтінні павутинки.

У вірші «Хор лісових дзвіночків» уже сама назва квітів — дзвіночки — спонукає дослухатися до нечутного їх передзвону. І слова, якими закінчується кожна строфа: «день», «тінь», — є вираженням передзвону.

Поміркуй!

- Яку метафору використовує поет для передачі у вірші «Хор лісових дзвіночків» гармонії світла й тіні?
- Знайди у вірші «Гаї шумлять...» порівняння, у якому зоровий образ набуває ознак слухового.

Мовна скарбничка

А чи відоме тобі слово «гармонія»? Що воно означає? Перевір свої припущення.

Гармонія — слово багатозначне. Його використовують, коли говорять про музичний клавішний інструмент. А в широкому розумінні — це поєднання, злагодженість. Наприклад, пори року змінюють одна одну гармонійно — упродовж трьох місяців. Бачення гармонії, милування нею сповнювало П. Тичину захватом, оптимізмом, надавало життєвої сили.

Поміркуй!

- Тичина вважав, що людина буде щасливою, коли навчиться бачити гармонію і красу світу. Знайди підтвердження цієї думки у вірші «Гаї шумлять...». Процитуй відповідні рядки.
- Чи погоджуєшся ти з такою позицією поета? Проілюструй свої висновки прикладами із власного життєвого досвіду.

А ще Тичина володів здатністю бачити кольори звуків і чути звучання кольорів. Захоплювався природою, майстерно втілював у слові її красу й мудрість. Тому значна частина його поезії належить до пейзажної лірики.

Ти вже знаєш, що таке *метафора*. Пригадай визначення цього поняття. Уособлення – це різновид метафор.

У вірші «Гаї шумлять...» образ «хмарки біжать» – це **уособлення**. Адже здатність бігати є ознакою істот. А хмара може просто швидко рухатися по небу під дією вітру. Або ж у вірші «Хор лісових дзвіночків» уособленням є спів квітів.

Ще однією ознакою художнього стилю П. Тичини є **авторські неологізми** – нові слова, створені самим автором. За їх допомогою поет підкреслював новизну, неповторність своїх образів. Наприклад, у вірші «Гаї шумлять...» осяяну сонцем ріку змальовано за допомогою порівняння: «мов золото-поколото». Слово «поко́лото» – авторський неологізм. Воно не пов'язане зі словом «поколоти». Поет міг його створити, пригадавши слово «покотьобло». Це дерев'яна дитяча іграшка у формі колеса. Ріка тече – теж котить позолочені сонцем хвилі. Слова «золото-поколото» гармонійно співзвучні, у них переплітаються колір і рух.

У колі мистецтв

Поезія П. Тичини надзвичайно мелодійна. Тому багато композиторів поклали його вірші на музику. Так, Василь Верховинець створив пісню «Ми дзвіночки...», а Георгій Майборода – «Гаї шумлять...».

Літературознавчий словничок

Пейза́жна лірика – ліричні твори, у яких змальовано природу одухотвореною, «олюдненою».

Уособлення – надання ознак істот предметам, явищам чи поняттям, ніби «оживлення» їх.

Персоніфіка́ція – особливий різновид уособлення, надання предметам, явищам, поняттям чи тваринам ознак саме людини, ніби «олюднення» їх.

Поміркуй!

- Що тобі відомо про неологізми з уроків української мови?
- Як ти розумієш значення неологізмів, створених П. Тичиною?
- Для чого автор зосереджує увагу на зорових і звукових образах?

Зіскануй **QR-код** і прослухай пісню «Гаї шумлять...».

Поміркуй!

- Який настрої викликала в тебе пісня? Чи гармонійними, на твою думку, у пісні є музика та слова?

Читай і досліджуй!

А чи знаєш ти, що дзвоників існує майже 300 видів? Ці чудові квіти бувають лісові, польові, гірські. Підготуй для однокласників/однокласниць презентацію про ці квіти, супроводжуй її виразним читанням вірша П. Тичини.

Підсумуй!

- Що об'єднує вірші «Хор лісових дзвіночків» і «Гаї шумлять...»? Як передано в них гармонію в природі? Як ти гадаєш, що головне у цих творах – змалювання природи чи розкриття почуттів ліричного героя?
- Сформулюй провідні мотиви поезій «Хор лісових дзвіночків» і «Гаї шумлять...». Які художні засоби увиразнюють мотив кожної із них?
- Вивчи напам'ять і виразно прочитай вірш «Хор лісових дзвіночків» або «Гаї шумлять...».
- Проведи з однокласниками/однокласницями естафету «Мікрофон»: «Сьогодні мене найбільше вразив поетичний образ..., тому що...».
- Оціни, наскільки добре ти опанував/опанувала поезію П. Тичини.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

Микола Вінграновський

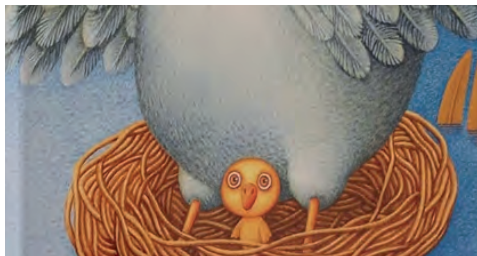
 Ти вже знаєш поетичні та прозові твори про природу. Краса природи зачарувала тебе в поезіях шотландця Роберта Бернса та українця Павла Тичини, захопленням та співчуттям пройнято оповідання про відважного бультер'єра канадійця Ернеста Сетона Томпсона «Снап», гармонія світу людини та природи утверджується в повісті-казці «Мауглі» англійського письменника Джозефа Редьярда Кіплінга.

Наразі з оповідання Миколи Вінграновського «Гусенятко» ти довідаєшся про дружну сім'ю... гусей. Цей твір про пташеня навчить тебе цінувати надійну підтримку твоєї родини.

Гусенятко

(Скорочено)

Гусенятко розплющило одне око, потім друге, пискнуло і — народилося. Мама подивилась на нього, вкрила його крилом і заплакала: вночі гуси мали відлітати. Вона ще мала надію, що з цього яєчка нікого не буде, — аж на і є, знайшлося: згорблене, вогке, сумне, з прилиплою шкаралупкою на дзьобику, гусенятко обсихало під маминим крилом і не знало, що двоє його братів і четверо сестричок народилися ще у травні, весною, коли їй треба, а воно — восени, сьогодні.

К. Лавро. Ілюстрація до казки «Гусенятко»

Гуска думала: що робити? Летіти з дітьми через три моря і так нелегко, а це, сьоме, сьогоднішнє, куди? Під крило його не візьмеш і на спину не покладеш — упаде. А тут на дзьобі уже зима, заплава замерзне — що тоді? Зимувати з малим? А вітер, а сніг, а мороз та лід, а лисиці, тхори, куниці, кібчики, прибудні коти, собаки, а мисливці, а їсти що? Пропали...

З прощального низького сонця вилетів з дітьми гусак — летів-летів і прилетів. Діти стали чиститись.

Гусенятко визирнуло з-під маминої ноги і побачило тата. А тато побачив його.

Він поправив крило і сказав мамі:

— Лети повечеряй. Але дивися, не попади під літак.

— Добре, — сказала мама. — Лечу.

— Над очеретом бери праворуч вище: за очеретом в засідці вже троє.

Гуска полетіла. По ній кілька разів тарахнули.

«Пропала», — подумав гусак, і цієї ж миті повітря зашуміло і, збиваючи волоття очерету, опустилася важко задихана гуска.

Поміркуй!

- Розкажи про свої враження після прочитання перших рядків казки «Гусенятко».
- Які почуття сповнювали маму-гуску через появу на світ пізнього дитинчати?

— Ой, — сказала вона.

— Ціла?

— Наче... Ой... Що робити?

— Бери дітей, і летіть. Я з малим лишимось тут і якимось плавом будемо добиратись, доки воно підросе та стане на крила.

— Не полечу, — і її жовті, як і в тата, очі по краях взялися чорними обідками. — Буду з тобою і малим. А діти полетять з табуном.

— З яким табуном, куди? З малим ти не виживеш тут. Чула?

— Чула, — сказала гуска. — То що, вже збиратись?

— Збирайтесь. Крізь мряку вас ніхто не побачить і не дістане.

— А якщо літаки?

— Тутешні літаки у мряці не літають.

— А як ти малого не доведеш і сам?

— Не бійся. Ти, головне, бережи табун і дітей. Будь хитра і обережна. А я постараюсь на весну прилетіти до вас з малим. Мале, дивися, в нас яке — тільки народилося, а вже говорить. Гусачок!

Гуска підійшла до гусенятка:

— Краще б ти не родилося і не говорило...

Серед ночі гуси знялися і полетіли. Гуска повела їх крізь мряку у небо і не втрималась, крикнула щось своєму гусакові на прощання. І як тільки крикнула, — відразу ж від озимини і очерету по ній і по табуну затаракало.

Гусак витягнув шию. Було тихо. Шепотів очерет. Потім почувся крик. Гусак дослухався. Ні, той крик був не гусячий, а людський. Гусак нагнув шию і послухав, чи дихає гусенятко.

К. Лавро. Ілюстрація до казки «Гусенятко»

 Поміркуй!

- Що тобі стало відомо про життя родини гусей? Перекажи стисло.
- Який настрій гусей передає автор? Знайди у тексті твору слова, що підтверджують твою думку.
- Чому осінь стає тривожною порою для птахів? Які зміни в природі відбуваються восени?

 Поміркуй!

- Про які стосунки в родині гусей свідчить рішення гусака залишитися з малятком?
- Чим загрожує їм зимування?

З відльотом табуна гусак відчув, як ніч раптом поважчала і стала тиснути своєю мокрою темінню. Перед гніздом з рибиною в зубах випірнула ондатра, ненажерливо подивилася на гусака, бо ондатра знала — гусак лишився з малим сам. Гусак засичав на ондатру: мовляв, мало тобі риби в заплаві, а ти ще й мого гусенятка хочеш?

Ондатра почула це і пірнула додому. За хвилину ондатр з'явилося двоє і, маляючи вусами воду, вони стали наближатись до гусака. Гусак засичав з усіх сил, гусенятко забилося йому під живіт, під лапи, заплакало-запищало. З'явилася видра, ондатри — тікати, видра — за ними, повпірнали і ті, і та, і не стало їх більше чути.

Гусак обгорнув крилами гніздо з гусенятком і, відштовхуючись лапами об ворожу заплавну воду, вивів гніздо на струмись ріки.

Гніздо несло перед очима в бистру темінь, і гусенятко не могло надивитись на свого зграбного тата:

— Тату, я хочу сполоснутися!
Я сполоснусь, — і шубовснуло в воду.

Ледве втримуючи одним крилом гніздо, другим крилом він витягнув з води гусенятко і вкинув його назад у гніздо.

— Я тобі дам, дурне, сполоснутися! А соми, а щуки, а судаки!

Гніздо закрутилося на бистрині у вирі. «Розпадеться гніздо — пропадем», — подумав гусак.

Назустріч, знизу, з проти води, з глибини ночі з'явилися вогні, і з ними музика і вода помчала гніздо з гусаком і гусенятком на ці музичні вогні ще з більшою охотою.

— Плигай! — закричав гусак і гусенятко випало в воду.

— Птиця! — закричали з баржі. — Птиця!

Гусак вже було вишугнув над баржею, та з переляку зачепився краєм крила за антену, перекрутився і впав на баржу, на вугілля. З рубки його освітили прожектори, а бортом до нього вже добрався якийсь чолов'яга.

К. Лавро. Ілюстрація до казки «Гусенятко»

— «Пропало мале і я пропав, — подумав гусак, — щоб то було плисти під берегом, не впливати на середину...».

І треба ж було гусакові підвести голову! Він підвів голову, щоб роздивитись, де той його розшуканець, чи вже проліз чи ні, бо в хлюпотінні води і в гулі мотора гусак нічого не чув, як чолов'яга був саме перед ним, впав на коліна і схопив обома руками гусака за шию.

— Єсть! Є! Ось! — і він звівся на ноги в світлі прожектора, тримаючи гусака за шию.

Гусак задихався. І тоді обома крильми зашмалив чолов'ягу по обличчю, а сам, з перехнябленою, скособоченою шиєю викинув крила в безнадії зіпертись на них, викинув, простелив і відчув, що крила його несуть і підіймають.

Тепер: де ж гусенятко, де саме воно вистрибнуло у воду і де ж та сама вода і над чим я лечу сам: над водою, полем, очеретами?

Вода закрутила ним, та ні лапи його, ні крила були вже йому не підвладні, і ця недобра чорна вода несла його всю ніч до світанку, аж доки не вдарився об металеву сітку перед греблею ГЕС¹.

Гусак поворухнув шиєю — в шиї щось хряснуло, але не дуже, і він спробував впірнути. Впірнув, побачив *верховодку*, дзьобнув одну і другу: верховодки пішли непогано.

Зімлілими, наче не своїми лапами, гусак відштовхнувся і поплив ввверх по ріці.

Поміркуй!

- У які небезпечні пригоди втрапив гусак?
- Чому люди були такими безжальними до птаха?
- А якою була б твоя допомога гусакові?

К. Лавро. Обкладинка книжки «Гусенятко»

¹ ГЕС — гідроелектростанція (перетворює енергію води на електроенергію).

З берега, від спорожнілих дач, йшло троє брезентових рибалок. Помітивши гусака, вони підняли спінінги і засвистіли, заататакали на нього. Крила його вже не тримали.

Тоді гусак зібрав свої крила наче в одне, і вже не бачачи куди і що, а лиш би відірватися від своєї погібелі, темно і тяжко злетів.

На його щастя згори, з верхів'я, засірів лозовистий острівець...

На островці гусак допався до іржавого лозиноного листя та кори, потім ліг на пісок і став тихо зализувати зболіле крило.

А гусенятко? Рай та й годі! Як тільки тато крикнув йому — плигай! — і воно вискочило з гнізда в іскристу чорноту і чорна рухлива громадина боком тернулася в бік гусенятка і хвиля схопила й потягла його в ніч — рай!.. Плинучий темний шовк води обгорнув його жовтеньке карапузеньке тільце.

Гусенятко підпливло до човна, обпливло його, вибрало під його боком затишне місце і задрімало. І наснилось йому, що воно вже велике, живе серед гусей, і гуси на нього кричать, і рай його скінчився...

«Здрастуй, дурне». — «Та я не дурне, я дике». — «Ну, раз дике, то йди до мене, не бійся, я сталевар, а це моя жінка Валя і троє моїх синів, вони теж сталевари. Я в бочку тебе на ніч посаджу біля сарая, щоб тебе, часом, ніхто не зобидив, щоб тебе наші гуси не били». — «Оце подивися, яка в мене шия гарна, ну як в старого гусака. Погрій мене». — «А чого ж, іди за пазуху». — «Та я замурзане, от!» — «Дивися, Валю, як воно у мене за пазухою сидить. Заснуло. — «Тату, віддайте гусенятко нам. У вас свої гуси є». — «Так у нас домашні». — «То віддайте його нам, тату!» — «А де ж ви його держати будете, на балконі? Та і діти у вас такі, що замучать його в перший вечір...».

Сизим інєєвим досвітком хтось наче ішов. Гусенятко хотіло виглянути з бочки, але не дострибнуло. Тоді воно спробувало крило, одне і друге, а потім уже обидва і вистрибнуло на бочкове ребро: худий, облізлий, довгий, городом від води по картоплянім бадилиці до гусенятка йшов сірий тато.

Поміркуй!

- Чому гусенятко розуміє мову людей?
- Яким є ставлення родини сталевара до знайденого гусенятка? Про які риси характеру людей це свідчить?
- Порівняй поведінку людей на баржі, рибалок і сталевара. Чому вони по-різному ставляться до птахів?

Ти вже вмієш знаходити в художніх творах епітети, метафори й порівняння — художні засоби, за допомогою яких письменник/письменниця увиразнює основну думку твору.

У казці М. Вінграновського «Гусенятко» теж є засоби художньої виразності. Знайди їх у тексті твору та поясни їх образне значення.

Мовна скарбничка

У казці «Гусенятко» письменник для зображення природи використовує назви *рослин, тварин і риб*, зокрема таких:

Очерёт — рослина, що росте на болотистій місцевості, поблизу водойм.

Лозі — народна назва верби.

Ондатра — невелика тварина, яка живе поблизу водойм, має блискуче густе коричневе хутро, ловить рибу.

Відра — хижа тварина, більша за розміром за ондатру, яка добре плаває і пірнає, ловить рибу й дрібних тварин поблизу водойм, може ходити по суші на великі відстані.

Щука — хижа риба, що живе у прісних водоймах, має гострі зуби.

Сом — велика хижа риба, яка має вуса, завдяки яким може легко орієнтуватися.

Судак — хижа риба, яка може жити і в прісній, і в морській воді.

Верховодка — маленька рибка, яка живе на поверхні води річок.

Літературознавчий клуб

Микола Вінграновський (1936–2004) був багатогранною особистістю — поетом, прозаїком, кінорежисером, актором, сценаристом. Народився митець на Миколаївщині, у містечку, що нині називається Первомайськ. Це безмежні степи й далекі обрії Півдня України, споконвічні землі Війська Запорозького.

Виростав хлопець веселим, допитливим, спостережливим. Учився охоче, багато читав, грав у шкільному театрі. Мав неабиякі акторські здібності. Вже студентом став кінозіркою.

Але все ж література приваблювала М. Вінграновського більше. Його студентські вірші полонили своєю щирістю, образністю, патріотизмом. Поет сміливо утверджував право українського народу на свободу, незалежність. За це радянська влада переслідувала письменника.

Микола
Вінграновський

Понад усе Вінграновський захоплювався подорожами до мальовничих, тихих річок, озер, лісів.

Умів письменник відчувати душі тварин, птахів, і навіть рослин.

У казці «Гусенятко» постає дивовижний світ пташиного життя, що схоже на людське. Читач/читачка бачить радощі й тривоги гусиної родини. Гуска й гусак — справжні люблячі батьки. За ради гусенятка, вони йдуть на будь-які випробування.

Автор прагне донести до читачів/читачок думку про те, що багатьом людям варто було б навчитися у цих птахів милосердю, доброті, вірності, відповідальності за свою родину. Тоді світ обов'язково стане щасливішим.

Ти вже змієш стисло переказувати літературні твори. Для цього ти навчився/навчилася виділяти в них основну інформацію та розуміти, про що розповідає автор/авторка.

Визнач тему та ідею казки Миколи Вінграновського «Гусенятко».

У колі мистецтв

Яскравим свідченням високої майстерності зображення птахів у творах живопису є картини *Кириака Костанді «Гуси»* та *Петра Нілуса «Поле з гусями»*. Художники ніби вловлюють мить гармонії, що поєднує людину і природу. Так, на полотні К. Костанді головними героями є гуси — трохи кумедні свійські птиці. Художник передає красу тихого теплого вечора, коли родина гусей поважно й неквапливо повертається додому.

К. Костанді. Гуси

П. Нілус. Поле з гусями

Образ осінньої природи створено на картині П. Нілуса «Поле з гусями». Постаті сіро-білих гусей, що вже збираються у вирій, зливаються з пожовклою на полі травною та безмежним простором холодного осіннього неба.

Поміркуй!

- Яке враження справили на тебе полотна П. Нілуса та К. Костанді?
- Зверни увагу на те, як по-різному зображують художники птахів. Що прагне передати кожен із митців?
- Яку пору року змальовує П. Нілус на картині «Поле з гусями»? Порівняй зображену художником природу з описаною в казці М. Вінграновського.
- Які кольори у змалюванні природи переважають в літературному творі, а які – на картині? Який настрій відтворюють художник і письменник?

Читай і досліджуй!

Задля власного внеску в збереження довкілля пропонуємо тобі виготовити рекламний плакат або ж створити відеоролик про важливість охорони природи.

Презентуй свої напрацювання однокласникам/однокласницям – розмісти його на спеціальному стенді у своїй школі або ж у будинку, в якому ти мешкаєш.

Допоможи птахам! Ти можеш виготовити для них шпаківні або ж годівнички та насипати туди зерна чи крихт хліба.

Підсумуй!

- Які епізоди казки М. Вінграновського «Гусенятко» тобі найбільше сподобалися? Перекажи один із них.
- Яка тема та ідея цього твору?
- Порівняй ставлення автора та героїв твору до тварин в оповіданні М. Вінграновського «Гусенятко» та в оповіданні Е. Сетона-Томпсона «Снап».
- Чи все тобі було зрозумілим під час роботи над цим літературним твором? Які питання залишилися для тебе нез'ясованими?
- Як ти оцінюєш свої знання матеріалу цього розділу підручника?

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

Марія Морозенко

Ти вже знаєш багато історій про вірну дружбу людини і тварини. Напевно тобі також відомі щемливі історії про тварин, котрі настраждалися, загубилися чи втратили своїх господарів під час війни України з росією. Пригадай одну із них і розкажи в класі. Пропонуємо тобі ознайомитися з оповіданням Марії Морозенко «Вірність Хатіко», в якому йдеться про відданість собаки своєму господарю. Цей твір допоможе тобі відкрити таємниці взаємин між домашніми улюбленцями й людьми.

Вірність Хатіко

(Скорочено)

Напевно, немає такої людини, яка не чула про Хатіко. Розповідь про цього дивовижного пса з породи акіта-іну розчулює і зворушує до сліз. Це особлива історія собачої вірності, нескінченної надії та безмежної любові. Історія про те, що наші чотирилапі друзі чуйні і безкорисливі. І попри все готові чекати нас вічність. Дозволь, я розкажу тобі про Хатіко.

— Я назву тебе Хатіко — восьмим. Як добре, що ми зустрілись. Нещодавно я втратив свого вірного друга. Гірко, що собачий вік такий короткий. Але ти житимеш довго. Обіцяєш мені, Хатіко?

Песик породи акіта-іну

Маленький песик мало що розумів зі сказаного. Він був іще зовсім крихтним, а його досвід спілкування з людьми — мізерним¹. Та чомусь цієї миті Хатіко захотів залишитися з цим чоловіком, що мав світлий погляд і неймовірно теплі лагідні руки, які вміли ніжно гладити собачу шерстку.

Цуценятко Хатіко відразу ж полюбило свого господаря Хідесабуру Уено. Він сподобався йому вже тієї миті, коли той узяв його на руки. Почуття безпорадності, яке невідступно су-

Поміркуй!

- *Із чого розпочалася історія дружби Хатіко і його господаря?*
- *Які епізоди свідчать про надзвичайну дружжелюбність та відданість Хатіко?*

¹ Хатіко народився 10 листопада 1923 року на фермі неподалік міста Оodate, префектура Акіта (Японія).

проводжувало малого песика від рідної ферми, відразу ж зникло, щойно той лагідно заговорив до нього. Так, безперечно, Хатіко сумував за своїм звичним домом на фермі, де він насправді так мало провів часу. Щойно навчився їсти з мисочки, його колишній господар привіз цуценя у гамірне місце і передав на руки цього чудового чоловіка зі словами:

Поміркуй!

- Розкажи свої перші враження про песика Хатіко.
- Чому його так назвали?
- Як письменниця характеризує господаря цуценяти?

— Вчителю, собачку породи акіта-іну я хотів би подарувати вам на знак вдячності. Завдяки вашим життєвим урокам я навчився бачити цей світ по-новому, а знання, які отримав від Вас, навчаючись на факультеті сільського господарства, допомогли мені визначитись із майбутнім. Так я став успішним фермером і ось тепер маю чудову прибуткову справу для родини. Дізнавшись, яке горе спіткало вас, коли ви втратили свого улюбленця, я вирішив привезти «живий гостинчик» із власної ферми в Одате. Мої собаки — добрі помічники та надійні друзі. Вірю, цей песик стане утіхою вам, хоча й знаю, нікого не можна замінити бодай кимось. Але ж я не кажу зараз про заміну. Гадаю, можна розпочати нову історію дружби. Ось, погляньте, вчителю, яке це неймовірне цуценя! Ви можете подарувати йому свою турботу і чуйність, натомість отримуєте щось значно ліпше — безмежну відданість і любов.

Господар ферми поставив цуценятко долі, маленький песик кумедно задріботів по землі, довірливо чалапаючи до рук професора. Коли той присів навпочіпки, закликаючи його до себе. Коли ж цуценя ткнулося носиком у долоні свого нового господаря, професор радісно усміхнувся. Уперше за час втрати свого улюбленця радів присутності поряд собачки, який довірився йому. І це була перша перемога Хатіко. У подальшому їх було безліч.

Хатіко любив бувати з господарем. Він супроводжував його скрізь і всюди — вдома, на відпочинку, на риболовлі, деінде і будь-коли був поряд із ним.

Одного разу йому навіть пощастило побувати разом із господарем в Токійському університеті, де той викладав. Щоправда, це сталося через його неслухняність. Трішки підрісши, він якось подався слідом за професором на станцію Сібуя. Той, кваплячись, не помітив свого улюбленця, що поспіхом ішов слідом. Так уперше Хатіко подолав дорогу до залізниці. Коли ж господар сів у потяг до Токіо, угледів свого песика на пероні. Спохопившись,

узяв його із собою, але в подальшому, після ранкового супроводу, наказував чотирилапому другові йти додому або ж сумирно чекати свого повернення на пероні.

— Я певен — ти все розумієш, Хатіко, — лагідно говорив усміхнений професор, невміло картаючи свого улюбленця, коли той ішов слідом. — Ні, не можу більше брати тебе із собою. Ти бачив минулого разу й сам, що заняття всі звелись до гри з тобою. Ти настільки чудовий пес, що не можеш будь-кого залишити байдужим. Мої студенти так захопились тобою, що їм було не до занять. А це зовсім не годиться, друже. Чекай мене на пероні, Хатіко. Коли я повернусь, ми неодмінно пограємось у саду. Розумієш?

Хатіко не смів послухатися свого господаря. Він насправді був розумним і слухняним песиком. Тож надалі, слідуючи за професором, коли той їхав у місто в університет, проводжав його тільки до входу на станцію Сібуя і не далі, а потім повертався додому, щоб рівно о третій годині дня знову поквапитися на станцію зустрічати господаря з роботи. Коли потяг прибував із Токію, всі пасажири звично бачили на пероні Хатіко, що чекав професора. Подивовані такою відданістю містяни відтепер ставилися шанобливо не тільки до поважного Хідесабуру Уено, а й його вірного чотирилапого друга.

Так тривало півтора року. За цей час Хатіко ніколи й подумати не міг, що може несподівано втратити господаря. Але якогось дня той не повернувся із Токію.

Вірний пес марно чекав його на станції, сумним поглядом проводжаючи усіх пасажирів. Серед приїжджих людей рідного обличчя не було. Бідолашний Хатіко просидів на пероні до пізньої ночі, але так і не дочекався повернення професора. Черговий на станції, проходячи повз нього, не стримав зітхання:

— Бідолаха, ти, мабуть, не знаєш, що у твого хазяїна, Хідесабуру Уено, стався серцевий напад, і він раптово помер. Лікарі не змогли врятувати професора. Додому він уже не повернеться. Не жди його більше.

Хатіко не вірив почутому. Він знав своє — рано чи пізно його господар мусить-таки повернутися на станцію.

Отож, вірний Хатіко заповзятю вірив у повернення свого господаря. З дня у день він ходив на

Пам'ятник Хатіко біля станції Сібуя (м. Токію, Японія). Скульптор Т. Андо

станцію, розумними очима обводючи щоранку і щовечора покvapливий натовп людей на пероні. Повз нього щодня байдуже проходили пасажери, от тільки дорогої людини у натовпі все не було й не було. Розчулені торговці підгодовували його рибою та якіторі¹, захоплюючись його наполегливістю. А залізничники стежили за тим, аби собаку, що став неодмінним атрибутом пристанційної площі, ніхто не ображав.

Осиротілий пес знехотя повертався додому, даремно сподіваючись, що раптом застане свого господаря у дворі, а чи у будинку. Та щойно наставав ранок, надія поверталася. Хатіко приходив знову на станцію, терпляче сподіваючись на диво.

Минали роки... Про Хатіко з часом дізнався увесь світ. Люди були захоплені його вірністю. Про цього дивовижного пса писали газети, заради нього на станцію Сібуя приїздили туристи, аби на власні очі побачити живе втілення відданості.

А Хатіко... Хатіко не зважав на це. Його не цікавила слава. Єдине, чого він хотів, аби його господар усе-таки повернувся. За десять років розлуки він так і не забув його.

До останнього дня чекав з надією. І вже поринаючи поволі у сон вічності, бачив перед очима світле лице професора, як і чув його неповторний голос:

— Чекай мене на пероні, Хатіко...

Він так і стоїть на пероні дотепер, вірний пес Хатіко². Здається, що, вдивляючись у далечінь, усе ще сподівається угледіти наближення рідної людини.

Поміркуй!

- *Які думки і почуття викликало в тебе оповідання М. Морозенко «Вірність Хатіко»?*
- *Чи відомі тобі інші реальні історії про відданість домашніх улюбленців своїм господарям?*
- *Хто допоміг Хатіко вижити після втрати господаря?*
- *Якщо у тебе є домашня тваринка, розкажи про неї та про стосунки, що склалися між вами.*

¹ *Якіторі* — популярна в Японії страва зі шматочків курки, підсмажених на бамбукових шампурах. Цю страву любив Хатіко.

² Хатіко помер 8 березня 1935 р., а пам'ятник із написом «Вірний собака Хатіко» скульптор Теру Андо встановив біля станції Сібуя (м. Токіо, Японія) в 1934 р. Під час Другої світової війни пам'ятник знищили — метал використали для військових потреб. У серпні 1948 року пам'ятник Хатіко відновили.

Ти вже вмієш на прикладі оповідання Е. Сетона-Томпсона «Снап» визначати ознаки анімалістичного твору. Доведи, що оповідання М. Морозенко «Хатіко» також має ознаки анімалістичного.

Що спільного між героями цих творів? Чим вони відрізняються?

Мовна скарбничка

Із тексту оповідання ти дізнався/дізналася, що слово *хаті* в перекладі з японської мови означає *восьмий*. Це ім'я стало символом вірності й відданості своєму другові. Цікаво, що в українській мові є багато слів, запозичених із японської, як-от: *сусі*, *дзюдо*, *каратэ*, *васабі*, *орігамі* та інші. Звернись до «Словника іншомовних слів» і довідайся, які ще слова мають японське походження.

Літературознавчий клуб

Марія Морозенко (1969) — сучасна українська письменниця. Народилася вона на Рівненщині у багатодітній родині. Коли Марійці виповнилось усього лише 9 років, трагічно загинув тато. І мамі довелося самотужки піднімати на ноги дванадцятєро дітей. Марійка намагалася всіляко підтримувати родину, бути корисною.

Марія Морозенко

У шкільні роки дуже багато читала. У бібліотеку забігала через день. Іноді дорослі навіть не вірили, що третьокласниця може так швидко прочитати кілька книжок. Тоді Марійка докладно переказувала прочитане. Незабаром і сама почала писати вірші. Відтоді література й стала її покликанням.

Твори М. Морозенко про тварин увійшли до збірки *«Найвірніші. Історії про собак»*, де розповідається про тварин, які своїм життям довели свою відданість господарям.

В основі оповідання «Вірність Хатіко» — реальна історія із життя собаки. Цей твір можна назвати **анімалістичним оповіданням**. Авторка майстерно описує цікаві, а іноді навіть досить кумедні ситуації, що траплялися з Хатіко.

Як свідчать очевидці, вірний Хатіко понад 9 років чекав на свого господаря. Цей пес став національним символом відданості, йому встановлено пам'ятники в різних містах Японії.

На жаль, подібні історії трапляються і в наші дні. Так, у селищі Макарів, що на Київщині, вірний пес Ріні породи акіта-іну майже

місяць чекав на порозі будинку на свою господиню Тетяну. Утім, вона загинула під час війни, яку розв'язала росія проти українського народу. Собаку вдалося врятувати завдяки підтримці небайдужих людей і волонтерів. Ріні знайшов новий дім і нових господарів.

 Поміркуй!

- Аргументуй, що оповідання «Вірність Хатіко» – аніمالістичний твір.
- Пригадай аніمالістичні твори інших письменників/письменниць. Що спільного між чотирилапими героями оповідань «Снап» Е. Сетона-Томпсона та «Вірність Хатіко» М. Морозенко?

У колі мистецтв

У 2009 році в кінопрокат вийшов кінофільм «Хатіко: Вірний друг» спільного виробництва США і Великобританії (режисер Лассе Гальстрем). Можеш і ти переглянути цей кінофільм, якщо зіскануєш **QR-код**.

Тварин також зображували на своїх картинах багато відомих художників. Український художник початку ХХ ст. *Олександр Мурашко* створив картину «Дівчинка з собакою. Портрет Т. Язєвої». Митець передав на полотні чарівність, красу дівчинки і граційність могутньої статури її чотирилапого друга-собаки.

Читай і досліджуй!

Виконай одне із завдань на вибір:

1. Створи фотоколаж «Друзі, які завжди поруч». Для цього сфотографуй тваринок,

Макарівський «Хатіко»

О. Мурашко.
Дівчинка з собакою.
Портрет Т. Язєвої

Постер кінофільму
«Хатіко: Вірний друг» (США, Велико-
британія, реж.
Л. Гальстрем, 2009 р.)

які живуть у твоєму дворі, та напиши історію про одну із них. Презентуй свою роботу в класі. Можливо, хтось із твого класу захоче стати власником безпритульної тваринки.

2. Підготуй одноосібно або з однокласниками/однокласницями творчий проєкт «Тварини і війна». Для цього, наприклад, довідайся інформацію про псика Патрона. Він здобув велику популярність під час війни України з росією, став улюбленим супергероєм для дорослих і дітей. Цей собака породи джек-рассел-тер'єр допоміг українським військовим виявити значну кількість вибухових пристроїв, що були встановлені російськими загарбниками. Зроби цікаву презентацію проєкту.

 Поміркуй!

- Переглянь кінофільм «Хатіко: Вірний друг». Чи такими ти уявляв/уявляла героїв оповідання М. Морозенко? Поділися своїми враженнями.
- Кожна людина, яка має собаку, знає, що зв'язок між чотирилапим другом і хазяїном – особливий. Ознайомся з картиною О. Мурашка «Дівчинка з собакою. Портрет Т. Язевой». Якими, на твою думку, є взаємини дівчинки та її чотирилапого друга? Свою відповідь обґрунтуй.

Пес Патрон прямує на бойове завдання

 Підсумуй!

- Яке враження справила на тебе історія собаки, розказана М. Морозенко в оповіданні «Вірність Хатіко»?
- Доведи, що це оповідання є анімалістичним.
- Чи знаєш ти ще й інші історії про дружбу людини і тварини? Розкажи їх.
- Що в оповіданні про Хатіко тобі найбільше сподобалося?
- Чи звертався/зверталася ти по допомогу до вчителя/вчительки під час виконання завдань підручника?
- Як ти оцінюєш свою роботу над твором М. Морозенко «Вірність Хатіко»?

 Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

Світ дитинства

 Читацький путівник

Юний читачу! Юна читачко!

Дитинство — найщасливіший час у житті людини. Воно сповнене казковими мріями, несподіваними пригодами, таємницями й загадками. Світ дитинства майстерно змальовано в багатьох творах української і зарубіжної літератури.

У цьому розділі ти прочитаєш твори українського письменника Івана Нечуя-Левицького та зарубіжних автора та авторки — Марка Твена, Елеонор Портер. Ти довідаєшся про життя, навчання, пригоди й забави дітей — твоїх однолітків/одноліток, які жили колись.

А про інтереси, проблеми, мрії та сподівання твоїх сучасних ровесників/ровесниць ти дізнаєшся із творів Оксани Сайко й Галини Кирпи. Сподіваємось, ти знайдеш відповіді на багато питань, що хвилюють тебе, а головне — навчишся краще розуміти інших людей.

Марк Твен

 Ти вже знаєш художні твори, де головними героями і героїнями є діти. Пригадай, які з них тобі найбільше сподобалися. Пропонуємо тобі поринути у світ пригод разом зі своїми однолітками — американськими хлопцями Томом Соєром і Гекльберрі Фінном. І хоча подіям, що описані у творі, майже півтори сотні років, ти переконаєшся, що і в ті далекі часи діти були дітьми, їм, як і тобі, хотілося веселитися і бешкетувати... Пам'ятай, що дитинство — це найпрекрасніший період у житті людини!

Пригоди Тома Соєра

(Скорочено)

Передмова

Більшість пригод, описаних у цій книжці, сталося насправді: декотрі — зі мною самим, інші — з моїми шкільними товаришами.

Хоч моя книжка написана передусім на розвагу хлопчикам, та дівчаткам, я сподіваюся, що її залюбки прочитають і дорослі чоловіки та жінки, бо мені хотілося б викликати в них приємні

спогади про те, якими були колись вони самі, як почували, думали й розмовляли і в які дивовижні історії іноді встрявали.

Розділ I

— Томе! Ані звуку.

— Томе! Ані звуку.

— Де ж це він, шибеник, подівся, хотіла б я знати... Томе, озвися!

Ані звуку.

Стара жінка зсунула вниз окуляри й, дивлячись поверх них, роззирнулася по кімнаті; потім підняла окуляри на чоло й поглянула з-під них. Шукаючи таку дрібницю, як хлопець, вона майже ніколи не дивилася крізь скельця: то були парадні окуляри, втіха її душі, і призначалися вони для «вигляду», а не для діла, — так само вона могла б дивитися й крізь дві конфорки з кухонної плити. Якусь мить стара стояла видимо спантеличена, а тоді промовила — не надто сердито, проте досить голосно, щоб її почули меблі в кімнаті:

— Зроду не бачила такого поганця!

Вона пішла до відчинених дверей, стала на порозі й повела оком по грядках помідорів, зарослих дурманом, — то був її «город». Тома не видно ніде. Тоді вона підвищила голос, — так щоб було чути далі, — й гукнула:

— Гей, То-о-ме!

Раптом позад неї щось шурхнуло, і вона обернулася — саме вчасно, щоб схопити за полу куртки невеликого хлопчиська й не дати йому втекти.

— А, ось ти де! Я ж таки мала б подумати про цю комору. Ти що там робив?

— Нічого.

— Нічого? А ти поглянь на свої руки. І на свій рот. Це що таке?

— Не знаю, тітонько.

Поміркуй!

- Чи знайомий тобі твір «Пригоди Тома Соєра»?
- Про цей твір ти дізнався/дізналася завдяки книжкам чи екранізаціям?
- Чи можеш ти лише з назви твору, визначити, про кого та про що розповідається в ньому?

Поміркуй!

- Розкажи, яке твоє перше враження від Тома.
- Які його вчинки свідчать про те, що він не завжди є слухняним?
- А що вказує на те, що він хитрий і дотепний?
- Як до його витівок ставиться тітка Поллі?
- Що вказує на те, що її гнів на витівки Тома швидко минає?

— Зате я знаю. Це варення — ось що це таке. І лозина зависла в повітрі. Здавалося, порятунку немає.

— Ой тітонько! Мерщій оберніться!

Стара рвучко обернулася і про всяк випадок сторожко підібрала спідницю. А хлопчисько миттю дременув геть.

Тітка Поллі з хвилину стояла розгублена, потім тихенько засміялася:

— Ну й розбишака ж, хай йому абищо! Невже я так-таки нічого не навчуся? Це ж уже вкотре він отак мене дурить. Та боже ж ти мій, у цього хлопчиська і витівки щоразу інші, отож не знаєш, чого й сподіватися...

Том справді не пішов до школи й дуже приємно згаяв час. Додому він повернувся, тільки-тільки щоб до вечері встигнути допомогти чорношкірому хлопчині Джімові напиляти на завтра дров і нащипати скіпок — чи принаймні встигнути розповісти йому про свої походеньки, поки Джім сам зробив зо дві третини всієї тієї роботи. А от Сід, Томів молодший (чи, власне, зведений) брат, на той час уже закінчив своє діло (він збирав скіпки): то був слухняний хлопчик, який не любив пустощів і нікому не завдавав клопоту.

Поки Том вечеряв, при кожній зручній нагоді тягаючи з цукорниці грудочки цукру, тітка Поллі діймала його підступними, повними прихованих пасток запитаннями.

— Томе, — спитала вона, — сьогодні в школі було душно?

— Так, тітонько.

— І тобі, Томе, не захотілося піти скупатись?

Зачувши недобре, Том ураз нашорошив вуха. Він пильно глянув у тічине обличчя, але нічого особливого не добачив і тому відповів:

— Та ні, тітонько, не дуже.

Стара простягла руку, помацала Томову сорочку й сказала:

— Ну що ж, тобі, я бачу, й тепер не дуже жарко. — А сама тайкома тішилася тим, як спритно й непомітно зуміла перевірити, чи суха в хлопця сорочка.

Але Том уже збагнув, звідки вітер дме, і випередив її наступний хід.

 Поміркуй!

- Хто такий Сід?
- Чи справді, на твою думку, автор щиро говорить про нього, коли пише: «...слухняний хлопчик, який не любив пустощів і нікому не завдавав клопоту?»

— Дехто з нас поливав собі на голову з помпи. У мене й досі волосся вогке, ось бачите?

— Але ж, Томе, щоб полити собі на голову з помпи, не треба було розпорювати комір сорочки там, де я зашила, правда? Ану розстебни куртку!

Він розстебнув куртку. Комір сорочки був міцно зашитий.

— Що ти скажеш! Ну гаразд, нехай. Я ж таки була певна, що ти не пішов до школи й купався в річці.

Аж раптом обізвався Сід:

— Чогось мені здається, ніби ви зашили йому комір білою ниткою, а тут чорна.

— Та певне ж білою!.. Томе!..

Том не став чекати, що буде далі. Уже в дверях він обернувся й гукнув:

— Ну, Сідді, це тобі так не минеться!

Розділ II

Настав суботній ранок, і все навколо засяяло літніми барвами й свіжістю, забуяло життям. У кожному серці бриніла музика, а коли серце було молоде пісня лилася з уст.

Пишно цвіла біла акація і сповнювала повітря своїми пахощами.

Том з'явився на узбіччі вулиці з відром вапна та довгою малярською щіткою в руках. Він зміряв оком паркан, і вся його радість умить розвіялась. Тридцять ярдів дощаного паркана заввишки дев'ять футів! Увесь світ здався йому нікчемним і безглуздим, а саме життя — важеним тягарем. Зітхнувши, він умочив щітку у відро й провів нею по верхній дошці паркана, тоді зробив те саме ще й ще раз і, порівнявши жалюгідну білу смужку з безмежним небіленим обширом, скрушно сів на огорожку коло дерева.

Він почав думати про те, як весело мав провести суботній день, і його опосів ще більший смуток. Скоро інші хлопці, вільні як птахи, рушать до всяких принадних місць, і як же вони збиткуватимуться з Тома, коли побачать, що він мусить працювати, — сама ця думка пекла його вогнем.

Незабаром у кінці вулиці показався Бен Роджерс — той самий хлопець, чиїх насмішок він боявся над усе. Бен посувався вперед таким собі веселеньким підтюпцем-вистрибцем, і це свідчило, що душа його сповнена радості й добрих сподівань. Він їв яблуко і час від часу видавав протяглий мелодійний гудок, а за ним

басовите «дін-дон-дон, дін-дон дон» — то він зображував із себе пароплав.

Він був водночас і пароплав, капітан, і сигнальний дзвін, отож мусив уявляти, ніби стоїть сам на собі, на капітанському містку, сам дає команди й сам їх виконує.

Дін-дін-дін! Чу-чу-чу!.. Віддати носовий швартов! Ворушись!.. Віддати задній! Гей там, не барися! Намотуй, намотуй! А тепер пускай!.. Машину спинено, сер! Дін-дін-дін! Шш-ш! Том білив собі й не звертав на пароплав анінайменшої уваги. Бен пильно подивився на нього й мовив:

— А-а! То це тебе тут пришвартували, он як?

Том оглянув свій останній мазок очима митця, тоді ще раз легенько провів щіткою по паркану і знов подивився, як вийшло. Бен підійшов і став поруч нього. Томові так захотілось яблука, що аж слина покотилася, та він не облишав свого діла.

— То що, друже, мусимо працювати? — спитав Бен. Том рвучко обернувся і сказав:

— А, це ти, Бене! Я тебе й не помітив.

— Слухай, я оце йду купатися. Я, розумієш? А ти не хочеш? Та ні, ти, мабуть, краще працюєш, еге ж?

Том якусь хвилю замислено дивився на товариша, тоді спитав:

— Що ти називаєш працею?

— А оце що — хіба не праця?

Том знову взявся білити й недбало відказав:

— Ну що ж, може, праця, а може, й ні. Я знаю тільки, що Томові Соєру вона до вподоби.

— Ха, можна подумати, що тобі й справді подобається білити!

— А чом би й ні? Хіба нам кожного дня випадає білити паркани?

Том ретельно водив щіткою туди й сюди, відступав на мить і дивився, як виходить, тоді щось підправляв то там, то там і знов дивився. Бен стежив за кожним його рухом з дедалі більшою цікавістю і захопленням. Раптом він сказав:

— Слухай, Томе, дай і мені трохи побілити.

Том поміркував і спершу начебто ладен був погодитись, але потім передумав.

— Та ні, Бене, мабуть, нічого не вийде. Розумієш, тітка Поллі дуже прискіпується до цього паркана: його треба так ретельно побілити, щоб ніде ані-ні. Певне, так зуміє хіба що один хлопець на тисячу, а може, й на дві тисячі.

— Та невже? Ой Томе, ну дай мені спробувати... хоч трішечки.

— Та я б з охотою, слово честі, але ж тітка Поллі... он і Джім хотів білити, а вона не дозволила, і Сід хотів...

— Я віддам тобі *все*, що лишилося.

Том випустив щітку з рук видимо знехотя, але з таємною радістю в душі. І поки колишній пароплав «Велика Міссурі» упрівав, працюючи під пекучим сонцем, відставний маляр сидів у затінку на якійсь діжці, погойдував ногами й, наминаючи його яблуко. Коли Бен зовсім видихався, Том продав наступну чергу Біллі Фішерові за «майже нового» паперового змія, а коли стомився й той, право білити придбав Джонні Міллер — за дохлого пацюка на мотузці, щоб крутити ним над головою. На середину дня Том із жалюгідного злидня, яким був уранці, перетворився на справжнього багатія, що потопає у розкошах. Крім згаданих уже коштовностей, він мав дванадцять кульок, поламаний пищик, скельце від синьої пляшки, щоб дивитися крізь нього, порожню котушку, ключ, який нічого не відмикає, грудку крейди, скляну затичку від карафки, олов'яного солдатика, двійко пуголоків, шість пістонів, однооке кошеня, мідну дверну клямку, собачий нашійник — не було тільки собаки, — колодочку від ножика, чотири помаранчеві шкуринки та стару поламану раму від квартирки. До того ж він чудово провів час, тішачись безділлям і чималим товариством, а паркан стояв побілений аж у три шари!

Тепер він подумки сказав собі, що, зрештою, життя на цьому світі не таке вже й погане. Сам того не знаючи, він відкрив загальний закон, що керує всіма людськими вчинками: і кожен хлопець, і кожна доросла людина завжди прагнуть і домагатимуться тільки того, чого важко досягти. Коли б Том був великим і мудрим філософом, як от автор цієї книжки, він зрозумів би, що Праця — це все те, що ми зобов'язані робити, а Гра — все, чого ми робити не зобов'язані...

Поміркуй!

- Яке завдання тітки повинен був виконати Том?
- Як нудний обов'язок перетворився на забаву та навіть на заробіток для Тома?
- Які «коштовності» йому вдалося виміняти за можливість пофарбувати паркан?
- Який «закон» відкрив Том? Прокоментуй його. Чи погоджуєшся ти з таким «законом»?

Розділ IV

Він пішов надвір, поставив миску на лавочку, тоді вмочив мило у воду й поклав поряд, закатав рукави, тихенько вилив воду на землю, а потім пішов до кухні й заходився ревно витирати обличчя рушником, що висів за дверима. Та Мері забрала в нього рушник і сказала:

— Як тобі не соромно, Томе! Від води тобі ніякої шкоди не станеться.

Том трохи знітився. В миску знов налили води, і цього разу він постояв над нею з хвилину, набираючись духу, тоді з шумом утяг у себе повітря і взявся вмиватись. Коли він трохи згодом знову ввійшов до кухні, заплющивши очі й навпомацки шукаючи рушника, з обличчя його стікала вода й мильна піна, незаперечно свідчачи, що він таки вмився. Та коли він показався з-під рушника, виявилось, що й тепер не все гаразд: чисті були тільки щоки та підборіддя — щось ніби маска, — а вище й нижче темнів незрошений ґрунт, що тягся назад навколо шії.

Тоді Мері взялася до нього сама, і вже з її рук він вийшов повноцінною людиною. Потім Мері дістала з шафи костюм, що його Том уже два роки надягав тільки в неділю, — той костюм називали просто «другим», і з нього можна судити про багатство Томового гардеробу. Тепер він мав надзвичайно пристойний і нещасний вигляд. Та й почував себе страшенно нещасним: застібнутий на всі гудзики чистий одяг сковував рухи, і це страшенно його дратувало. Він сподівався, що Мері забуде про черевики, та марно — вона, як і годиться, старанно змастила їх жиром і принесла йому...

 Поміркуй!

- Що тебе найбільше розмішило у поведінці Тома, коли він збирається до недільної школи?

Розділ VI

В понеділок уранці Том прокинувся дуже нещасний. Так бувало кожного понеділка, бо з нього починався новий тиждень нескінченних тортур у школі. І Том щоразу зітхав: краще б уже зовсім не було субот і неділь — тоді в'язниця і кайдани не здавалися б такими нестерпними. І раптом йому сяйнуло, що непогано було б захворіти — тоді б він не пішов до школи. Один з його верхніх передніх зубів хитався. То була щаслива нагода, і Том уже збирався застогнати — «для початку», як то кажуть, — коли

Йому спало на думку: якщо він стане перед судом з цією заявою, тітка візьме та й вирве йому зуба. Якийсь час нічого не наверталося на думку, а потім він згадав, як лікар розповідав про одну таку болячку, що на два чи три тижні вклала людину до ліжка та ще й мало не залишила її без пальця на руці. Щоправда, ознак тієї страшної хвороби він не знав, проте вирішив, що спробувати можна, й почав надсадно стогнати.

Він покликав — «Сіде, Сіде!» — і поторсав його. Сід позіхнув, потягся, хропнув востаннє і, спершись на лікоть, втупив очі в Тома. Том і далі стогнав. Сід гукнув його.

— Томе! Чуєш, Томе!.. Відповіді не було.

— Томе! Гей, Томе! Що з тобою, Томе? — Сід труснув брата за плечі, з тривогою вдивляючись у його обличчя.

— Я всім прощаю, Сіде. (Стогін.) Так і скажи їм, Сіде. А ще, Сіде, візьмеш мою раму від кватирки та однооке кошеня й віддаси тій новій дівчинці, що недавно сюди приїхала. І скажеш їй...

Сід стрімголов збіг сходами вниз і закричав:

— Ой тітонько Поллі, йдіть мерщій! Том помирає!

Вона підтюпцем подалася нагору, а за нею слідом — Сід і Мері. Обличчя тітчинє зблідло, губи тремтіли.

— Що таке, Томе?.. Що тобі сталося, дитино?!

— Ой тітонько, в мене на пальці гангрена!

Стара впала на стілець і спершу засміялася, потім заплакала, а тоді посміялась і поплакала водночас.

— Ну й утнув же ти мені штуку, Томе!.. А тепер покинь свої вигадки, і щоб я такого більше не чула!

Стогін затих, і біль у пальці зник сам собою.

— Тітонько Поллі, я ж таки думав, що це гангрена, і мені справді так боліло, що я й про свій зуб забув.

— А що там у тебе із зубом?

— Хитається і болить страшенно, просто несила терпіти.

— Ну, ну, стривай, тільки не стогни знову! Мері, принеси-но мені шовкову нитку та гарячу головешку з кухні.

— Ой тітонько, не треба! — заскиглив Том.— Я й так піду до школи.

— А, он воно що! То всю цю бучу ти затіяв для того, щоб не йти до школи?

Поміркуй!

- Що вигадав Том, щоб не йти до школи?
- Про які риси характеру головного героя свідчить його вигадка?

Тим часом принесли зуболікарське знаряддя. Зуб вилетів і повис на прив'язаній до ліжка нитці.

Та за кожним випробуванням приходиться винагорода. Коли після сніданку Том вирушив до школи, всі хлопці, яких він зустрів дорогою, заздрили йому, бо тепер він мав між верхніми передніми зубами дірку й міг плюватися крізь неї зовсім по-новому.

Невдовзі Том зустрів юного відщепенця Гекльберрі Фінна, сина відомого в містечку пияка. Всі тамтешні матусі щиро ненавиділи й страшилися того Гекльберрі, бо він був нероба, безпритульник і розбишака, а ще тому, що їхні діти тяглися до нього, тішились його забороненим товариством і шкодували, що не можуть бути такими, як він. Том, як і всі хлопці із поважних родин, заздрив на привільне, безтурботне життя Гекльберрі. Гекльберрі завжди був одягнений в обноски з дорослих людей, вкриті незліченними плямами й такі подерті, що аж клапті теліпалися з усіх боків. На голові в нього стриміла руїна здоровенного капелюха з напівобірваними крисами; куртка, коли він її напинав, сягала йому мало не до п'ят, а гудзики позаду опинялися куди нижче від того місця, де їм належало бути; штани трималися на одній шлейці, звисаючи позаду порожньою торбою, і обтріпані холоші, якщо Гек не завдавав собі клопоту підкотити — їх, волочилися по землі.

Гекльберрі був сам собі господар. За сухої погоди він ночував на чужих ганках, а коли дощило — в порожній бочці; йому не треба було ходити ні до школи, ні до церкви, не треба було нікого слухатись; він міг ловити рибу чи купатися коли завгодно й де завгодно і проводити на річці стільки часу, скільки сам захоче; ніхто не примушував його вмиватись і перевдягатися в чисте. Одне слово, цей хлопець мав усе, що робить життя прекрасним. Так одностайно вважали засмикані й скуті всілякими утисками добропристойні сент-пітерсберзькі хлопці.

Том привітався до цього романтичного обідранця:
— Здоров, Гекльберрі!

 Поміркуй!

- Чому всі хлопці в містечку заздрять Гекльберрі Фінну?

 Поміркуй!

- Що тобі стало відомо про Гекльберрі Фінна із цього епізоду?
- Яке твоє ставлення до цього героя твору?

- Здоров, коли здоровий!
- Що це в тебе таке?
- Здохлий кіт.
- Слухай, Геку, а навіщо потрібні здохлі коти?
- Навіщо? Зводити бородавки.
- Слухай, Геку, ти коли збираєшся пробувати кота?
- Сьогодні вночі.
- А мене з собою візьмеш?
- Візьму, як не боїшся.
- Боюся! Де ж пак!

Розділ ІХ

Того вечора Тома й Сіда відіслали до ліжка, як завжди, о пів на десяту. Вони проказали молитву, і незабаром Сід заснув. А Том лежав з розплющеними очима і в тривожній нетерплячці чекав умовленого сигналу...

Нарешті він вирішив, що час зупинився й настала вічність. Аж ось у його перші, ще невиразні сні втрутилося жалісне котяче нявчання. Далі він почув, як у сусідньому будинку грюкнуло вікно, а вигук: «Тпрусь ти, нечиста сило!» — і брязкіт порожньої пляшки, що розбилась об стіну тітчиного дровника, збудили його остаточно. Хлопець миттю одягся, виліз крізь вікно й порачкував дахом прибудови. Гекльберрі Фінн уже чекав там із своїм здохлим котом. А за півгодини вони вже скрадались у високій траві на кладовищі...

Вони знайшли свіжу могилу.

Мертву тишу порушувало тільки далеке пугукання сови. Тома опосідали дедалі лиховісніші думки, і він хотів розігнати їх балачкою.

— Геку, а як по-твоєму — мерцям не до вподоби, що ми тут?

Гекльберрі прошепотів у відповідь:

— Звідки ж я знаю? А тиша яка, аж жах бере, га?

Обидва притислись один до одного; серця їхні сполохано калатали.

— Боже мій, Томе, це ж вони... Певно, що вони. Що нам робити?

— Не знаю. Гадаєш, вони нас побачать?

 Поміркуй!

- Що задумали зробити хлопці?
- Про які риси їхнього характеру свідчить цей задум?

- Ой Томе, вони ж бачать потемки, як коти...
- Та ну, не бійся. По-моєму, нічого вони нам не зроблять.
- То таки чорти, тепер уже видно. Аж трое!
- Це люди! Один — то напевне. В нього голос Мафа Поттера... Слухай, Геку, я ще один голос упізнав — індіанця Джо.
- Еге ж, то він, клятий метис!

Ті троє підійшли до свіжої могили й стояли тепер за кілька кроків від дерев, за якими сховалися хлопці.

— Оце вона, — промовив третій голос. То був молодий лікар Робінсон.

Поттер та індіанець Джо принесли із собою ноші з мотузкою, рядом та двома лопатами. Вони взялися розкопувати могилу. Лікар поставив ліхтаря в узголів'ї могили, а сам відійшов...

Деякий час було чути лише, як скреготіли лопати... Ноші стояли напохваті, і труп поклали на них. Поттер сказав:

— Ну, коновале, ми вам це брудне дільце впорали. То женіть ще п'ятірку, а то покинемо вашого красеня тут.

— Слушайте, як це розуміти? — спитав лікар. — Ви ж зажадали гроші наперед, і я заплатив вам.

— Воно-то так, але є за вами й ще дещо, — мовив індіанець Джо. — П'ять років тому ви прогнали мене з кухні вашого батечка: я просив чогось попоїсти, а ви сказали, що я прийшов не з добром. І коли я поклявся, що не подарую вам цього, хай би й сто років минуло, ваш батечко запроторив мене до в'язниці як волоцюгу. От тепер я вас і прищучив.

Він погрозово підніс кулак до лікарєвого обличчя. Та лікар раптом замахнувся й одним ударом збив негідника з ніг. Поттер упустив на землю свого ножа і закричав:

— Гей ви, ану не чіпайте мого товариша!

А в наступну мить він і лікар зчепилися в запеклій бійці. Раптом лікар вирвався з рук супротивника, схопив важку надгробну дошку з могили Вільямса і так торохнув нею Поттера, що

 Поміркуй!

- У які небезпечні пригоди потрапили хлопці на кладовищі?
- Схарактеризуй індіанця Джо та Мафа Поттера. Свою думку проілюструй прикладами з тексту.

 Поміркуй!

- Які почуття викликає у Тома і Гека Маф Поттер?
- Як Том намагається підтримати Мафа?

той повалився на землю; і в ту ж саму мить метис не проми-
нув своєї нагоди: підскачовиши до молодика, він щосили, аж до
руків'я, вгородив йому в груди ножа. Лікар поточився і впав,
зачепивши Поттера й заливши його своєю кров'ю... Нажахані
хлопці чимдуж дременули геть...

Індіанець Джо стояв над двома нерухомими тілами, роздив-
ляючись на них. Лікар пробурмотів щось нерозбірливе, двічі
хапнув ротом повітря й затих. Метис похмуро мовив:

— З цим я поквитався, хай йому чорт.

І він обчистив кишені вбитого. А тоді вклав фатальний ніж у
розтиснуту правицю Поттера. Поттер ворухнувся й застогнав.
Рука його стиснула ножа, він підніс руку, поглянув на ніж і,
здригнувшись, упустив його додолу.

— Господи, Джо, як це сталося? — запитав Поттер.

— Навіщо ти це зробив?

— Я? Ні, це не я!

— Ти диви! А хто тобі повірить?..

Розділ XI

...Натовп розступився, і крізь нього пройшов шериф, владно
ведучи за руку Мафа Поттера. Обличчя в бідолахи було змарні-
ле, в очах застиг страх. Коли його поставили перед убитим, він
весь затрусився, мов паралітик, затулив обличчя руками й гірко
заплакав.

— Не я це скоїв, люди,— мовив він крізь ридання.

— Це ваш ніж? — І шериф показав йому ножа. Поттер так і впав
би, коли б його не підхопили й не всадовили на землю. Аж тоді
він обіззався:

— Розкажи їм, Джо, розкажи — тепер уже нічого не допоможе.

А тоді Гекльберрі й Том, зацікавивши й вирячивши очі, почули,
як той підлий і жорстокий брехун спокійно розповів свою іс-
торію. Вони весь час чекали, що ось-ось з ясного неба на голову
облудника впаде громовиця, і дивом дивувались, чому так за-
барилася божа кара.

А коли індіанець Джо закінчив і лишився живий і цілий, їхнє
боязке поривання зламати свою клятву і врятувати невинно об-
мовленого бідолаху згасло й безслідно зникло, бо тепер не було
сумніву, що той лиходій продав душу дияволу...

Страшна таємниця й докори сумління не давали Томові спо-
кійно спати...

Том щодня або через день, вибравши слухну хвилину, ходив до заграбованого віконця в'язниці й нишком передавав «убивці» сякі-такі гостинці, що їх випадало десь роздобути...

Розділ XIII

Тепер Том зважився остаточно. Душу його сповнювали чорна журба і відчай. Усі його покинули, казав він собі, друзів у нього немає, ніхто його не любить...

І саме тоді він зустрів свого щирого, задушевного приятеля Джо Гарпера — теж із зажуреними очима. От уже достоту «зі-йшлися дві душі в єдиній думі». Том, хлипаючи і втираючи очі рукавом, почав розповідати про те, що вирішив утекти з дому, де з ним так жорстоко поводяться, і безповоротно податися світ за очі; а наприкінці попросив Джо, щоб той його не забував.

І тут виявилось, що Джо збирався просити в Тома про те саме. Мати Джо відшмагала його за те, що він нібито випив якісь вершки; отож нема сумніву, що він їй набрид і вона хоче його здихатись, — а коли так, то йому не лишається нічого іншого, як піти з дому, і нехай вона собі радіє і ніколи не шкодує про те, що вигнала свого бідолашного сина в безжальний світ.

Потім почали міркувати, як їм жити далі. Джо хотів стати відлюдником, жити десь у печері на самому хлібі та воді., але, послухавши Тома, він погодився, що злочинне життя має деякі істотні переваги, й вирішив і собі податися в пірати.

За три милі нижче від Сент-Пітерсберга, там, де річка Міссісіпі розливається в ширину на цілу милю, простягся довгий і вузький порослий лісом острів. Острів був безлюдний. Тим-то вони й обрали його, той Джексонів острів. Щоправда, майбутнім тратам і на думку не спало, на кого вони там нападуть.

Потім хлопці розшукали Гекльберрі Фінна, і той залюбки пристав до них... Невдовзі вони розійшлися, умовившись зустрітися в одному затишному місці на березі за дві милі вище від містечка о своїй улюбленій годині — тобто опівночі...

Близько півночі з'явився Том з вареним окостом та ще деяким харчем і сховався в густих чагарях над місцем зустрічі... Потім чийсь сторожкий голос запитав:

— Хто йде?

— Том Соєр — Чорний Месник Іспанських Морів. Назвіть свої імена.

— Гек Фінн — Кривава Рука і Джо Гарпер — Гроза Морів.

Усі ті пишномовні прізвиська Том вичитав у своїх улюблених книжках.

— Гаразд. Скажіть пароль.

У нічній темряві два хрипкі голоси разом промовили мото-рошне слово:

— Кров!

Гроза Морів роздобув добрячий шмат копченої поребрини й насилу дотяг його туди. Фінн — Кривава Рука поцупив десь сковороду та чималу папушу недосушеного тютюнового листу, а також приніс кілька сухих кукурудзяних качанів, щоб робити з них люльки.

Незабаром і відчалили. Том стояв посеред плоту, грізно нахмурений, схрестивши руки на грудях, і глухим, суворим шепотом командував.

...Близько другої години ночі пліт сів на міліну ярдів за двісті від верхнього кінця острова, і хлопці довго чалапали сюди-туди по воді, переносючи свій вантаж на суходіл...

Коли були з'їдені хрусткі скибочки поребрини та останній шматок коржа, хлопці простяглися на траві, дуже задоволені.

— Ну чи не розкіш? — мовив Джо.

— Чудово! — озвався Том.— Цікаво, що сказали б хлопці, якби нас побачили?

— Що сказали б? Ха, та вони б просто луснули із заздрощів!..

Раптом Гек спитав:

— А що пірати мають робити? Том відповів:

— О, їм живеться чудово! Вони захоплюють у полон кораблі, потім спалюють їх, а награбоване золото закопують у глухих місцях на своєму острові; а всіх, хто був на кораблі, вбивають...

— А жінок забирають на свій острів, — докинув Джо.

— Ні, жінок не вбивають, — сказав Том — Пірати — люди благородні.

— А вдягнені вони як! Ото краса! Кругом золото, срібло, діаманти, — у захваті провадив Джо.

Гек скрушно оглянув свої лахи.

Поміркуй!

- Чому Том вирішив стати «піратом»?
- Яким хлопці уявляють піратське життя?
- Чи подумали Том і Джо про те, що можуть своїм вчинком засмутити близьких?

— Мабуть, у такій одежі мені нема чого й потикатися в пірати, — з жалем у голосі мовив він.

Та хлопці заспокоїли його: мовляв, пишний одяг він наживе дуже скоро, тільки-но вони почнуть справжнє піратське життя...

Розділ XIV

...Вони побачили багато такого, що потішило їх, але нічого особливого чи несподіваного не знайшли. Хлопці мало не щогодини купались, і, коли вони повернулися до табору, вже перейшло за полудень. Вони так зголодніли, що було не до риболовлі, але чудово пообідали холодною шинкою, а потім простяглися в затінку побалакати. Проте балачка скоро вповільнилась, а там і зовсім припинилася. Урочиста тиша, що оповивала ліс, і почуття самотності почали впливати на втікачів. Усі троє припишкли й замислились. Якась невиразна гризота закралася в їхні душі. Та невдовзі вона прибрала трохи певнішої форми: то була туга за домом. Навіть Фінн — Кривава Рука замріяно згадував чужі ганки та порожні бочки. Але всі вони соромилися своєї слабкодухості, і жодному не вистачило сміливості сказати вголос те, що він думав.

Уже деякий час до них долинав якийсь незвичайний звук...

— Що це? — майже пошепки спитав Джо...

— Ходім подивимось.

Хлопці підхопилися на ноги й побігли на край острова. Посеред річки, десь за милю нижче від містечка, повільно посувався за течією невеличкий паровий пором. На його широкій палубі видно було чималий натовп людей. Багато човнів снувало коло порома й пливло за водою поряд з ним, але що роблять люди в тих човнах, хлопці добачити не могли. Раптом біля борту порома вихопився клубок білого диму, і, коли він знявся в повітря й розплився лінивою хмариною, до хлопців знов докотився той самий звук.

— Тепер знаю! — вигукнув Том. — Хтось потонув!..

Раптом у Тома блискавкою сяйнула здогадка, і він вигукнув: — Хлопці, я знаю, хто потонув! Ми — ось хто!

Вони вмить відчули себе героями. І страшенно зраділи: адже їх шукають, за ними тужать, через них себе не тямлять з гора і об-

Поміркуй!

- Чи довго хлопці втішались піратським життям?
- Коли до них приходять перші докори сумління та туга за домом?

ливаються слізьми; скрушно згадують, які несправедливі були до тих сердешних загиблих хлопчаків, і гірко шкодують, і караються запізнiлим каяттям...

Розділ XV

...Було вже близько десятої години, коли, вийшовши на відкриті місцину проти містечка, Том побачив у затінку дерев і високого берега паровий пором...

Від річки хлопець побіг глухими завулками й незабаром опинився під парканом позад свого будинку. Він підкрався до прибудови й зазирнув у вікно тітчиної кімнати. В кімнаті він побачив тітку, Сіда, Мері й матір Джо Гарпера: вони сиділи й розмовляли...

— Отож я й кажу, — вела далі тітка Поллі, — він був *не лихий* хлопчик, а тільки неслух, бешкетник. Як то кажуть, вітер у голові, знаєте. Але *зла* він нікому не хотів і серце мав предобре. — Вона заплакала.

— Такий самий і мій Джо: тільки всякі пустощі на думці. Та зате який добрий, лагідний був!.. А я, прости мене, господи... а я відшмагала його за ті вершки. — І місіс Гарпер заридала так гірко, наче в неї розривалося серце...

Прислухаючись до розмови, Том з окремих фраз зрозумів, що спершу в містечку гадали, ніби вони потонули, коли купалися; але згодом помітили, що пропав пліт, а дехто з хлопців згадав, що їхні зниклі товариші казали: мовляв, скоро в містечку «почують про них»; і розумні голови, зв'язавши все те до купи, дійшли висновку, що хлопці попливли на тому плоті й незабаром об'являться в найближчому містечку вниз по річці; але близько полудня пліт знайшовся; його прибило до берега за п'ять чи шість миль нижче за водою,— і тоді надія розвіялась. Усе показувало на те, що вони потонули...

Поміркуй!

- Як рідні переживають ймовірну загибель хлопців?
- Подумай, чому такий вчинок Тома та його товаришів не має виправдання?

Розділ XVII

Вбиті горем, у гірких сльозах, всі Гарпери та сімейство тітки Поллі вбралися в жалобу...

Згадуючи про загиблих хлопців, святий отець наділив їх такими чеснотами, принадами й рідкісними здібностями, що кожен з

присутніх, беручи на віру їхні портрети, з гірким жалем думав, як він завжди помилявся щодо тих бідолах і завжди бачив у них самі вади та хиби. Священик навів чимало зворушливих випадків із життя небіжчиків, що яскраво розкривали їхні лагідні, великодушні вдачі, і тільки тепер люди зрозуміли, які то справді були прекрасні, благородні вчинки, й скрушно згадували, що свого часу ті вчинки здавалися їм обурливими й зухвалими... Раптом на хорах почувся якийсь рух, але ніхто того не помітив; а за хвилину рипнули церковні двері, священик підвів зволожені очі від хусточки й прикипів до місця! Усі, хто був у церкві, немов охоплені єдиним поривом, повставали з місць і вражено дивились на трьох «небіжчиків», які виступали проходом. Увесь той час вони сиділи на порожніх хорах, слухаючи заупокійну відправу по самих собі!

Тітка Поллі, Мері й Гарпери кинулися до своїх воскреслих страдників, обсипали їх поцілунками, славлячи бога за їхній порятунок, а тим часом самотній Гек стояв ні в сих ні в тих, не знаючи, що йому робити. Трохи повагавшись, він рушив було до дверей, щоб непомітно чкурнути геть, але Том схопив його за руку й сказав:

— Тітонько Поллі, так нечесно. Треба, щоб хтось порадів і Гекові.

— Я перша рада бачити його, сердешного сирітку!..

Том дістав того дня стільки стусанів і поцілунків — залежно від настрою тітки Поллі,— скільки навряд чи перепадало йому за цілий рік, і сам не знав, у що вона вкладає більше любові до нього та вдячності богові — в стусани чи в поцілунки...

Розділ XXIII

Нарешті сонна атмосфера містечка сколихнулась, і то досить бурхливо: в суді почали слухати справу про вбивство. Тепер усі тільки про те й говорили. Томові просто ніде було сховатися від тих балачок... І кінець кінцем він завів Гека у відлюдний закуток, щоб поговорити з ним по щирості.

— Слухай, Геку, ти нікому не казав... про оте?

— Та звісно, що ні.

— Ані словечка?

 Поміркуй!

- Опиши, як реагують жителі/жительки містечка на появу «воскреслих» хлопців.

— Слухай, Томе Соєре, якщо це впливе, нам і двох днів не прожити. Ти ж сам знаєш...

Том прийшов додому дуже пригнічений, і снилися йому тієї ночі всякі страхіття. Другого дня й через день він весь час крутився поблизу будинку суду, і його дуже тягло зайти всередину. Те саме діялось і з Геком. Час від часу і той, і той ішли геть, але одна й та сама темна сила невдовзі приводила їх назад. Коли хтось виходив із судової зали, Том одразу наставляв вуха, але щоразу чув невтішні новини: тенета все міцніше облутували бідолаха Поттера...

Прокурор сказав:

— На підставі даних під присягою свідчень поважних громадян, чия правдивість не викликає найменшого сумніву, ми дійшли висновку, що цей жахливий злочин вчинив не хто інший, як оцей нещасний, який сидить на лаві підсудних.

З уст бідолахи Поттера вихопився важкий стогін, він затупив обличчя руками й безтямно захитав головою, а в залі запала гнітюча тиша. Тоді підвівся оборонець і сказав:

— Викличте Томаса Соєра!

Усі очі з цікавістю прикипіли до Тома, що підвівся й пішов до суддівського столу. Вигляд він мав наполоханий, бо не тямив себе зі страху. З нього взяли присягу.

— Томе Соєре, де ви були сімнадцятого червня близько півночі?

Том поглянув на кам'яне обличчя індіанця Джо, і язик його застряг у роті. Та все ж за якусь хвилину він опанував себе настільки, що спромігся обізватись і його навіть дехто почув.

— На кладовищі.

На обличчі індіанця Джо майнула зневажлива посмішка.

— Чи були ви десь поблизу могили Вільямса?

— Так, сер.

— Ви там сховалися чи ні?

— Сховався.

— Де?

— За осокорами, що поруч могили.

Індіанець Джо ледь помітно здригнувся.

Поміркуй!

- Чому Том погодився свідчити в суді, знаючи, що індіанець Джо йому за це помститься?
- Про які риси його характеру це свідчить?

— З вами ще хтось був?

— Так, сер. Я прийшов туди з...

— Стривайте, стривайте... Не треба називати ім'я вашого товариша... Чи ви мали щось із собою?

Том завагався й видимо зніяковів.

— Та тільки... е-е... здохлого кота.

У залі знялася хвиля веселощів, але суддя стримав їх.

— Ми пред'явимо суду кістяк того кота. А тепер, мій друже, розкажіть нам про все, що там сталося...

Том почав розказувати — спочатку невпевнено, затиноючись, але потім захопився, і мова полилася в нього вільно й гладенько. Невдовзі в залі все затихло, й стало чути тільки його голос; усі очі були прикуті до нього, слухачі ловили кожне його слово. Стримуване збудження публіки сягнуло своєї межі, коли хлопець сказав:

—...А коли лікар торохнув Мафа Поттера дошкою по голові і той упав, індіанець Джо підскочив з ножем і...

Хрясь! Наче блискавка, метнувся індіанець до вікна, розштовхав тих, хто хотів його затримати, і зник з очей...

Розділ XXXI

А тепер вернімося до Тома й Беккі, яких ми залишили на прогулянці за містом. Разом з усіма вони блукали темними переходами печери, оглядаючи вже знайомі їм дива, що мали аж надто пишні назви, як от «Зала», «Собор», «Палац Аладдіна» тощо. Потім дітвора завелася гратися в хованки, і Том з Беккі завзято пристали до тієї веселої гри й ганяли з іншими, аж поки це їм трохи набридло; тоді вони побрели вниз похилою звивистою галереєю, тримаючи свічки високо перед собою. Ідучи все далі й розмовляючи, вони самі не помітили, як опинилися в такій віддаленій частині печери. Невдовзі вони потрапили на місце, де маленький струмочок, спадаючи зі скелі, залишав вапняковий осад, що протягом довгих віків утворив непорушну кам'яну Ніагару, блискучу й прозору, наче мереживо. Беккі відгукнулася на його поклик, залишивши на стіні кіптявий знак, щоб керуватись ним, коли вертатимуться, обоє пустилися досліджувати той коридор. Вони раз у раз збочували то туди, то сюди, забиваючись усе далі в потаємні глибини печери, потім за-

Поміркуй!

- Чи доводилося тобі перебувати у печері? Якщо так, опиши свої враження.
- Які враження справив на тебе опис печери у творі? А на героїв твору?

лишили на стіні ще один знак і звернули в бічний перехід у пошуках нових див. В одному місці вони натрапили на величезну порожнину, де згори звисало безліч сталактитів завдовжки й завтовшки з людську ногу. Том і Беккі, здивовані й захоплені, обійшли ту підземну залу, а тоді рушили одним із численних коридорів, що виходили з неї. Він скоро привів їх до чарівного джерельця, дно якого було вимощене іскристими, мов іній, кристалами. Джерельце пробивалося якраз посередині іншої просторої порожнини, де стіни підпирали безліч химерних колон, що їх утворили великі сталактити й сталагміти, з'єднавшись між собою. Під склепінням, зчепившись у величезні клубки, чи не по тисячі в кожному, висіли кажани. Сполохані світлом, сотні тих створінь шугнули вниз і з пронизливим виском почали люто налітати на свічки. Том знав повадки кажанів і розумів, чим загрожують такі їхні напади. Отож він схопив Беккі за руку й потяг у найближчий перехід — і то дуже вчасно, бо в останню мить один з кажанів встиг загасити крилом свічку, що була в руці у Беккі. Кажани ще довго гналися за ними, але діти щоразу, як траплявся бічний коридор, пірнали в нього і кінець кінцем утекли. Невдовзі Том знайшов підземне озеро, таке велике, що його тьмяні обриси зникали далеко в темряві. І лиш тепер, серед гнітючого безгоміння, холодна рука страху вперше стиснула дитячі душі.

— Слухай, — мовила Беккі, — я й не помітила, але здається, ми давно вже не чуємо ніяких голосів...

— Нічого, все гаразд. Ми от-от вийдемо куди треба.

Та за кожною новою невдачею хлопець і сам дедалі менше вірив у це й зрештою почав повертати в бічні переходи просто навмання, з відчайдушною надією кінець кінцем натрапити на правильну дорогу. Він і далі повторював «усе гаразд», але свинцевий тягар страху так гнітив йому серце, що ці слова втрачали свій сенс. Беккі перелякано тулилася до нього, з усіх сил намагаючись стримувати сльози.

— Томе, Томе, тепер ми пропали... пропали!.. Нам уже ніколи не вибратись із цього жахливого підземелля!

Беккі впала додолу й так бурхливо заридала, аж Том злякався, щоб вона не вмерла чи не втратила розуму. Він сів поруч і обняв дівчинку, а вона сховала обличчя в нього на грудях, пригорнулася до нього й почала виливати свої страхи та марні жалі, що їх далека луна обертала на глузливий сміх. Том умовляв її заспокоїтись і не втрачати надії. Тоді він став гірко картати й ляяти себе за те, що затяг її в таку біду. Беккі сказала, що спробує взяти себе

в руки, що встане й піде з ним куди завгодно, — аби тільки він так не карався. Вона ж, мовляв, і сама винна не менше за нього...

Невдовзі Том забрав у Беккі свічку й задув її. Як багато говорила ця ощадливість! Слова були зайві. Беккі й так зрозуміла, що це означає, і її надія знову згасла.

Поступово почала даватися взнаки і втома. Діти намагалися не зважати на неї, їм страшно було навіть подумати про те, щоб сісти перепочити, коли дорога була кожна хвилина; ідучи вперед, нехай і навмання, вони принаймні кудись посувалися й могли ще втрапити на дорогу назад, а сидіти на місці означало здатися на ласку смерті й наблизити її прихід...

Вони підвелися і рука в руку побрели вперед. Том сказав, що треба ступати тихіше й дослухатися, чи не капає десь вода: їм потрібно знайти джерело. Досить скоро вони натрапили на нього, і Том вирішив, що час уже знов перепочити. Вони мало з ніг не падали від втоми. Тож вони сіли, і Том приліпив глиною свічку до кам'яної стіни проти них. Обоє поринули в свої думи й знов надовго замовкли. Нарешті Беккі озвалася.

— Томе, я так хочу їсти!

Том дістав щось із кишені.

Том розділив той шматок на двох, і Беккі з апетитом з'їла свою половину, а сам він відламав від своєї лише маленький кусничок. Холодної води, щоб запити трапезу, було скільки хочеш. Через деякий час Беккі запропонувала рушати далі. Том з хвилину помовчав, а потім озвався:

— Беккі, ти зможеш витримати, як я тобі щось скажу? Беккі зблідла, проте відповіла, що, мабуть, зможе.

— То от, Беккі, нам треба лишитися тут, біля питної води... Бо це наш останній недогарок!

...Нарешті Беккі мовила:

— Вони ж похопляться, що нас немає, і підуть на пошуки!

— Ну звісно, що підуть. Аякже!

— Може, вони вже тепер нас шукають, Томе.

...Минали години, і бранців печери знов почав мучити голод. У Тома ще лишилася його пайка пирога, отож вони поділили її і з'їли. Одначе та крихта їжі, здавалося, тільки дужче розпалила їхній голод.

 Поміркуй!

- Як виявляє себе Том, коли разом зі своєю подругою Беккі Тетчер заблукав у печері?
- Як йому вдається підтримувати дівчинку?
- Які вчинки свідчать про його шляхетність?

Том витяг з кишені клубок тонкої шворки для повітряного змія, прив'язав кінець до виступу скелі, і вони з Беккі рушили — Том попереду, розмотуючи на ходу шворку. Кроків за двадцять коридор скінчився урвищем. Том став навколішки й намацав унизу стрімку кам'яну стіну; а тоді сягнув рукою як міг далеко за ріг скелі і вже був потягся ще трохи далі праворуч, коли раптом зовсім близько, менш як за двадцять кроків попереду, з-за скелі висунулася чиясь рука зі свічкою! Том радісно закричав, та одразу за рукою з'явилась і вся постать, і то був... індіанець Джо! Томові аж руки й ноги залякли, так що він не міг і поворухнутись. Та яка ж була його радість, коли в наступну мить він побачив, що «іспанець» кинувся навтіки й зник з очей! Хлопця здивувало, що індіанець Джо не впізнав його по голосу й не вбив за свідчення в суді. Від страху все його тіло отерпло. Він і словом не обмовився Беккі про те, що побачив. А що закричав — то, мовляв, просто так, «на щастя»...

Розділ XXXII

Був уже вівторок, надворі починало смеркатися. В містечку Сент-Штерсберзі й досі панувала жалоба. Заблукалих у печері дітей так і не знайшли. За них молились в церкві, цілою громадою, і поодинці в своїх домівках, вкладаючи в ті молитви всю душу, та добрих вістей із печери не було. Місіс Тетчер тяжко занедужала і майже весь час марила. Тітка Поллі теж зовсім занепала духом, і її сиві коси майже геть побіліли.

Аж раптом десь серед ночі всіх збудило несамовите бамкання дзвонів, і на вулиці враз повисипали охоплені буйною радістю напіводягнені люди, голосно вигукуючи: «Вставайте! Усі вставайте! Вони знайшлися!». Калатали в сковороди, сурмили в ріжки, і гамір стояв неймовірний. Городяни юрбою побігли до річки, де їм назустріч такі ж радісно збуджені люди вже везли на відкритому візку врятованих Тома й Беккі.

Тітка Поллі себе не тямала з радості. Том лежав на канапі в оточенні слухачів, що ловили кожне його слово, і розповідав про свої дивовижні пригоди в печері, додаючи до них чимало, власних вигадок, щоб було цікавіше. Нарешті він дійшов до того, як залишив Беккі біля джерела й подався обстежувати підземні

Поміркуй!

- Доведи, що дітей змогли знайти у печері завдяки винахідливості Тома. Що він вигадав, щоб дати про себе знати?

коридори; як пройшов двома з них, скільки вистачило шворки, а тоді заглибився в третій, аж поки шворка натяглась до відпору, і вже збирався повернути назад, коли вгледів ген-ген попереду ледь помітний просвіт — так наче там пробивалося денне світло; і як він тоді покинув шворку й поповз туди, а коли доповз, то протиснув голову й плечі крізь невелику розколину — і побачив перед собою величні хвилі Міссісіпі!

Аж за два тижні після свого визволення з печери Том пішов побалакати з Геком. Поминаючи по дорозі будинок судді Тетчера, він зайшов провідати Беккі.

Суддя та кілька його гостей втягли хлопця в розмову, і один з них жартівливо спитав, чи не хочеться йому знов до печери. На це Том відповів: а чого ж, він не проти. Тоді суддя сказав:

— Я таки певен, Томе, що, крім тебе, знайшлися б і інші охочі. Та ми вже про це подбали. В тій печері більш ніхто не загубиться.

— Чому?

— Бо я ще два тижні тому звелів оббити її двері залізом і замкнути на три замки, а ключі зберігаються в мене.

Обличчя Томове побіліло, мов крейда.

— Ой пане суддя, там у печері — індіанець Джо!

Розділ XXXIII

Коли відімкнули двері до печери, в тьмяному присмерку, який там панував, постало сумне видовище. Одразу ж за дверима лежав мертвий індіанець Джо...

— А тепер, Геку, я тобі щось покажу, — прошепотів Том. Тоді підніс свічку високо над головою і мовив: — За-зирни-но якомога далі за ріг. Онде, на тій скелі, нагорі... виписано кіптявою...

— Томе, та то ж хрест!

Гек якусь хвилю пильно дивився на той таємничий знак, потім промовив зляканим голосом:

— Томе, ходімо звідси геть!

— Як це ходімо? І покинемо скарб?

...Через кілька хвилин усі гості сиділи круг столу за вечерею.

Вдова оголосила, що хоче взяти Гека до себе в дім і подбати про його виховання, а коли ма-

 Поміркуй!

• Як Тому вдалося здогадатися про скарби індіанця Джо?

 Поміркуй!

• Як характеризує Тома той факт, що він порівну ділиться скарбом із Геком?

• Чи до вподоби буде вільнолюбному Гекові жити в багатій вдові Дуглас? Поясни свою думку.

тиме вільні кошти, допоможе йому розпочати якесь скромне діло. Том не міг проминути такої нагоди і сказав:

— Гекові не потрібна допомога. Він і сам багатий.

Тиша запала трохи ніякова. Том перший порушив її:

— Атож, Гек має гроші. Можете не вірити, але він має їх дуже багато. Даремно ви посміхаєтеся, ось я вам зараз покажу.

Він вивалив на стіл усю ту купу золотих монет і промовив:

— Ну от!.. Половина цих грошей Гекова, а половина моя!

Від такого видовища всім аж дух забило. Усі втупили очі в золото, і якусь хвилю ніхто не озивався. А тоді в один голос зажадали пояснень. Розповідь була довга, але надзвичайно цікава.

Заключне слово

Так закінчується наша правдива історія. А що це життєпис хлопчика, то слід скінчити його саме тут, бо якби провадити далі, він став би життєписом дорослого чоловіка

(Переклад В. Митрофанова)

Поміркуй!

- Розкажи про свої враження від прочитання уривків із повісті Марка Твена.
- Чи хотів би/хотіла б ти прочитати цей твір повністю?
- Дорослі в Сент-Пітерсберзі живуть сірим, нудним, нецікавим життям. Світ дитинства, створений Марком Твеном, радісний і сповнений пригод. Чи всі персонажі твору поділяють цю радість із Томом і Геком?
- Чи не забув Сід, що він дитина? Які його вчинки дають підстави зробити такий висновок?
- Том і його друзі вражають нас життєрадісними, безтурботними вдачами. Однак чи звернув/звернула ти увагу на те, що в Тома багато горя в житті: він – сирота, тітка не завжди його розуміє... Продовж цей ряд іншими прикладами та поясни, завдяки чому Тому вдається долати життєві труднощі.
- Тітка Поллі намагається виховати Тома ідеальним. Чи завжди сама тітка Поллі була такою? Які епізоди твору дають підстави припустити, що в дитинстві вона поводитися майже так само, як Том?
- Підготуйся до диспуту: «Чи потрібно поспішати дорослішати?». Skorистайся порадами із «Мовної скарбнички».

Ти вже вмієш розрізняти жанри літературних творів, зокрема розпізнаєш казку, легенду, сонет, оповідання. Наразі ти ознайомився із *повістю* та її різновидом – *автобіографічною повістю*.

Мовна скарбничка

Диспут – широке обговорення якогось спірного питання для з'ясування різних поглядів.

Пам'ятка для учасника/учасниці диспуту

1. Поважай думку кожного учасника/учасниці диспуту.
2. Умій вислухати своїх співрозмовників/співрозмовниць.
3. Під час дискусії контролюй свої емоції, слідкуй за культурою мови.

Літературознавчий клуб

Марк Твен (1835–1910) – американський письменник. Майже все його дитинство минуло в невеличкому містечку Ганнібал, що на березі Міссісіпі. У книгах про Тома Соєра та Гекльберрі Фінна Марк Твен описує містечко, якому дав назву Сент-Пітерсберг. Але це і є Ганнібал часів його дитинства.

В основу *повісті «Пригоди Тома Соєра»* покладено історію життя юних років самого письменника. Як-от, неподалік від Ганнібала на Міссісіпі є пустельний острів

Марк Твен

Поліміркуй!

- Доведи, що *«Пригоди Тома Соєра»* – автобіографічна повість.
- Чому не кожна автобіографія здатна викликати такий інтерес читачів/читачок, як автобіографічна повість Марка Твена *«Пригоди Тома Соєра»*, що й донині не втрачає своєї популярності у читачів/читачок?

Глескока, який у творі називається Джексоновим островом. Юний Марк Твен ще застав часи, коли там було повно черепах, а рибу можна було спіймати не лише на вудку, а й просто сорочкою.

І печера, у якій заблукали Том із Беккі та помер індіанець Джо, теж не вигадана письменником. Це печера Макдоуела, яка знаходиться неподалік від містечка Ганнібал. У дитинстві майбутній письменник із друзями обстежив у ній десятки коридорів. А одного разу він занадто захопився і загубився в печері. Із ним була його однокласниця. Свічки дітей вже майже дотлівали, коли їх знайшли дорослі.

Індіанець Джо теж був добре знаний у Ганнібалі. Він займався незаконними справами. Відомо, що одного разу він заблукав у печері та перебував там декілька днів.

Жив у Ганнібалі п'яниця Джиммі Фінн, який мав сина Тома. Хлопча не слухався батька, не ходив до школи, навіть ночував на вулиці, але насолоджувався таким незалежним від дорослих життям. Том був добрим, справедливим, вигадливим в іграх. Образ цього маленького бунтаря Марк Твен майстерно відтворив в персонажі Гека Фінна.

«Пригоди Тома Соєра» — художній твір, популярний серед дітей різних країн світу. Веселі, а часом і небезпечні пригоди героїв та героїнь повісті, їхній оптимізм, що допомагає долати різні труднощі, віра в себе і бажання досягти мети, приваблюють юних читачів та читачок.

Літературознавчий словник

Повість — твір, у якому розповідається про історію людського життя, яка перетинається з долями інших людей (персонажів).

Автобіографічний твір — художній твір, в основу якого покладено події із життя самого автора/авторки.

Мовна скарбничка

Марк Твен — псевдонім письменника твору, який ти щойно прочитав/прочитала. Справжнє ім'я автора твору — Семюель Ленггорн Клеменс. Такий псевдонім він обрав, коли почув вигуки моряків на річці Міссісіпі. Вони кричали «Mark twain» (тобто «марка 2»), коли корабель проходив на безпечній глибині, що не загрожувала потрапити йому на міліну. Цей вислів письменник чув досить часто, адже його життя та робота були пов'язані з судноплавством.

У колі мистецтв

Неймовірні пригоди Тома Соєра привертають увагу багатьох кіномитців. Зіскануй **QR-код** і переглянь екранізацію безсмертного твору Марка Твена.

Кадр із кінофільму «Том Соєр»
(Німеччина, реж. Г. Гунгебурт, 2011 р.)

 Поміркуй!

- Поділися своїми враженнями після перегляду кінофільму «Том Соєр» зі своїми однокласниками/однокласницями.
- Розкажи, чи такими ти уявляв/уявляла героїв і місця, де розгортаються події твору під час його прочитання.
- Чи вдалося режисерці та акторському колективу передати головну думку твору Марка Твена?

Читай і досліджуй!

Том і Гек — справжні друзі, відважні та сповнені життєвої енергії хлопчики. Міцна дружба робить їхнє життя яскравим і цікавим. Адже мати справжнього друга щастить не кожному.

Чи можна твій клас назвати справжнім дружнім колективом? Для цього проведи невеличке дослідження.

Запропонуй однокласникам/однокласницям, присутнім у класі, оцінити за 12-бальною шкалою (**від 1 і до 12 балів**) наявність у вашому колективі таких якостей:

- дружба;
- злагода;
- розуміння;
- щирість;
- співпраця;
- взаємодопомога;
- підтримка;
- повага;
- турбота.

Спільно оберіть того (тих), хто підрахує загальну кількість балів і поділить на кількість присутніх у класі.

Якщо результат **100–120 балів**, вітаємо тебе! Тобі пощастило — ти навчаєшся в класі, де є справжні друзі та подруги. Можеш завжди розраховувати на їхню підтримку.

Якщо **60–99 балів**, то вам є над чим попрацювати. Насамперед, над своїм ставленням до оточуючих. Постарайся знайти щось гарне у вчинках і поведінці своїх однокласників і однокласниць!

Якщо **59 балів і нижче**, то подумайте спільно, що потрібно змінити у ваших стосунках. Запропонуй свій варіант налагодження дружньої атмосфери в класі.

Підсумуй!

- Разом із однокласниками/однокласницями підготуй виразне читання в особах епізоду повісті, що справив на тебе найбільше враження. Виконай інсценізацію цього епізоду.

- Яким постає світ дитинства у повісті Марка Твена «Пригоди Тома Соєра»? Доведи свою думку, спираючись на текст твору.
- Назви твори української літератури, у яких героями/героїнями є твої однолітки. Що спільного між ними та Томом Соєром і його друзями? А що їх відрізняє?
- Пригадай, який твір називають автобіографічним. Доведи, що «Пригоди Тома Соєра» – автобіографічна повість.
- Оціни свої знання про творчість Марка Твена.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

Іван Нечуй-Левицький

Ти вже знаєш, як захопливо відтворив свої спогади про дитинство американський письменник Марк Твен в автобіографічній повісті «Пригоди Тома Соєра». Наразі перед тобою оповідання українського письменника Івана Нечуя-Левицького. Перш ніж із ним ознайомитися, подумай, що спільного є у творах письменників із різних країн та що поєднує дітей з різних куточків світу. Відповіді на ці запитання ти отримаєш, прочитавши оповідання «Вітрогон».

Мовна скарбничка

На уроках української мови ти вже вивчав/вивчала *фразеологізми* – неподільні за значенням вирази, які іноді можна навіть замінити одним словом. Вони роблять нашу мову яскравою і влучною.

розквасити губи – розплакатися;
пробувати кислиць, дісталось на бублики – бути покараним;
нам'яти чуба, наскубити вуха – покарати;
на душі похололо – злякався.

В оповіданні «Вітрогон» є багато фразеологізмів. Зверни увагу, що вони пожвавлюють і забарвлюють мовлення головного героя та допомагають розкрити риси його характеру.

Вітрогон

(Скорочено)

Пам'ятаю, мені було років шість або сім, як це діялось. Батько мій був тоді економом¹ в одному селі. Економія стояла сливе край села, вся обсаджена вербами й тополями. За економією слався до кінця села широкий вигін, де весною і влітку пасушки пасли ягнята.

Дома не було мені з ким гулять. Була в мене одним одна менша сестра, але така вередлива та плаксива, що й гулять і бавиться з нею було не можна.

Нема мені дома з ким гулять, а гуляти, господи, як хочеться! Оце було втечу з хати на вигін до хлопців, бігаємо навперейми, наввипередки, граємо в довгої лози, загнуждаємось та граємо в коней. А набридне бігать, ідемо до річечки, що текла або слизила вниз край вигону, серед очерету та осоки. Лазимо було в лозах, понариваємо прездорові пучки ожини, наїмось, ще й позамазуємо пазухи ожиною. Прийду було додому й сестрі принесу пучок ожини. А мати мені тиче кислиці: «Навіщо ти, Васильку, замазав білу сорочку ожиною?». Велика пак цяця — біла сорочка. Спробувала б мама, як гарно лазить в лозах та ожину рвати, то, може б, і не тикала мені кислиць, та ще й так часто.

Лазимо було по кущах та й в осоці назнаємо пташині гнізда. Господи, яка то була радість, як було назнаємо десь пташине гніздечко! Мама було каже: «Не дери ж ти пташиних гнізд та не бери яєчок, бо пташка буде плакати». А мені було байдуже, чи плаче там пташка, чи ні. Було заберу яєчка з гнізда та й принесу додому сестрі. Мама мені за яєчка знов тиче під ніс ті капосні кислиці. А раз ми нагляділи в березі страшну гадюку. Над бере-

 Поміркуй!

- Якими почуттями проникнуті спогади оповідача твору про його дитинство?
- Які розваги автор згадує з найбільшим теплом?

В. Леонович. Дитинство

¹ *Економія* — господарство в панському маєтку в XIX ст.; *економ* — людина, яка керувала цим господарством.

гом лежав камінь, де молодиці прали плаття й крохмалили його в березі в крохмалі з висівок. Ми було там усе купаємось. Пісочок на дні затужавілий, твердий, і неглибоко: саме добре нам купатись. Було приїдемо на піскуватий берег, дивимось, а кругом каменя дрібна рибка аж кишить, в'ється, хапає висівки. Оце було тільки стану на камені та як моя тінь впаде на воду, то рибка так й шугне навкруги од каменя, неначе курчата од шуліки. А раз ми вскочили в берег під верби, коли дивимось, коло камінчика плазує, неначе пасеться, гадюка, довга, як батіг, та ряба. Ми так і остовпіли з переляку. Од того часу ми вже боялись лазить в осоці. Я й мамі не казав за гадюку, бо знав, що мені досталось би на бублики. Тільки сестру лякав гадюкою.

Раз я з пастушками побіг в берег купатись. Надворі було дуже душно. Старші пастушки покинули менших стерегти ягнята, а самі побігли зо мною до річки. Поскидали ми сорочки. Купались ми, купались, а потім вискочили з води та давай качатись по гарячому піску. Один пастушок наглядів калюжу під вербами. Ми побігли до тієї калюжки, пообмазувались чорною гряззю. Так нам смішно, що ми усі стали чорні, як чорти. Я знав, що мама мені за цю мазанину дала б на закуску зо дві або зо три кислиці; але все-таки обмазався усей гряззю, навіть лице й лоба обмазав. В березі стояв човен. Хлопці повлазили в човен та давай стрибать з човна в воду на бік, де було води по пояс. Я довго дивився та й думав: «Ви скакаєте в воду, як маленькі, а от я скочу так, як плигають парубки з каменя або з гатки в воду». Розігнався я з берега, побіг по човні та плиг в воду з самісінького носа човна на глибиню! Хотілось мені почванитись перед

М. Богданов-Бельський.
Рибалки

Поміркуй!

- Як ставиться головний герой оповідання до природи?
- Що свідчить про його спостережливість?
- Які вчинки Василька викликають у тебе несприйняття?
- Роздивись картину Миколи Богданова-Бельського «Рибалки». Що спільного між зображенням на ній і подіями оповідання «Вітрогон»?

хлопцями, так я й не знав, де та сміливість узялась. Скочив я в воду; думав, буде мені по шию, але примічаю, що ногами дна не достаю та все тону глибше. Плавать я ще не вмів; та й ніхто з нас ще не вивчився гаразд плавать. Черкнувся я ногами об дно, примічаю — несе мене вода вгору. Я вирнув на світ, б'юся руками й ногами та й криконув що було сили. Але чую, я знов потопаю, знов пірнув під воду. Тягне мене на дно, неначе руками. Я знов черкнувся об дно, почав борсаться в воді. Вода мене знов винесла наверх. Я липнув очима, побачив світ і знов крикнув. Мабуть, на моє щастя, саме тоді находилась якась молодиця: прийшла в берег плаття прать. Кинулась вона в воду, захопила мене за чуб та й винесла на берег. Дивлюсь я, пастушки стоять ні живі ні мертві, тільки очі повитріщали та роти пороздвляли. Прибіг я додому, та вже й мамі нічого не кажу за те. Але капосна молодиця швидко після того стрілась з мамою та й розказала. Дала мені мама доброї прочуханки й заборонила зовсім виходить з двору та гуляти на вигоні.

Але як його в світі всидить вдома, коли для мене був двір тісний. Вже я й по покрівлі лазив: і по коморі, і по клуні, і по стайні; вже й заглядав в голубині гнізда, дер горобині гнізда, скинув палицею одно ластовине гніздо, викидав горобині яєчка з гнізд та розбивав їх навіщось об колоду; але самому без хлопців було невесело дерти. Бігав я по дворі, ганяв по садку, а мене все бере нудьга без хлопців.

Ото раз надвечір нудився я, нудився та й думаю: не видержу більше, піду крадькома та потаєнці до пастушків. От і пішов я, тільки не через ворота, а через садок. Біжу я, дивлюсь — ягнят не видно і пастушків нема. А далі думаю, що пастушки погнали ягнята до царини на кінець вигону. Прибіг я до царини, і там нема пастушків. Я й не догадався, що вони погнали ягнята на другий кінець вигону, під чагарник. Мені здалося, що вони пасуть десь за цариною. Вибігаю я за царину, їх нема. Я побіг шляхом попід високим житом, що вже викидало колос, а поперед мене біжить чубата посмітюха¹ та так недалечко од мене. Мені здавалось, що вона молоденька і я її зловлю руками та й принесу сестрі на

Поміркуй!

- На які риси характеру головного героя вказують його вчинки?
- Як ти вважаєш, до чого призведе його необачність? Свої міркування обґрунтуй.

¹ *Посмітюха звичайна* — невеликий птах родини жайворонкових. Мешкає на всій території України, крім гір.

гостинець. Біг я, біг, а посмітюхи не впіймав. Коло невеличкого мосту вона знялася з місця та й полетіла в жито.

Добіг я до мосту. Коло мосту так гарно та зелено. Під мостом дзюрчить малесенька річечка по камінцях. Понад річкою зелена трава. Я побіг до річечки, вгледів камінці, кидав тими камінцями в воду, влучав в жаб, а далі задумав загатить гребельку й зробіть ставок та й почваниться потім перед хлопцями: дивіться, мов, яке я диво вчинив. Загатив я гребельку; вода спинилась, стала й почала розливаться на зелені бережки. Я проробив посеред гребельки спуст для лотоків. Отут, думаю, поставлю млинка, та ще якби так зробіть, щоб він крутився, ще й борошно молось, як у млині. Ото хлопці з дива очі повитріщали б на мій млин! Я глянув під міст, а там так чудно, якимось неначе в хаті: і дві стіни по боках, і стеля зверху, і неначе двоє здоровецьких дверей — одні проти других. Я пішов під міст, ліг на м'якій травиці та й задивився на потічок, як він булькотить, переливаючи воду з камінчиків на камінчики. Я дививсь та дивився, роздивлявся. Так мені чудно під мостом, бо я ще зроду не був ніколи під мостом. Лежав я, пацав ногами, думав, як то мій млинок буде молоть, а з-під млинка буде борошно сипаться в маленький мішечок, — та й незчувся, як і заснув.

Вже й сонце зайшло, а я сплю. Як прокинувся я, то вже почало на світ благословиться. Прокинувся я та й лежу, а мені здається, що я лежу в себе вдома на ліжку та чогось прокинувся вночі, чи що. Лапнув я під собою, щось м'яке підо мною, неначе кожух; а я пам'ятаю, що мама ніколи не стелила мені кожуха на ліжку. Дивлюся я вгору, стеля чогось чорна, неначе сажею обмазана. То було коли прокинусь, липну очима на стелю, то вона все біла влітку, а взимку сіра; а це чогось стала зовсім чорна. Ото лежу я та спросоння собі це все митикую¹. Коли прислухаюсь, коло мене близько щось дзюрчить, неначе потічок або течія тече по камінцях: кап-кап, ляп, дзюр-дзюр! Зовсім вода шумить та булькає. «Що це за диво! — думаю я. — Де ж це в хаті взялась річечка, та ще й неначе тече через кімнату близько од мого ліжка». Вже я трохи прочумавсь, та все лежу, прислухаюсь, чи не заговорить десь в другій

Поміркуй!

- Які почуття і переживання сповнювали хлопчика, коли він прокинувся під мостом?
- Як ти думаєш, що у цей час відчують його рідні й близькі?

¹ Митикувати (розмовне) — міркувати про щось.

кімнаті мама, чи не крикне десь тато. Коли чую, хтось ніби по стелі йде й бубонить. Я прислухаюсь і виразно чую: «Господи помилуй, господи помилуй, слава отцю й сину і святому духу, нині й присно і вівіки віков, амінь. Отче наш, оже еси на небесь...». Це, мабуть, батько встав та голосно богу молиться, бо мій панотець мав звичай вранці молитись голосно, ходячи по кімнатах. «Але ж, — думаю я, — чого це він виліз на горище богу молиться! Або, може, то наймит ходить по горищі та голосно богу молиться: це не тато», — міркую я собі. Коли тут щось як загуркотить! Як залущить стеля! Чую на свої вуха, що попереду застукали кінські копита, а за ними покотився віз; а дошки в стелі аж луцять. «Ой боже мій! Що ж це за диво! Хтось по нашому горищі кіньми їздить! І як воно туди витеребилось кіньми та возом? Ой! ще стеля завалиться та й мене вб'є!» — блиснула в мене думка.

Та при тому як скочу з ліжка на ноги, аж... і скакати не було куди. Вже трохи розвиднілось, і до мене вернулась пам'ять. Я в одну мить пригадав, що я під мостом і як я туди заліз. Тільки ніяк не міг вгадати, що тепер надворі: чи вечір, чи ранок, чи вдосвіта. «А може, я оце заночував під мостом... лежав і спав тут вночі?» — майнула в мене думка. І чогось мені одразу стало страшно й містка, і тієї ночі. Чогось мені спала на ум та гадюка, що я бачив в березі. Як дремену я з-під мосту, та мерщій на горбок, та на шлях. Дивлюсь — шляхом іде чоловік і наближається до містка. Як углядів мене чоловік та як крикне: «Дух святий при нас! Ой чорт!» — та як дремене назад! Аж курява за ним піднялась. Біжить та хреститься, а я за ним біжу та кричу! Чоловік біжить та й собі кричить до того чоловіка, що тільки переїхав через місток: «Потривай! Подожди! Дух святий з нами! Чорт з-під містка!».

Чоловік спинив коні. Я біжу та кричу: «Потривайте, дядьку, дядьку, дядьку!» А чоловік каже: «Еге! нечиста сила, а ще й дядьком зве. Який я тобі дядько? Нехай бог боронить і заступить од такого небожа!».

Скочив чоловік у віз, аж ноги задер у возі з переляку. Батіг свиснув. Віз покотився, а я зостався сам серед шляху. Іду шляхом

А. Куїнджі. Дніпро вранці

за возом та й плачу. Я озирнувся назад і глянув на село. Село мені здалось неначе не наше: якось потяглося смугою низом понад річкою аж до самого ліска. Церкви нігде не видно, і економії не видно. Село зовсім ніби не наше, бо з цього боку я ніколи й не бачив нашого села, а коли, може, й бачив, то не доглядавсь. Дивлюсь я, од шляху повертає між житами втоптана стежка просто до хат. Я повернув тією стежкою та й неначе пірнув у жита.

Йду я тією стежкою, як у лісі. Мені нічого не видно, тільки небо синіє надо мною. Коли гляну, проти мене йде молодиця. Вгляділа мене та як крикне: «Ой боже мій! Дух святий з нами!». Повернулася вона назад та як дремене! Тільки жито за нею слідком зашелестіло. Вона біжить, а я й собі біжу за нею, радий, що стрів живу людину. «Дядино! дядино! тітко!» — кричу я до молодиці, а вона біжить і не оглядається. Що це таке зо мною здіялось, що мене люде лякаються й жахаються, втікають од мене!

Вийшов я з жита, перебіг через шлях та й пішов улицею по селі. Дивлюся я, молодиця вбігла в двір та й ускочила в сіни, ще й двері за собою причинила. Я й собі пішов до того двору. Коли як вискочать з двору дві собаки! загавкали та так і кинулись до мене. Я махаю руками, а вони капосні от-от вхоплять мене за руки. Я з переляку видерся на тин, сиджу та й душі в собі не чую. А собаки аж на тин плигають, але до мене не достають. На моє щастя, одчинились сінешні двері, і звідтіль вийшла старенька бабуся, а через поріг виглянула й молодиця з острахом.

— А хто ти такий? — питає в мене бабуся.

— Я Василь, — кажу я до баби, — обороніть мене од собак.

 Поміркуй!

- Як можна пояснити поведінку людей, які зустріли вранці хлопчика, що виліз із-під моста? Чому їх поводження викликає сміх у читачів/читачок?
- Що ти знаєш про звичаї, вірування й заботони українців/українок? Із яких фольклорних творів тобі про них відомо?

 Поміркуй!

- Чому рідні не сварили Василька за його необачний вчинок?
- Які висновки з цієї пригоди Василько зробив для себе? Прочитай рядки оповідання, у яких ідеться про це.
- Як ти вважаєш, чому І. Нечуй-Левицький назвав оповідання «Вітрогон»?
- Які риси характеру головного героя він хотів підкреслити цією назвою?

— Чий же ти, хлопче? — знов питає баба, а сама коли б тобі з місця рушила.

— Я економів, я Василь, — кажу я та плачу. Бабуся взяла ломаку, щось пошептала, перехрестилась та й прогнала собак і зняла мене з тину.

— Ой боже мій, як воно мене налякало! — обізвувалась молодиця. — А я думала, що русалка блукає, гуляючи в житі, та за мною гониться.

— Чого ж це ти аж сюди забрів та дражниш собак вдосвіта? — питає в мене баба.

— Та я ночував під мостом, — обзиваюсь я до баби.

— Під мостом? Оце диво. А чого ж ти туди заліз? — питає баба.

Я розказав бабі про свою пришту¹. Вона взяла мене за руку та й одвела додому. Як прийшли ми додому, вже сонечко викотилось з-за верб.

Тільки що ми увійшли в двір, десь узялась мама на ганку, прибігла до мене й з плачем кинулась до мене та й обняла мене. Я боюся, аж трушусь, жду кислиць, а мама плаче. «Що це за диво якесь трапляється мені?» — думаю я.

— Де ти, Ганно, його знайшла? — питає мати в баби.

— Приблукався панич до нашого двору оце вже світом, а молодиця наша вгляділа його в житі та й утекла од його: дурна думала, що то русалка гуляє в житі. Мабуть, гравсь учора ввечері в житі та й переночував там, — каже баба.

— А ми тут цілісіньку ніч не спали, — оповідала мама бабі зі слізьми в очах, — порозсилали наймитів та наймичок шукать його. Пан з ліхтарем обійшов усей вигін, оглядів усі рови,

К. Білокур. Сніданок

Поміркуй!

- Роздивись картину Катерини Білокур «Сніданок». Зверни увагу, як вдалося художниці передати домашній затишок, смак скромної селянської їжі.
- Знайди та виразно прочитай уривок, у якому описується сніданок у родині Василька. Якою була поведінка дорослих за сніданком?
- Які думки й почуття сповнювали хлопчика за сніданком?

¹ Пришта (розмовне) — пригода.

обійшов чагарник. Ми вже думали, чи не втопився він часом, купаючись з хлопцями, і оце світом послали з волоком людей, щоб зайшли в тих місцях, де вони купаються, та хоч витягли його з води. А я цілу ніч ні на волос не спала й очей не стуляла через оцього вітрогона.

Я слухаю, що мати розказує бабі, та й постеріг, якого я клопоту та жалю завдав матері та батькові. Мені стало якось ніяково. Я не знав, де й очі діти, та все дивився собі на ноги, замазані гряззю. Подякувала мама бабі, пішла в пекарню, винесла хліб і дала бабі, а мене все за руку держить та за собою водить. Поглядаю я на заплакане мамине лице: і жаль мене бере, і все-таки я жду от мами кислиць та думаю: «Сльози — слізьми, а кислиці ще таки будуть».

Повела мене мама в покої. Тато не виходив ще зі своєї кімнати. Я стою, а в мене аж ноги трусяться. Мені здавалось, що тато от-от винесе мені з пів клунка кислиць на снідання. От і тато вийшов. В мене і в душі похололо. Одначе тато кислиць мені на снідання не виніс; вийшов веселенький і тільки каже:

— А де це ти, волоцюго, тинявсь цілу ніченьку, що й дома не ночував? Де ти ночував?

— Під мостом, — насилу стало в мене сили обізваться.

— Під мостом! — аж крикнула мати, а за нею й наймичка, і обидві вони перехрестились. Батько зареготавсь на всю кімнату.

— Чого ж ти туди заліз? — спитала в мене мати.

— Гуляв, та й зайшов під місток, та зробив гребельку на течії, — кажу я.

— Та там же чорти сидять вночі під мостом, не при хаті згадуючи, — обізвалась наймичка.

Поміркуй!

- Розкажи про свої враження після прочитання оповідання «Вітрогон».
- Який епізод твору запам'ятався тобі найбільше? Перекажи його.
- Виділи в оповіданні основні частини. Визнач, як частини оповідання пов'язані між собою.
- Що спільного між головними героями оповідання українського письменника «Вітрогон» та повісті американського письменника «Пригоди Тома Сойєра»? Чим герої відрізняються між собою? Зроби висновок про загальнолюдські цінності, які не мають географічних кордонів.
- Із яким епізодом оповідання співзвучна картина А. Куїнджі «Дніпро вранці»? Зверни увагу на те, як художнику вдалося передати мить перед світанком, коли образи ще невиразні й тьмяні.
- Чи траплялися з тобою смішні історії під час розваг? А небезпечні? Розкажи про них.

— Там же гадюки та жаби! І як оце вони тебе не покусали? — сказала мама, бідкаючись.

Чортів тоді ще я не боявсь, хоч і чув за їх: я тоді думав, що чорти — то щось таке, як чорні жуки з рогами, що душать курчат за шийку. Я сам не раз одламував роги тим жукам, то вони мені були не страшні; але як сказала мама за гадюк, то я аж зблід з переляку. Посадили мене за стіл, дали снідання, а мені все увижається, що під столом лазять гадюки та вже й плазують по моїх ногах.

Пополаяв мене батько за сніданням, попосміявсь з мене та й заборонив мені купатися в річці з пастушками й гулять на вигоні. Мені було дуже ніяково. Я почував, що вчинив якусь провину, наробив клопоту мамі й татові. Після снідання я вискочив надвір, сів на ганку, а мені все якось погано було на душі. Але налинули до ганку голуби дзьобать просо. Я побіг в стайню, заглянув у кошіль, дивлюсь — голуби знеслись. Я став такий радий, що зараз забув і про місток, і про собак, і про гадюк, як усяке лихо забувається на світі.

Літературознавчий клуб

Іван Нечуй-Левицький (1838–1918) — автор оповідання «Вітрогон», український письменник. Його батько і дід були священниками на Черкащині. Іван також закінчив духовну академію. Але обрав фах учителя. Згодом почав писати прозові й драматичні твори та підписувати їх псевдонімом *Нечуй*.

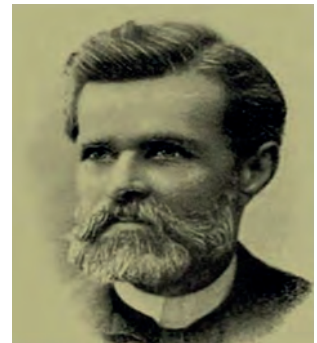
Письменник обстоював національні та духовні цінності українського народу. У той час діяли закони, що забороняли все українське в Російській імперії, усупереч їм він писав твори рідною мовою про життя українців та українок.

Понад 20 років Нечуй-Левицький учителював, тому добре знав світ дітей. У гумористичному *оповіданні* «Вітрогон» пись-

Літературознавчий словник

Тема художнього твору — ті життєві явища, які змальовані в художньому творі.

Ідея твору — основна думка про змальовані в творі події, явища, яку автор/авторка доносить до читача/читачки.

Іван Нечуй-Левицький

менник майстерно розповідає про життя сільського хлопчика. Він веселий, життєрадісний, любить природу, прагне досліджувати її, але іноді потрапляє в небезпечні пригоди.

Події у творі зображено послідовно, поступово розкрито характер героя.

Ти вже змієш характеризувати образи художніх творів. Накресли таблицю в зошиті. Заповни її, використовуючи текст оповідання «Вітрогон» І. Нечуя-Левицького.

Події в оповіданні	Емоції і почуття головного героя	Риси характеру головного героя

У колі мистецтв

Образи дітей часто змальовують на своїх картинах і художники/художниці. Так, на картині «Вечоріє» український художник XIX століття Микола Пимоненко відтворює красу природи, а на її тлі — змальовує сцену з життя тогочасних сільських дітей. Саме в той період розгортаються і події оповідання «Вітрогон».

М. Пимоненко. Вечоріє

Поміркуй!

- Роздивися репродукцію картини «Вечоріє». Опиши, що зображено на полотні.
- Зверни увагу на постаті дітей. Як ти гадаєш, чи вони з однієї родини? За допомогою яких деталей художник відтворює їхні характери?
- Подумай, які почуття передає майстер на своєму полотні?

Читай і досліджуй!

Скористайся домашньою або іншою бібліотекою та знайди «Глумачний словник української мови». Дізнайся, що означає слово «вітрогон». Добери до нього синоніми.

Підсумуй!

- Що тобі найбільше запам'яталося із пригод Василька?
- Розкрий значення слова, що стало заголовком оповідання.
- Назви події оповідання, що є основою його сюжету.
- Який необачний вчинок хлопчика найбільше загрожував його життю? Чому, на твою думку, все закінчилося щасливо?
- Визнач тему та ідею оповідання «Вітрогон».
- Оціни свої знання про творчість письменника Івана Нечуя-Левицького та його оповідання «Вітрогон» після опрацювання матеріалу підручника.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

Елеонор Портер

Ти вже знаєш, що дитинство – це цілий світ: різноманітний, яскравий, сповнений розваг і пустощів, таємниць і загадок. Із захопленням ти читав/ читала про яскраві пригоди і справжню дружбу Тома Соєра і Гекльберрі Фінна. Запам'ятався тобі й непосидючий Василько-бешкетник, котрий потрапляв у кумедні ситуації.

А прочитавши уривки з роману американської письменниці Елеонор Портер «Полліанна», ти познайомишся з незвичайною дівчинкою, яка вміє радіти кожній миті життя.

Полліанна

(Скорочено)

Розділ 1. Міс Поллі

Цієї червневої днини міс Поллі Гаррінгтон увійшла до своєї кухні трохи поквапливо. Варто зауважити, що вона зазвичай не дозволяла собі рвучких рухів: предметом її гордості були вихованість і добрі манери. Та не сьогодні – надто вже вона поспішала.

Ненсі, яка мила посуд, здивовано поглянула на господиню. Дівчина працювала тут лише два місяці, але вже добре знала, що міс Поллі ніколи не квапиться.

— Ненсі!

— Слухаю, пані, — весело відгукнулася дівчина, утім не припиняючи витирати насухо глечик.

— Ненсі, — у голосі міс Поллі з'явилися суворі нотки, — коли я з тобою розмовляю, ти маєш припинити роботу!

Дівчина почервоніла.

— Так, пані, я так і робитиму. Просто ви ж самі звеліли мені швидко вимити весь посуд.

— Ненсі, я не прошу пояснень, мені потрібна лише увага, — насупилася господиня.

— Так, пані, — дівчина ледве втрималася, щоб не зітхнути.

Іноді їй здавалося, що цій жінці ніколи не вдасться догодити. Ненсі досі ще не служила в чужих людей, та коли помер батько, а мати почала хворіти, комусь потрібно було забезпечувати родину, у якій, окрім Ненсі, було ще троє малих дітей. Родина Ненсі жила в містечку Корнері за шість миль звідси, тож раніше вона знала міс Поллі як одну з найбагатших землевласниць околиці.

На роботу вона влаштувалася два місяці тому. Тепер Ненсі чудово знала, що міс Поллі — це педантична жінка із суворим обличчям. А ще ця жінка ніколи не всміхалася.

— Коли закінчиш усю вранішню роботу на кухні, прибери маленьку кімнатку на горищі, — звеліла міс Поллі.

— Добре, пані. А куди ж подіти всі ці речі з горища?

— Перенесеш їх у його передню частину. — Трохи вагаючись, міс Поллі продовжила: — До нас приїжджає моя небога, міс Полліанна Віттієр. Їй одинадцять років. Ця кімната для неї.

— До нас приїде маленька дівчинка? О, як чудово! — захоплено скрикнула Ненсі.

— Чудово? Мені здається, це слово тут не зовсім доречне, — зауважила міс Поллі. — Однак я робитиму все, що зможу, це мій обов'язок.

Щоки Ненсі залило рум'янцем.

— Звісно, пані, я просто подумала, що маленька дівчинка вас звеселить, — мовила вона.

Н. Каламєєць. Ілюстрація до роману «Полліанна»

— Дуже дякую, — сухо відповіла жодної потреби.

— Та все одно ж вам буде приємно, що рідна небога поряд! — наполягала Ненсі.

Міс Поллі погоршливо задерла підборіддя.

— Знаєш, Ненсі, тільки тому, що мені «пощастило» мати сестру, яка вчинила дурницю, виїшовши заміж за бідака та привівши на цей світ зовсім небажану дитину, я аж ніяк не вбачаю в усій цій ситуації приводів радити. Однак, як я вже казала, мені властиве почуття обов'язку.

Коли міс Поллі повернулася до своєї кімнати, її погляд мимоволі впав на лист, отриманий кілька днів тому. Він став для неї неприємною несподіванкою. Ішлося в ньому про таке:

«Шановна пані! На превеликий жаль, мушу сповістити Вас про те, що преподобний Джон Віттєр помер два тижні тому, залишивши дитину, дівчинку одинадцяти років. У спадок він не зоставив нічого, окрім кількох книжок. Як Ви, мабуть, знаєте, він був пастором..., а дохід отримував дуже мізерний.

Преподобний Джон був одружений із Вашою покійною сестрою. Джон уважав, що Ви візьмете дитину до себе, аби дати їй добре виховання й освіту, адже це Ваша небога. Саме тому я й пишу цього листа.

Якщо Ви згодні взяти її під свою опіку, будь ласка, сповістіть мене про це. З повагою, Ієремія О. Вайт.»

Дочитавши листа, міс Поллі спохмурніла. Вона дала відповідь ще вчора, написавши, що, безперечно, забере дівчинку до себе. Адже вона чудово знала, що таке обов'язок.

 Поміркуй!

- Порівняй поведінку Поллі Гаррінгтон і Ненсі напередодні приїзду Полліанни. Про які риси їхнього характеру це свідчить?
- Чому служниця Ненсі радіє, що в їхньому домі з'явиться маленька дівчинка, а рідна тітка засмучена такою новиною?

 Поміркуй!

- Що ти знаєш про традиції і звичаї в англomовних країнах?
- Чи дотримувалася їх у Поллі Гаррінгтон?
- Що, на твою думку, могло так схвилювати Поллі, що вона поведилася всупереч узвичаєним для неї манерам?
- Якою ти собі уявляєш цю героїню твору?
- Опиши її портрет, одяг і поведінку.

Жінка сиділа, тримаючи листа в руках і згадуючи свою сестру Дженні, матір цієї дівчинки. Вона пригадала часи, коли двадцятирічна Дженні наполягла на своєму одруженні з молодим місіонером¹, незважаючи на те, що вся родина була проти. З нею хотів одружитися дуже багатий чоловік, і для батьків він був значно кращим варіантом, — однак не для Дженні: багатій був уже в літах, тоді як пастор молодий та сповнений ентузіазму й ідеалістичних міркувань. Його серце переповнювало кохання. Не дивно, що саме його обрала Дженні. Вона вийшла за нього заміж і поїхала на південь як дружина місіонера.

Після того вони довго не спілкувалися. Міс Поллі добре це пам'ятала, адже їй, наймолодшій із сестер, тоді було п'ятнадцять. Дженні їм писала, а останню дитину назвала Полліанною — на честь своїх сестер. Інші її діти померли. Потім вони отримали від пастора коротку й сумну звістку про те, що Дженні померла.

Міс Поллі задумливо дивилася на долину, і думала про те, як змінилось її життя за останні двадцять п'ять років.

Їй уже виповнилося сорок, і вона залишилася зовсім одна. Батько, мати, сестри — усі померли. Вона була єдиною незмінною господинею будинку та спадкоємицею всіх грошей. Вона завжди казала, що не почувается самотньою — навпаки, їй дуже приємно залишатися наодинці із собою, їй подобалися спокій та тиша.

Поміркуй!

- *Що ти дізнався/дізналася про життя сім'ї Гаррінгтонів? Як минуле цієї родини вплинуло на характер тітки Поллі?*
- *Ким були батьки Полліанни?*
- *Що тебе вразило в історії їхнього життя?*
- *Як ти думаєш, чи подобалося Поллі Гаррінгтон бути самотньою? Свою думку обґрунтуй.*

Розділ 2. Старий Том і Ненсі

У маленькій кімнатці на горищі Ненсі тільки те й робила, що підмітала й шкребла.

— Хотіла б я вичистити куточки її душі! — у розпачі бурмотіла дівчина. — Так, їй би це принесло лише користь! Подумайте лишень — поселити нещасну дитину тут, у задушливій кімнатці на горищі, де взимку майже не топиться! І це коли в будинку повнісінько кімнат! От же ж! — аж не тямилася від обурення Ненсі,

¹ *Місіонер* — проповідник релігії.

так налягаючи на мітлу, що навіть пальці почали боліти.

Кілька хвилин вона працювала мовчки, а закінчивши, оглянула майже порожню кімнату з відразою.

— Що ж, мою справу зроблено, — зітхнула Ненсі. — Тут чисто й усе зайве винесено. Бідолашне дитятко! Хіба ж це місце підходить для самотньої дівчинки, яка втратила батьків і рідний дім? Вийшовши, вона гучно грюкнула дверима.

— Ой, — не стрималася Ненсі. — А втім — байдуже! Сподіваюсь, вона почула цей звук!

Удень Ненсі вийшла в садок, де працював старий Том. Дівчина вирішила з ним потеревенити.

— Доброго здоров'ячка, дядьку Томе! — А ви знаєте, що до міс от-от приїде маленька дівчинка? Вона житиме тут!

— Ти ще мені розкажи, що сонце сідає на сході!

— Пані сама мені про це сказала, — розповідала Ненсі. — Це її небога, їй одинадцять років.

Садівник аж заляк у здивуванні.

— Та ти що! — пробурмотів він, і раптом його втомлені очі засяяли. — Не може бути, але швидше за все це маленька доня міс Дженні! Невже мої старі очі її нарешті побачать, гай-гай!

— А хто така міс Дженні?

— Вона була справжнім янголом, що спустився з небес, — зітхнув старий, — але для своїх батьків вона була просто старшою дочкою. Їй було двадцять, коли вона вийшла заміж і поїхала звідси. Чув, що всі її діти жили недовго, окрім останньої доньки, мабуть, саме вона й приїжджає.

— Їй одинадцять років.

— Авжеж, мабуть, так і є, — кивнув старий Том.

— І ця бідолашка спатиме на горищі! І їй не соромно! — голосно прошепотіла Ненсі.

Почувши це, старий Том спохмурнів. Але наступної миті на його губах з'явилася хитра посмішка.

— Мабуть, ти не чула про роман міс Поллі, — стиха мовив він.

— Роман?! У неї? Ні! Та, думаю, про це ніхто не чув, бо це просто неможливо!

Н. Каламеєць. Ілюстрація до роману «Полліанна»

— До речі, її кавалер досі живе в цьому місті.

— І хто ж він?

— Гадаю, я не маю права про це розповідати, — і чоловік випростався.

— Але ж це неможливо — вона і чоловік! — наполягала Ненсі.

Том лише похитав головою.

— Ти не знаєш міс Поллі так, як її знаю я, — заперечив він. — Колись вона була справжньою красунею — та й зараз була б такою, якби схотіла.

— Красуня? Міс Поллі?!

— Саме так. Якби вона розпустила своє волосся, як тоді, одягла капелюшка з трояндами та сукню з мереживом чи іншими білими штучками — ти б побачила, яка вона красуня. І завваж — міс ще зовсім не стара!

— Та невже? Тоді вона надто добре прикидається! — пхикнула Ненсі.

— Тут ти правду кажеш. І почалося це тоді, як виникли проблеми з її коханим, — кивнув старий Том. — З того часу вона ніби харчується колючками — стала колючою, немов їжак.

— Ваша правда, — нарешті погодилась зі старим Ненсі. Ноги б моєї тут не було, якби не мати й сестри — годувати їх комусь же треба. Та одного дня я таки не витримаю! А якщо вже не витримаю, то так і буде — піду звідси, та ще й із задоволенням!

Ти вже вмієш аналізувати сюжет і композицію літературного твору.

Прослідкуй у сюжеті твору історію взаємин сестер Гаррінгтонів — Поллі та Дженні. Встанови послідовність подій, що відбувалися в їхньому житті. Склади схему у вигляді ланцюжка.

Поміркуй!

- *Яке рішення тітки Поллі обурює Ненсі? Чому вона не розуміє його?*
- *Із ким розмовляє Ненсі в садку?*
- *Про що розповідає їй старий садівник? Перекажи.*
- *Як змінилося твоє уявлення про Поллі Гаррінгтон після прочитання розповіді Тома?*
- *Чому в Ненсі виникає бажання піти від Поллі Гаррінгтон? Що їй не подобається у поведінці Поллі?*

Розділ 3. Приїзд Полліани

За кілька днів поштарка принесла телеграму, в якій повідомлялося, що Полліанна прибуде до Белдінгсвіля наступного дня, міс Поллі вкотре спохмурніла. Кімнату вона оглядала з незмінним за останні дні похмурим виглядом.

У кімнатці стояло маленьке, проте акуратне ліжко, двоє стільців, умивальник, комод (без люстра) та маленький столик. На вікнах не було фіранок, а на стіні — жодної картини. Цілісінький день сонце припікало дах, і кімнатка розжарилась, як пічка. Москітних сіток на вікнах не було, і їх не відчиняли, щоб не впускати комах.

Тімоті й Ненсі приїхали зустрічати дівчинку. Тімоті був сином старого Тома. У місті часто казали, що якщо Том — права рука міс Поллі, то Тімоті, безсумнівно, — ліва.

Тімоті був веселим і симпатичним хлопцем. І хоча Ненсі почала служити у міс Поллі не так давно, вони вже встигли потоваришувати.

— Для неї краще бути чемною і тихою, — зітхнула Ненсі.

За мить Ненсі побачила її — худеньку дівчинку в червоній картатій сукні, з волоссям, заплетеним у дві товсті коси. З-під солом'яного капелюшка виглядало гарне личко у ластовинні.

— Ви міс Полліанна? — затинаючись запитала вона. Наступної миті вона відчула, як її міцно обняли маленькі ручки.

— О, я така рада, рада вас бачити, — закричала дівчинка просто у вухо Ненсі.

— Справді? — здивовано запитала Ненсі, не розуміючи, як узагалі Полліанна могла про неї знати.

— О так, і всю дорогу я намагалася уявити, як ви виглядаєте, — зізналася дівчинка, пританцьовуючи навшпиньках та розглядаючи Ненсі з голови до п'ят. — Та зараз я нарешті знаю, які ви, і ви мені подобаетесь!

Ненсі відчула деяке полегшення, коли до них нарешті приєднався Тімоті, бо слова Полліанни її бентежили.

— Знайомся, це Тімоті. У тебе є валіза? — запитала Ненсі.

— Так, є, — поважно кивнула Полліанна. — Леді з Жіночої допомоги придбали її для мене, і це дуже мило з їхнього боку.

Нарешті троє всілися у візок. Увесь цей час маленька дівчинка щось розповідала й сипала запитаннями.

Н. Каламеєць. Ілюстрація до роману «Полліанна»

— Погляньте! Хіба не чудовий краєвид?! А нам далеко їхати? Сподіваюсь, що далеко, дуже вже я люблю подорожувати. — Звісно, якщо це недалеко, я не буду засмучуватись, це теж дуже добре — адже тоді ми швидко дістанемося будинку. Я знала, що тут так гарно — мені ще тато розповідав...

Згадавши про батька, дівчинка раптом замовкла, ніби їй перехопило дух. Однак за мить дівчинка опанувавши себе, знов почала щебетати.

— Він чудово пам'ятав ці місця. А ще, мабуть, треба вам дещо пояснити. Річ у цій червоній картатій сукенці. Знаєте, я мусила б носити чорне. Та в місії не було одягу чорного кольору.

Полліанна на хвильку замовкла, щоб набрати повітря, а Ненсі вдалося нарешті сказати:

— Гадаю, нічого страшного в цьому немає.

— Я рада, що ви так думаєте, бо і я так вважаю, — кивнула Полліанна. — Мабуть, мені було б значно важче радіти у чорному.

— Радіти?! — здивовано вигукнула Ненсі.

— Так, радіти, що тато пішов на небо, щоб бути там із мамою та іншими дітьми. Він казав, що я маю радіти за них. Та знаєте, це досить важко, навіть коли на мені червона картата сукня, бо мені так його бракує. Однак тепер мені буде значно легше, бо зі мною ви, тітонько Поллі! Я така щаслива, що ви в мене є!

Співчуття Ненсі до маленької самотньої дівчинки враз змінилося щирим здивуванням.

— Ох, дорогенька, ти помилилася! — затиноючись мовила вона. — Я Ненсі, а не твоя тітка Поллі!

— То ви не тітонька Поллі? — розчаровано мовила дівчинка.

— Ні, мене звать Ненсі.

— Але хто ж ви тоді? — запитала Полліанна.

— Я Ненсі, хатня робітниця.

Дівчинка враз заспокоїлася.

— А знаєте, я навіть рада, що вона не приїхала мене зустрічати, бо наша зустріч попереду, а в мене вже є ви.

Полліанна задоволено зітхнула.

— Вона для мене дуже важлива. Знаєте, це ж моя єдина тітка.

Кадр із кінофільму «Полліанна»
(Великобританія, реж. С. Гардінг, 2003 р.)

Мені тато все розповів. Він сказав, що тітка Поллі живе в чудовому великому будинку на пагорбі.

— Це справді так, он він видніється, — мовила Ненсі.

— Та він просто чудовий! А моя тітонька Поллі багата?

— Так, міс.

— Я дуже рада, адже, мабуть, це чудово — мати багато грошей. У мене ніколи не було багатих знайомих, хіба що Байти. У кожній кімнаті вони мають килим, а щонеділі їдять морозиво. У тітоньки Поллі їдять морозиво по неділях?

Ненсі заперечно похитала головою.

— Ні, міс, ваша тітонька не любить морозива.

На обличчі Полліанни з'явився розчарування.

— О, справді? Як прикро! Однак це навіть на краще — адже якщо з'їси забагато, може заболіти живіт. А килими в тітоньки є?

— Килими є.

— У кожній кімнаті?

— Майже в кожній, — відповіла Ненсі, спохмурнівши, бо якраз згадала, що в кімнатці на горіщі килима немає.

— Я дуже рада! — вигукнула Полліанна. — А ви любите картини?

— Я... я навіть не знаю, — хрипко відповіла Ненсі.

Поміркуй!

- Хто зустрічає Полліанну на станції?
- Зачитай портрет Полліанни. На що авторка звертає увагу у зовнішності Полліанни?
- Що тебе вразило в епізоді зустрічі Полліанни?
- Як переживає головна героїня твору втрату рідної для неї людини?
- Чому поведінка дівчинки здалася Ненсі дивною?
- Як ти думаєш, чи сподобалася Полліанна Ненсі?

Мовна скарбничка

У романі Елеонор Портер трапляються слова для позначення понять, що вживаються під час християнських богослужінь. Авторка розповідає про життя *місіонера* Джона Віттієра — батька Полліанни. Він був проповідником християнства й сповідував його в тому середовищі, де воно раніше не було поширене. Джон мав титул *преподобного*, що означає «святий», «праведний». Родина Віттієрів не мала своїх прибутків, тому жила на *пожертви* — подарунки від людей. Часто це були ті речі, що ставали непотрібними тій чи тій людині, і вона їх добровільно *жертвувала* на потреби усіх, хто потребував допомоги через нестатки.

— Я люблю! У нас їх, щоправда, не було. Але потім з'явилося дві. Одна була така гарна, що тато вирішив її продати, адже мені знадобилися черевики. А інша впала й розбилася, щойно ми почепили її на стіну. І я плакала. Але так навіть краще — що я не звикла до гарних речей, бо тепер мені сподобається все у будинку тітоньки Поллі. Ах, який же гарний цей будинок! — не стрималася Полліанна, коли вони нарешті виїхали на простору алею, що вела до будинку.

Розділ 4. Маленька кімнатка на горіщі

Міс Поллі Гаррінгтон не підвелася, щоб зустріти племінницю. Вона поглянула на неї поверх книги, яку саме читала, і простягнула руку. На кожному пальці, здавалося, було холодно написано: «Обов'язок».

— Як почувашся, Полліанно, я... — почала було міс Поллі, але закінчити не встигла. Дівчинка побігла через усю кімнату й припала до колін тітки.

— О, тітонько Поллі! Я така щаслива, що ви дозволили мені приїхати жити з вами, — плачучи заговорила дівчинка.

— Полліанно, встань, будь ласка, щоб я могла тебе роздивитися.

Полліанна відступила назад, нервово засміявшись.

— Звісно! Адже ви мене ще ніколи не бачили. Хоча й дивитися нема на що — окрім хіба що ластовиння.

— Полліанно, — перервала її тітка, — ти маєш запам'ятати одну річ: ніколи не говори зі мною про твого батька!

У дівчинки перехопило дух від хвилювання.

— Зараз ми підемо нагору до твоєї кімнати.

Дівчинка слухняно пішла за тіткою. Вона ледве втримувалася, щоби не розридатися, але за хвилину вона вже гордо підняла голову.

Кадр із кінофільму «Полліанна»
(Великобританія, реж. С. Гардінг, 2003 р.)

Поміркуй!

- Які почуття викликав у тебе епізод знайомства Полліанни з тіткою? Що тебе вразило?
- Чому тітка заборонила Полліанні згадувати про батька? Про які її риси характеру це свідчить?

«Мабуть, це й на краще, що вона не хоче говорити про мого батька, — міркувала Полліанна. — Мені буде навіть легше, якщо я не говоритиму про нього. Може, саме тому тітонька й заборонила це робити».

Вони якраз піднімалися сходами. Позаду в одній із кімнат двері лишилися прочиненими, і дівчинка помітила яскравий килим та стільці. Під ногами Полліанна побачила розкішний килим, який нагадував м'якенький мох. У кімнатах висіли картини, освітлені сонячними променями.

— О, тітко Поллі! Тітонько! — захоплено видихнула дівчинка. — Який же у вас прекрасний будинок! Мабуть, ви неймовірно раді з того, що багаті!

— Полліанно! — обурено вигукнула тітка. — Я шокована тим, що ти дозволяєш собі говорити!

— Хіба ви не раді? — щиро здивувавшись, запитала дівчинка.

— Я ще не настільки забулася, щоб підкоритися гріховній гордині. Бог дарує мені свою милість, однак про багатство і говорити не смій!

Полліанна охоче тупцяла за тіткою. А ще вона спробувала уявити, за якими розкішними дверима її власна кімната — із фіранками, килимами й картинами.

На горищі було задушливо. Полліанна навіть підняла голову вище, їй здалося, що тут бракує повітря. А потім дівчинка побачила, що тітка відчиняє двері праворуч.

— Ось, Полліанно, це твоя кімната. Твоя валіза вже тут. У тебе є ключ?

Дівчинка мовчки кивнула. Її очі розширилися від переляку.

Тітка Поллі спохмурніла.

— Коли я про щось тебе запитую, то хочу почути відповідь, а не дивитися на твої жести.

— Гаразд, тітонько Поллі.

— Отак значно краще. Вечера почнеться о шостій, — закінчила жінка.

Після того як тітка пішла, Полліанна якусь мить стояла нерухомо. За мить вона опустилася на коліна біля валізи й затулила обличчя долонями.

 Поміркуй!

- Що відчула Полліанна, коли вперше побачила свою кімнату?
- Розкажи, як дівчинці вдається опанувати свої почуття?
- Як Полліанна висловлює свою радість? Чому це дивує Ненсі?
- Чим Ненсі намагається допомогти Полліанні?

У такому стані її побачила Ненсі, яка прийшла на горище.

— Годі, заспокойся, маленьке ягнятко, — мовила вона, опускаючись на підлогу поряд із дівчинкою та обіймаючи її.

— Ну ж бо, давай ключа, треба розібрати твою валізу.

Усе ще схлипуючи, Полліанна простягла ключа.

— Там не так вже й багато речей, — пролепетала вона.

— Ну й добре — швидше із цим покінчимо! — мовила Ненсі.

Раптом на обличчі Полліанни засяяла усмішка.

— Ай справді! Я можу навіть радіти, правда? — вигукнула вона.

Ненсі здивовано подивилася на дівчинку.

Вправні руки Ненсі швидко впоралися з книжками, латаною-перелатаною білизною та кількома сукнями, які були в жахливому стані. Полліанна вже хоробро усміхалася і радо розвішувала сукні у шафі та розкладала книжки на столі.

— Тепер я бачу, що це дуже гарна кімната! Як гадаєш? — звернулася Полліанна до Ненсі.

Відповіді не було.

— А я навіть рада, що тут немає люстра! Не доведеться дивитися на моє ластовиння!

Біля одного з вікон Полліанна радісно скрикнула й сплеснула в долоні.

— О, Ненсі, я ще ніколи не бачила такого гарного краєвиду! А он видніється церква і річка виблискує — немов справжнісіньке срібло! Що ж, Ненсі, із таким краєвидом жодні картини не потрібні. Яка ж я рада, що тітонька дала мені саме цю кімнату!

Лишившись наодинці з собою, Полліанна знов підійшла до своєї «картини», як вона подумки охрестила краєвид із вікна. За мить вона спробувала відчинити вікно. На щастя, вікно легко прочинилося, і дівчинка висунулася назовні, жадібно ковтаючи свіже повітря.

Вона зробила дивовижне відкриття — просто під вікном росло величезне дерево з міцними гілляками. Вони були схожі на велетенські руки, що запрошують до своїх обіймів.

Н. Каламеєць. Ілюстрація до роману «Полліанна»

Наступної миті Полліанна вже стояла у вікні, а ще за мить — повзла по найближчій гілці.

Гілка за гілкою — і, немов маленька мавпочка, дівчинка дісталася найнижчої.

Перед нею розкинувся сад, у якому працював згорблений старий чоловігя. За садом маленька стежка вела в напрямку поля та пагорба, на якому величезна сосна ніби охороняла скелю. У цю мить Полліанні здалося, що якщо і є місце у світі, де варто побувати, то воно на верхівці тієї скелі.

Вона пішла до скелі. Дивно, із вікна здавалося, що та зовсім поряд! Насправді виявилось, що шлях до неї не такий уже близький.

Чверть години потому великий годинник у холі вибив шосту. На останньому ударі Ненсі задзвонила у дзвіночок, сповіщаючи про вечерю.

Минула хвилина, дві... три... Міс Поллі насупилася й почала нервово притупувати ногою під столом.

— Ненсі, — рішуче мовила вона, коли подали першу страву, — моя небога спізналася. — Я попередила її, коли ми вечеряємо, — тепер нехай зробить певні висновки і навчиться бути пунктуальною. Коли спуститься, даси їй молока з хлібом у кухні.

Одразу після вечері Ненсі побігла до кімнатки на горищі.

Наступної миті вона злякано скрикнула:

— Ти де? Куди ж ти поділася? — голосила Ненсі, заглядаючи в шафу, під ліжко та навіть у валізу й глечик. Потім дівчина вибігла на вулицю до старого Тома.

— Містере Том, те благословенне дівча кудись поділося, — мало не плакала вона. — Мабуть, пішла на небо, звідки її й прислали до нас, — бідолашне ягнятко!

Старий розігнув спину.

— Що ж, Ненсі, вона, може, й хоче туди дістатися, — погодився врешті він, показуючи вузлуватим пальцем у напрямку гострої скелі, на якій виднілася тоненька фігурка.

 Поміркуй!

- Пригадай пригоди Василька з оповідання І. Нечуя-Левицького «Вітрогон». Чим поведінка хлопчика схожа на вчинок Полліанни?
- Як ти думаєш, чи засмутиться дівчинка, дізнавшись, що на вечерю Ненсі принесе в її кімнату хліб і молоко?
- Які пригоди, на твою думку, чекають на Полліанну в полі? Пофантазуй.

— Що ж, неба вона не дісталася — принаймні, сьогодні, — мовила втішена Ненсі. — Якщо пані питатиме, де я, скажи, що про посуд я не забула, але мені треба пройтись.

Розділ 5. Гра

— Заради Бога, міс Полліанно, як же ви мене налякали! — загукала Ненсі, поспішаючи до скелі, з якої дівчинка злізла з очевидним відчуттям провини.

— Налякала?! О, вибач, будь ласка, але не варто через мене перейматися, Ненсі. Тато й леді з Жіночої допомоги теж часто лякалися, поки не зрозуміли, що я завжди повернуся цілою й неушкодженою.

— Але ж я навіть не знала, що ви пішли з дому, — вигукнула Ненсі, ухопивши дівчинку за руку й потягнувши за собою. — Я не бачила, що ви пішли. Я думала, що ви вилетіли просто з вікна в небо! Полліанна відповіла на це сяючою усмішкою.

— Ну, власне, так я й зробила. Тільки я полетіла не вгору, а вниз.

Ненсі раптом зупинилася.

— Що ви зробили?!

— Злізла вниз по дереву, по тому, що росте під вікном.

— Ой, лишечко, — Ненсі аж дух забило. — Хотіла б я знати, що б на це сказала ваша тітка!

— Справді? Що ж, ми можемо дізнатися про це! Я усе їй розповім, шойно прийдемо додому, — радісно пообіцяла дівчинка.

— Та ні, краще не треба, — відповіла Ненсі.

— Думаєш, тітонька Поллі розсердиться? — засмучено запитала Полліанна.

— Ні, гм... так, а втім, не переймайтеся. Мені не так уже й важливо, що б вона там сказала, — пробурмотіла Ненсі. — Та нам краще поспішити — мені ще посуд треба мити!

— Я допоможу! — зголосилася Полліанна.

— О, міс Полліанно! — розчулилася Ненсі.

Кілька хвилин вони йшли мовчки. Небо стало зовсім темним, і Полліанна міцніше стиснула руку своєї подруги.

Кадр із кінофільму «Полліанна»
(Великобританія, реж. С. Гардінг, 2003 р.)

— А знаєш, я навіть рада, що ти злякалася й саме через це прийшла по мене, — у дівчинки трохи тремтіли плечі, бо надворі вже було прохолодно.

— Бідолашне ягнятко! І ви ж, мабуть, зголодніли! Боюся, доведеться вам вечеряти хлібом з молоком зі мною на кухні. Вашій тітці не сподобалося, що ви не спустилися до столу, розумієте?

— Але ж я не могла, бо була тут! — Так, але вона ж про це не знала, — сухо відповіла Ненсі. — Шкода, що вам перепаде лише молоко з хлібом, так, шкода!

— Ні-ні, я дуже рада!

— Рада? Це ще чому?

— Бо я люблю хліб з молоком і буду рада розділити з тобою вечерю! Чому ж не радіти?

— Здається, ви можете радіти будь-чому, — зауважила Ненсі.

— Та насправді це просто така гра, — засміялася Полліанна.

— Гра?

— Так, гра в радість.

— Це ще що таке?

— Ну от така гра. Мене тато навчив, і вона просто чудова, — почала пояснювати Полліанна. — Ми завжди в неї грали.

— То що це за гра?

Полліанна знову засміялася, але раптом зітхнула.

— Мабуть, усе почалося тоді, коли в пожертву ми отримали милиці.

— Милиці?

— Так. Я дуже хотіла ляльку, і тато написав їм про це. Та коли прийшла жертва, там була записка від однієї леді, і в ній ішлося про те, що ляльок немає, але є милиці. Тож вона відправила їх, думаючи, що вони можуть колись знадобитися. Саме тоді ми й почали грати.

— Що ж, можу сказати, що не бачу в цьому жодного приводу для радощів, — роздратовано зауважила Ненсі.

 Поміркуй!

- Де знайшла Ненсі Полліанну?
- Як Полліанна потрапила на пагорб?
- Чому Ненсі не сварила дівчинку?
- Із якими почуттями Полліанна взялася вечеряти хлібом і молоком? Чому вона не сприймає таку вечерю як покарання за свій легковажний вчинок? Які риси її характеру виявляються у цій ситуації?
- Про яку гру розповіла Полліанна? Доведи, що основне призначення гри, придуманої татом Полліанни — радіти життю.

— Якраз цьому й треба радіти! Гра полягала в тому, щоб знаходити привід для радощів у всьому без винятку, — захоплено розповідала Полліанна.

— Ну ви тільки погляньте на неї! Хіба можна радіти з того, що отримуєш милиці замість ляльки?!

— От якраз і можна! — вигукнула вона. — Але знаєш, Ненсі, я й сама спочатку цього не розуміла, — чесно зізналася дівчинка. — Тато мені пояснив.

— Що ж, пояснить тепер і мені, — наполягала Ненсі.

— Хіба ж не зрозуміло? Треба радіти з того, що милиці виявилися непотрібними! — триумфально повідомила Полліанна.

— Дивна якась гра, — зауважила Ненсі, з острахом поглядаючи на Полліанну.

— Ні, вона не дивна, а чудова! — з ентузіазмом наполягала дівчинка. — І з того часу ми постійно в неї грали. І що тобі важче, то більше радіти треба — ось так. Щоправда, іноді буває зовсім важко, особливо коли твій тато йде на небо.

— Авжеж, або коли тебе поселили в крихітну кімнатку на горищі, у якій майже нічого немає, — пробуркотіла Ненсі. Полліанна зітхнула.

— Спочатку й справді було непросто, особливо тому, що я почувалася такою самотньою. Мені здавалося, що я просто не зможу грати в гру! Та раптом я згадала, що терпіти не можу свого ластовиння, і зраділа, що не маю люстерка. А потім побачила цей чудовий краєвид із вікна й зрозуміла, що мені є з чого радіти. Знаєш, коли шукаєш привід для радощів, забуваєш про неприємне — розумієш?

— Гм! — Ненсі навіть не знала, що на це відповісти, і щосили намагалася стримати сльози.

— Зазвичай це буває дуже легко, — зітхнула Полліанна. Це трапляється саме по собі. Зараз мені, звісно, непросто, бо грати немає з ким. Можливо, тітонька Поллі якось згодиться пограти.

— Знаєш, Полліанно, хоч я й не зовсім розумію цю гру та й грати не вмію, але я з тобою гратиму! — пообіцяла Ненсі.

Н. Каламеєць. Ілюстрація до роману «Полліанна»

— О, Ненсі! — вигукнула Полліанна, міцно обіймаючи дівчину. — Це буде просто чудово! І весело, правда ж?

— Гм, мабуть, — із сумнівом мовила Ненсі.

Полліанна з апетитом з'їла хліб, запивши його молоком, а потім пішла до кімнати, де тітка Поллі читала книжку. Тітка зустріла її холодно.

— Ти повечеряла, Полліанно?

— Так, тітонько Поллі.

— Вибач, що змусила тебе вечеряти молоком і хлібом на кухні, але я не могла вчинити інакше.

— Та я навіть рада, тітонько. Я люблю молоко й хліб, і Ненсі мені подобається.

Тітка Поллі рвучко випросталася в кріслі. — Полліанно, тобі вже час спати.

Полліанна раптом підійшла до тітки й ніжно її обняла.

— Мені тут так добре, — радісно зітхнула дівчинка.

— Це ж треба, — стиха мовила міс Поллі. — Що за дивна дитина? — Раптом вона спохмурніла: — Вона рада, що я її покарала, а мені не варто перейматися, що я це зробила. І їй подобається жити зі мною! Дивина, та й годі, — мовила міс Поллі, знову беручи книжку.

А чверть години потому в кімнатці на горищі, зарившись у простирадла, ридала маленька дівчинка.

— Татку, я знаю, що ти серед янголів, та я не можу зараз грати в цю гру. І як радіти з того, що доводиться спати тут самій, коли тут так темно й страшно.

А внизу Ненсі поспішала закінчити роботу. Вона не припиняла бурмотіти:

— Якщо вже я гратиму в таку гру, де треба радіти милицям замість ляльки, то гратиму в неї по-своєму! Так, я вже зіграю в неї так, як треба!

Полліанна навчила грати в радість усіх, з ким познайомилася в містечку Белдінгсвіль.

Несподівано з дівчинкою трапилося нещастя. Її збив автомобіль.

Незабаром увесь Белдінгсвіль знав про страшний діагноз:

 Поміркуй!

- Якою є Полліанна на самоті?
- Що її найбільше засмутило у вечірній розмові з тіткою?
- Як відреагувала тітка Поллі на слова Полліанни про те, що їй добре живеться в неї?

Полліанна Віттієр більше не ходитиме. Ще більше гомоніти й плакати люди почали після того, як Ненсі розголосила жалісну історію про те, що Полліанна лишилася сам на сам зі своєю бідною і дуже страждає від того, що вона не може гратися у свою гру.

І тоді друзям Полліанни одночасно спала на думку одна ідея. Незабаром хвору щодня почали відвідувати знайомі й незнайомі, чоловіки, жінки, діти; міс Поллі навіть не припускала, що її небога знає більшість із них. Усі розпитували про маленьку постраждалу дівчинку, і всі просили щось їй переказати...

Розділ 28. Гра і гравці

Після візиту містера Пендлтона до маєтку Гаррінгтонів прийшла Міллі — донька міс Сноу. Вона ще ніколи тут не була й почувалася трохи незручно. Навіть почервоніла, коли міс Поллі ввійшла до кімнати.

— Я... я прийшла дізнатися... як там маленька дівчинка? — пробелькотіла вона.

— Дякую, що прийшли. Усе так само. А як ваша мама? — слабким голосом поцікавилася міс Поллі.

— Я, власне, тому й пришла... сказати вам, що... тобто попросити, щоб ви переказали Полліанні, — трохи недоладно торохтіла дівчина.

— Ми думаємо, це просто жахливо, що ця чудова, найкраща у світі дівчинка ніколи не зможе ходити, надто після того, що вона зробила для нас, для мами... Знаєте, вона навчила її грати в гру! А тепер ми дізналися, що вона сама не може в неї грати — бідоласна дитина! А потім ми згадали, що вона говорила нам, та як це допомогло, і вирішили, що, може, і їй самій це допоможе. Бо їй треба, треба радіти! — тут Міллі замовкла й безпорадно подивилася на міс Поллі.

Кадр із кінофільму «Полліанна»
(Великобританія,
реж. С. Гардінг, 2003 р.)

Міс Поллі ввічливо їй вислухала, проте зрозуміла, мабуть, тільки половину зі сказаного. Вона вже давненько вважала Міллі Сноу трохи дивною. У кожному разі це був зовсім незрозумілий та незв'язний набір слів. Та міс Поллі змусила себе відповісти:

— Мені здається, я не зовсім розумію тебе, Міллі, — увічливо зауважила вона. — Що саме ти хотіла переказати Полліанні?

— Так-так, я хотіла дещо переказати, — спохопилася дівчина. — Ми хочемо, щоб вона знала, як багато зробила для нас. Вона навіть не уявляє, наскільки ми змінилися — і я, і мама. А все після того, як і сама наважилася пограти в цю гру.

Міс Поллі спохмурніла. Вона хотіла запитати в Міллі, що ж то була за гра, та не могла вставити ані слова. Дівчина схвильовано вела далі:

— Розумієте, раніше моїй мамі все було не так. Їй постійно хотілося чогось іншого. Та й хто міг би її звинуватити в цьому — за таких обставин. Але тепер... тепер

вона дозволяє піднімати фіранки, тепер їй зовсім небайдуже, як вона виглядає та яка на ній сорочка. А ще мама почала плести! Гарненькі маленькі штучки — шапочки та ковдри для малюків. Плете, а потім віддає на ярмарки та в лікарні. І їй це справді подобається — вона рада, що може це робити! Розумієте, це ж усе завдяки міс Полліанні, адже саме вона сказала мамі, що треба радіти своїм рукам. Вона тоді запитала, чому мама нічого ними не робить. Ах, якби ж ви тільки бачили тепер її кімнату із цими кольоровими клубочками шерсті — червоними, синіми, жовтими. А на вікнах ми почепили призми від міс Полліанни, і тепер у кімнаті так гарно й затишно. Знаєте, я раніше й заходити туди боялася, бо там було так темно й непривітно, а мама лежала в ліжку геть нещасна... Тож ми хотіли, щоб ви переказали міс Полліанні, що все це — тільки завдяки їй. І, будь ласка, скажіть їй, що ми раді знайомству з нею... може, це їй хоча б трішки втішить. Нарешті закінчила Міллі й підхопилася зі стільця. — То ви їй скажете?

— Звісно, — пробурмотіла міс Поллі.

Візити Джона Пендлтона та Міллі Сноу стали першими ластівками. Люди продовжували йти до маєтку Гаррінгтонів, а ще передавали багато записок.

Одного разу у двері подзвонила вдова Бентон. Це була найсумніша жінка в місті — вона завжди ходила в чорному. Однак того дня на шиї міс Бентон була блакитна стрічка, а її очі сповнилися щирими сльозами. Вона поспівчувала міс Поллі з приводу аварії, а потім несміливо запитала, чи може побачити Полліанну.

— Вибачте, але поки що ми нікого до неї не пускаємо. Можливо, трохи згодом, — похитала головою господиня.

— Міс Гаррінгтон, ви не могли б їй дещо переказати? — затиноючись, мовила жінка.

Поміркуй!

- Як гра Полліанни змінила жителів/жительок міста?

— Звичайно, місіс Бентон, із радістю.

Жінка трохи повагалася, та врешті почала говорити.

— Ви їй, будь ласка, перекажіть, що я почала носити ось це, — і місіс Бентон торкнулася блакитної стрічки на шиї. Помітивши, що міс Поллі здивовано на неї дивиться, вона продовжила: — Ця маленька дівчинка так довго намагалася переконати мене одягти щось яскравішого кольору... І я нарешті зважилася та хочу, щоб вона про це знала. Вона сказала, що Фредді буде дуже радий бачити мене такою. — Ви просто перекажіть це Полліанні, і вона все зрозуміє!

 Поміркуй!

- Як люди реагують на трагедію, що трапилася з Полліанною?
- Чим їй намагаються зарадити?

Того ж дня, прийшла ще одна вдова, принаймні так здавалося з її одягу. Міс Поллі не знала цієї жінки, та виявилось, що Полліанна була з нею знайома. Леді представилася як місіс Тарбел.

— Ви мене, звісно, не знаєте, — одразу почала вона, — та я знайома з вашою маленькою племінницею Полліанною. Я ціле літо провела в санаторії, і щодня ходила на довгі прогулянки, бо це корисно для здоров'я. І саме під час такої прогулянки ми з нею познайомилися. О, це така чудова дівчинка! Якби ж я тільки могла вам пояснити, як багато вона тепер для мене значить! Коли я тільки приїхала до санаторію, мене ніщо не тішило, але її веселе личко нагадало мені про мою дівчинку, яку я втратила багато років тому... І коли я дізналася про цей жахливий нещасний випадок, я відразу вирішила прийти сюди.

— Це дуже мило з вашого боку, — тихо відповіла міс Поллі.

— Я хочу вас попросити, — мовила жінка. — Перекажіть їй дещо від мене. Ви зможете?

— Звісно.

— Ви просто скажіть їй, що місіс Тарбел тепер рада. Так, це звучить доволі дивно й, можливо, незрозуміло для вас. Ваша небога зрозуміє, що я мала на увазі, а я відчуваю, що не можу цього не сказати.

Міс Поллі вже нічого не розуміла, але поспішила нагору до кімнати Полліанни.

— Полліанно, ти знайома з місіс Тарбел? — поцікавилася вона.

— Так, і вона мені дуже подобається. Щоправда, вона хвора й дуже сумна. Місіс Тарбел живе в санаторії й ходить на прогулянки. Тобто ми ходимо разом. Точніше ходили, — і голос Полліанни раптом затремтів, а по щоках покотилися дві сльози.

Міс Поллі раптом голосно закашляла.

— Що ж, любя, вона щойно приходила й просила дещо переказати тобі. Вона сказала, що тепер рада.

— Справді так сказала?! О, яка ж я рада, — заплескала в долоні дівчинка.

— Але що це означає, Полліанно?

— Це така гра, і... — раптом дівчинка зупинилася.

— Яка ще гра?

— Та це нічого, тітонько Поллі... Я... я не можу вам розповісти, бо тоді доведеться говорити про дещо, а ви мені заборонили це робити.

— Ненсі, — рішуче почала міс Поллі. Постійні й не дуже зрозумілі для неї візити мешканців міста цими днями дуже спантеличили господиню, а відвідини місіс Пейсон стали останньою краплею. — Поясни мені, що це за абсурдна гра, про яку говорить уже все місто? І до чого тут моя небога? Чому всі, починаючи з місіс Сноу й закінчуючи місіс Том Пейсон, вважають за потрібне прийти й сповістити про те, що вони в неї грають? Бачу, що половина жителів уже пов'язують собі на шию блакитні стрічки, припиняють сваритися, учаться любити те, що раніше терпіти не могли, і все це завдяки Полліанні! Розкажи мені про цю гру, негайно! На превеликий подив міс Поллі, Ненсі раптом розплакалася.

— Усе це означає, що з червня ця благословенна дитина робить усіх жителів цього міста щасливішими, учить їх радіти.

— Радіти чому?

— Просто радіти. Розумієте, це така гра.

— Я бачу, ти не краща за інших, Ненсі, — роздратовано тупнула ногою міс Поллі. — Я ж питаю: що це за гра?

Ненсі підняла голову й подивилася в очі господині.

— Я розкажу вам, мем. Цю гру придумав її батько. Розумієте, якось їй прислали милиці замість ляльки, і вона, звісно, почала плакати. І от тоді батько сказав, що завжди знайдеться те, чому можна радіти. І що Полліанна може радіти милицям!

— Радіти милицям? — У міс Поллі аж сльози на очах виступили. Вона згадала про паралізовані ніжки небоги.

— Саме так! І для міс Полліанни це спочатку видалося дивним. Але потім він сказав, що можна радіти тому, що милиці їй не потрібні!

— О! — скрикнула міс Поллі.

— А після того вони постійно грали в цю гру й у всьому шукали щось радісне. А назвали вони її грою в радість. Ось така гра, мем.

— Але як... як... — Міс Поллі забракло слів, і вона безпорадно замовкла.

— Ви б дуже здивувалися, мем, якби дізналися, що це й справді допомагає, — упевнено, як і Полліанна, вела далі Ненсі. — Якби ви тільки знали, скільки добра вона зробила для моєї родини. Я її двічі брала до себе в гості. І, знаєте, вона й мене змусила радіти — дрібницям і важливому, і тепер жити стало простіше! Мені тепер навіть власне ім'я подобається! А знаєте чому? Бо Полліанна сказала, що я маю радіти, адже мене звуть не Гіпзибою! А ще ранки по понеділках — я їх раніше просто терпіти не могла. А завдяки нашій дівчинці тепер я радію!

— Радієш ранку в понеділок?

— Так, це дивно звучить, мем, — щиро засміялася Ненсі, — та я вам поясню. Наше янголятко якось дізналося, що я не люблю ранки по понеділках. І от вона мені й сказала: «Знаєш, Ненсі, я думаю, ти маєш радіти ранку понеділка більше, аніж будь-якому іншому ранку, бо до наступного ранку понеділка ще цілий тиждень». Тож тепер кожного понеділка я думаю про це, і воно справді допомагає! Я щоразу сміюся, коли згадую про ту розмову!

— Та чому ж вона не розповіла про цю гру мені? — розгублено запитала міс Поллі. — Чому робила з цього таку таємницю?

Ненсі трохи повагалася, та врешті відповіла:

— Ви вже мені пробачте, мем, та ви самі заборонили їй говорити про батька. Бачте, гру ж її батько вигадав.

Міс Поллі прикусила губу. — Вона хотіла вам розповісти із самого початку, — вела далі Ненсі. — Їй же не було з ким грати, розумієте? А потім Полліанна розповіла мені, і я вирішила спробувати.

— А... інші як дізналися? — тремтячим голосом запитала господиня.

— О, про цю гру вже, мабуть, усі знають. Дізналися звісно як — хто від Полліанни, хто від мене. А потім почали переповідати іншим. Наша дівчинка завжди до всіх усміхалася й була приязною, постійно раділа — то як же можна було не дізнатися?

Поміркуй!

- Як «гра в радість» вплинула на життя мешканців/мешканок містечка Белдінгсвіль?
- Обери історію одного/однієї з них і перекажи детально.
- Як змінила своє ставлення до Полліанни тітка Поллі? Як вона відреагувала на розповідь Ненсі про «гру в радість»?
- Завдяки чому Полліанна знову може радіти?
- Чи допоможе це їй одужати? Обґрунтуй свою думку.

Коли стався той нещасний випадок, усі дуже засмутилися. Тому їй приходять щодня, щоб розповісти, як вона навчила їх радіти, і сподіваються, що це допоможе нашому янголятку.

— Що ж, тепер я знаю, хто почне грати в цю гру! — вигукнула міс Поллі й чимдуж вибігла з кухні.

Ненсі ніяк не могла отямитися. А тоді сказала вголос:

— Ну, тепер мене нічим не здивуєш! Міс Поллі — тільки подумати!

Медсестра вийшла з кімнати хворої, залишивши міс Поллі та її племінницю вдвох.

— Сьогодні до тебе приходила ще одна гостя, — тремтячим голосом мовила міс Поллі. — Ти пам'ятаєш місіс Пейсон?

— Місіс Пейсон? Звісно, пам'ятаю! Вона дуже хороша, і чоловік у неї хороший, та вони самі одне про одного цього не знають, тому і сваряться, бо не можуть дійти згоди. А ще вони бідні, і в них навіть немає пожегтв.

Після цих слів Полліанна та її тітонька одночасно почервоніли.

— Обручку вона хоче викинути, а натомість отримати розлучення. Ви знаєте, що таке розлучення, тітонько Поллі? Боюся, це щось не дуже добре, бо вона не виглядала щасливою, коли про нього говорила. Місіс Пейсон казала: якщо отримає його, то вже не житиме тут, і її діти, швидше за все, також. Та я думаю, що краще не викидати обручку, правда ж?

— Але вони не розлучатимуться, любя, — запевнила її міс Поллі, — бо вирішили залишитися разом.

— О, я така рада! Тоді вони будуть удома, коли я навідаюся до них в гості... О Боже! — раптом згадала дівчинка. — Тітонько Поллі, ну чому я ніяк не можу запам'ятати, що мої ноги не ходитимуть.

— Ну, ну, не треба, — мовила тітонька, — по-перше, ти можеш поїхати до своїх друзів у візку з кучером. Але послухай! Я ж не розповіла тобі головного! Місіс Пейсон просила переказати тобі, що вони вирішили грати в гру, як ти й хотіла.

Полліанна усміхнулася, хоча по її щоках котилися сльози.

— Справді? Я така рада!

 Поміркуй!

- Які почуття сповнюють тебе після прочитання «Полліанни»?
- Хто із героїв/героїнь твору справив на тебе найсильніше враження? Чому?
- Чи хотілося б тобі мати таку подругу як Полліанна? Поясни свої міркування.

— Так, вона сподівалася, що ти зрадієш. Тому й розказала, щоб потішити тебе.

Дівчинка здивовано подивилася на тітку: — Тітонько, ви говорите так, ніби знаєте... Ви знаєте про гру, тітонько Поллі?

— Так, любя, — міс Поллі намагалася, щоб її голос звучав природно. — Мені Ненсі розповіла, і я вважаю, що це просто чудова гра. І тепер я гратиму в неї разом з тобою.

— Тітонько Поллі, невже це правда?! Яка ж я щаслива! Я із самого початку хотіла, щоб ви зі мною грали! (...)

— Так, моя любя, і всі решта теж гратимуть. Адже майже все місто грає у твою гру, Полліанно (...) і всі його мешканці стали щасливішими — усе завдяки одній маленькій дівчинці, яка розповіла про гру й навчила грати в неї.

Полліанна радісно заплескала в долоні.

— Я така рада, — вигукнула вона. Раптом її обличчя осяяла щаслива усмішка. — А знаєте, тітонько Поллі, тепер я й справді можу дечому радіти. Я рада, що мої ноги раніше могли ходити, інакше я просто не змогла б усе це зробити!

Літературознавчий клуб

Американська письменниця **Елеонор Портер** (1868–1920) народилася у родині багатого аптекаря, виховувалася в пошані до християнських цінностей. Співала в церковному хорі. У дитинстві була хворобливою, тому вчителі проводили з нею уроки вдома.

Е. Портер писала літературні твори для дітей і завжди допомагала сиротам. Її найвідомішим твором є роман «Полліанна». Історія життя дівчинки настільки захо-

Елеонор Портер

пила американських читачів і читачок, що на адресу письменниці надійшло багато листів із проханням продовжити розповідь.

Примірник цього роману Е. Портер подарувала своїй бабусі на знак великої вдячності за її му-

Поміркуй!

- Назви елементи композиції роману «Полліанна».
- Який епізод сюжету «Полліанни» схвилював тебе найбільше?

дрі поради, які вона давала майбутній письменниці в дитинстві. Нині він зберігається в одній із найбільших бібліотек світу — Бібліотеці Конгресу США.

У романі «Полліанна» події розгортаються поступово, з'являються нові персонажі, про яких розповідається глибоко й усебічно. Характери героїв і героїнь показано у розвитку, відтворено найменші зміни в їхньому житті. Таке зображення подій та характерів становить **сюжет** твору.

Побудову (композицію) роману також складають роздуми героїв і героїнь, описи природи та обстановки, у якій відбуваються події і діють персонажі.

У центрі твору — образ одинадцятирічної дівчинки Полліанни. Вона приваблива, весела, завжди вміє радіти життю й навчає цьому інших за допомогою «гри в радість».

Завдяки своїй щирості, довірі до людей, радісному світовідчуттю Полліанна змінює характери й усталений ритм життя мешканців містечка Белдінгсвіля.

У колі мистецтв

Роман «Полліанна» має десять екранізацій у різних країнах світу. Першим був чорно-білий кінофільм під назвою «Світанок», що знятий у США понад 100 років тому. Найсучаснішою кіноверсією «Полліанни» є однойменний кінофільм англійської режисерки *Сари Гардінг*, що вийшов у прокат у 2003 році.

Зіскануй **QR-код** та переглянь екранізацію твору.

Літературознавчий словничок

Роман — великий за розміром і складний за будовою прозовий твір, що широко охоплює життєві події та діє багато персонажів.

Композиція — побудова літературного твору, розташування всіх його частин.

Постер кінофільму
«Полліанна»
(Великобританія,
реж. С. Гардінг, 2003 р.)

 Поміркуй!

- Роздивися ілюстрації художниці Надії Каламеєць до книги Е. Портер «Полліанна», перекладеної українською мовою, та кадри з однойменного кінофільму режисерки Сари Гардінг.
- Який образ Полліанни тобі найбільше подобається? Свою думку обґрунтуй.
- Намалюй портрет Полліанни.
- Поділися своїми враженнями про кінофільм «Полліанна» після його перегляду.
- Що на тебе справило найбільше враження – роман чи його екранізація?
- Чим приваблює образ цієї дівчинки?

Читай і досліджуй!

Досліди вчинки та міркування головної героїні твору Елеонор Портер – Полліанни. Напиши невеликий твір-роздум на тему: «Вона зовсім не схожа на інших, а коли люди не схожі, це так цікаво!»

Підсумуй!

- Який епізод «Полліанни» тебе найбільше вразив?
- У чому, на твою думку, секрет «гри у радість», що придумала дівчинка зі своїм татом?
- Чого ти навчився/навчилась у Полліанни?
- Поміркуй, чи зміниться щось у твоєму житті після прочитання роману «Полліанна»? Чи спробуєш ти втілити головну ідею роману? Поясни свою думку.
- Порівняй головних героїв/героїнь повісті Марка Твена «Пригоди Тома Соєра» та Елеонор Портер «Полліанна». Що спільного між цими героями/героїнями? А чим вони відрізняються?
- Чи повернешся ти до цього твору, щоб прочитати його повністю?
- Придумай продовження історії про Полліанну. Напиши мінітвір «Одужання Полліанни».
- Оціни свою роботу над цим літературним твором за допомогою смайликів.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

Оксана Сайко

 Ти вже знаєш твори про життя твоїх однолітків/одноліток. Про пригоди хлопчика-бешкетника Василька тобі стало відомо із гумористичного оповідання І. Нечуя-Левицького «Вітрогон». Дарують світлий настрій безтурботні та бешкетливі персонажі повісті Марка Твена «Пригоди Тома Сойєра». Вражає оптимізмом, умінням долати труднощі героїня роману Е. Портер «Полліанна». Ці твори про дітей належать до класики літератури.

Наразі пропонуємо тобі прочитати оповідання сучасної української письменниці Оксани Сайко «Гаманець» та познайомитися із його героїнями – двома дівчатками, твоїми ровесницями, довідатися про їхні мрії й бажання, а головне – навчитися співчувати й бути милосердними до оточуючих.

Гаманець

Весна завжди непомітно і якось навіть зненацька переходить у літо. Ніби ще вчора вмивали вікна травневі дощі, сумувало в калюжах небо і вітер приносив вологу прохолоду, а сьогодні сонце яскраве, майже спекотне, а небо – блакитне-блакитне, без жодної хмаринки... І листя на деревах – того молодого зеленого кольору, що буває тільки на початку літа. Тепло, гарно... Здається, цим юним літнім теплом просякнуте все довкола: і повітря, і вулиці, і будинки, і обличчя людей... Вигулькнвши з-за рогу вулички з насадженими вздовж каштанами, задзеленчав трамвай, наближаючись до зупинки біля скверу, ніби запрошуюючи прокататися.

Іванка стрибає на підніжку. Настрій у неї чудовий. За успішне закінчення шко-

 Поміркуй!

- Які почуття викликав у тебе весняний пейзаж, зображений у творі?
- Із якими героями та героїнями знайомить тебе письменниця? Як до них ставиться Іванка?

Н. Гайда. Обкладинка книжки «Новенька та інші історії»

ли батько дав їй гроші на ролики, про які вона стільки мріяла! Мружачи очі від сонця, Іванка усміхалася думці, що тепер-ось у неї будуть ролики, ще кращі, ніж в Галки з їхнього двору... За якихось півгодини у крамниці фірмового спортивного одягу вона знову приміряє їх для годиться,

ще раз поглянувши в дзеркало, і зразу ж купить. На мить вона вкотре вже уявила собі, як взуває ці блискучі шнуровані червоні черевики з коліщатами, що так пасуватимуть до її червоних улюблених бриджив! Вона уявила, як гасатиме вуличками села, куди за два тижні поїде до бабусі на канікули, а за нею бігатимуть хлопчачки, не приховуючи свого захоплення. І серед них той зарозумілий Андрій, що полюбляє хизуватися своїм мопедом. Може, він захоче її прокатати, але вона відмовиться. Нехай катає свою Олену, за якою упадав минулого літа. І що він у ній знайшов? Цибата, худа, вся у веснянках... От, мабуть, теж помре із заздрощів, коли побачить її в тих червоних роликах і бриджах, що так їй до лиця! Уявивши собі це, Іванка захихотіла з утіхи.

Людей у трамвай набилось багато, був саме час обіду. Галаслива літня жінка розпочала сварку, бо якийсь добродій боляче став їй на ногу. Хтось наче ненароком штовхнув Іванку, а відтак близько притулився до неї, наліг плечем, притиснувши до стояка, потягнув, наче зачепившись, за спортивну сумку. Та на це Іванка не звернула уваги — ніщо не могло потьмарити цього гарного, майже літнього дня.

— Дайте вийти! Дайте вийти! — почула над вухом дзвінкий дівчачий голос.

Іванка інтуїтивно схопилась за сумку й помітила, що «блискавка» розстебнута, сягнула в неї рукою. «Гаманець!» — обпекла одна-єдина думка, від якої Іванка аж спітніла. Так і є, поцупили гаманець. Трамвай наближався до зупинки. Коротко стрижена дівчина швидко пробиралася до виходу.

— Дайте вийти! Дайте вийти! — лунав її дзвінкий голос. «Вона!» — здогадалась Іванка. Миттю схопившись, вистрибнула з трамваю і кинулася за нею. «Головне, її не сполохати», — промайнула ще одна думка. Але та, обернувшись, зрозуміла, що її переслідують, і кинулась бігти. «Е ні, не втечеш!» — злоба додавала Іванці сили та впевненості. Крім того, вона завжди була першою в класі з фізкультури, а надто у легкій атлетиці. Провулок, ще один провулок, ще один, вузенький заїзд, за яким постали незугарні старі будинки... Ще трохи... Дотягнувшись рукою, Іванка схопила її за светра. Якийсь момент, спинившись, вони мовчки дивилися одна на одну, важко дихаючи. Схоже, вони були ровесницями.

Поміркуй!

- Про що мріє Іванка? Як ти думаєш, чи здійсняться її задуми?

Злодійці теж було не більше тринадцяти. Старі потерті джинси, светр з чужого плеча, з надто довгими рукавами... Очі її горіли диким вогнем, у всій її поставі відчувалася навіженість та відчайдушність. Іванці здалося, що вона зараз побіжить знову, втече, загубившись у лабіринті будинків, і тоді плакали її грошики разом з роликами.

— Не чіпай мене! Гірше буде! Поб'ю!.. — раптом пронизливо заверещала дівчинка, ніби отямившись, намагаючись надати своєму голосу погрозливішого тону.

— Віддай гаманець! — звеліла Іванка, — Негайно, злодійко!

— Це я злодійка? — обурилася дівчинка. — Ну я ж тебе зараз!..

Вона щосили штовхнула Іванку, але та, схопивши, вивернула їй руку.

— Гей, Ритко, чого ви там не поділили? — гукнула їм якась жінка з балкону. — Ходи, забереш свого Івася. Вешталася десь увесь день!.. От так сестричка...

— Цить... сусідка... — зашепотіла Ритка, потягнувши Іванку далі від будинку, гукнувши

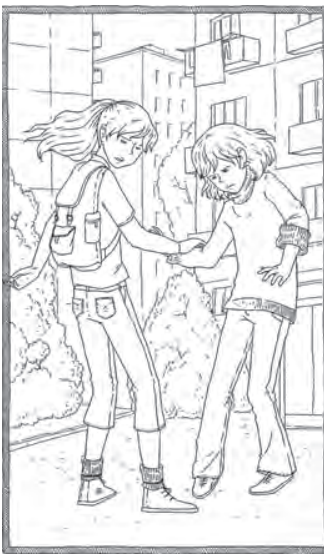
 Поміркуй!

- Чи траплялися з тобою неприємності, подібні до тих, що відбулися з Іванкою?
- Чи обачно вона вчинила, погнавшись за злодійкою?
- Як ти оцінюєш учинок Ритки? Чи можна виправдати або ж принаймні зрозуміти її вчинок?

жінці: — Зараз заберу, пані Галю!

Важко зітхнувши, вона витягла з кишені своїх джинсів гаманця і простягнула Іванці.

— На, забирай. Ніяка я не злодійка. Я краду дуже рідко, в тих, хто має гроші, і не для себе, а для брата. Він маленький, два роки... Йому так хочеться якогось цукерка чи іграшки... А ми самі, без мами. Вже півроку, як померла... Сусіди помагають, годують нас. А от грошей бракує... Їх не так просто добути. Часом хтось із жалоців підкине кілька гривень, але нечасто. Є тут такий дядько Любко, він усім пиякам в борг дає, а мені не любить давати, бо довго не віддаю, та й горілки в нього не купую... Правда, тітка з Італії надсилала якісь гроші пані Галі, що нас

Н. Гайда, Н. Гайдучик.
Ілюстрація до оповідання
«Гаманець»

пильнує, але вони пішли на те, щоб нас до інтернату не забрали, та й в пані Галі ще своїх двоє дітей, вона ніде не працює, а дядько Ігор п'є, іноді й з хати виносить на пляшку... Але нічого... За тиждень мене обіцяли влаштувати на лоток торгувати всякою городиною. Там можна заробити. А за місяць приїде тітка з Італії і забере нас до себе... Але нащо я тобі все це розказую? Тобі не зрозуміти...

— Послухай, — враз заговорила Іванка, — якщо тобі так потрібні гроші, візьми їх. Мої ролики зачекають, — і вона простягнула дівчинці гаманець.

— Що?.. — не повірила Ритка.

— Візьми. А хочеш, я тобі їх позичу?

— Що? Справді позичиш? — втішилася Ритка, беручи гаманець.

— Їх досить, і вистачить, поки не приїде твоя тітка.

— Яка ж ти класна! — Ритка обійняла її. — Я віддам їх тобі, обіцяю! Ти віриш мені?

Іванка кивнула:

— Так... У мене теж немає мами...

Іванка прямувала вулицею, наповненою майже літом, не поспішаючи поверталася додому, в глибокій задумі. Вона думала про те, що могла би бути на місці Ритки, якби не батько, завдяки якому вона ніколи не знала, що таке нестатки, що таке чогось не мати. Вона важко зітхнула. І що ж то тепер придумати, щоб Андрій звернув на неї увагу? Без роликів буде важко, але вона все одно щось придумає. Може, попросить його навчити її їздити на мопеді? Усі дівчата бояться, і Олена теж, а вона ні...

Батько був уже вдома. Біля їхнього під'їзду стояв його новенький джип. Ще з порога гукнув:

— Ну, як там ролики? Задоволена покупкою?

— Я не купила їх, тату.

— Чому? Ти потратила гроші на щось інше?

— Так, — відказала Іванка, — на щось набагато важливіше, ніж ролики!

Поміркуй!

- Чи змінилося твоє ставлення до Ритки після прочитання оповідання? Поясни свою думку.
- Чому Іванка вирішила віддати Ритці гроші?
- Що означають її слова про те, що вона витратила гроші на щось важливіше, ніж ролики?
- Як ти думаєш, чи зустрінуться ще Іванка і Ритка? Чи зможуть вони подружитися?
- Придумай продовження оповідання.

Ти вже вмієш характеризувати персонажів літературних творів.

Схарактеризуй образи Іванки і Ритки. Зверни увагу на їхню зовнішність, поведінку, мрії та вчинки. Подумай, що спільного в долях цих різних дівчаток. Узагальни характеристику героїнь за допомогою діаграми Венна: укажи індивідуальні риси характеру дівчаток в окремих колах, а спільні — там, де кола збігаються.

Мовна скарбничка

«Людина без друзів — дерево без коріння» — стверджує українське прислів'я. «A friend in need is a friend indeed» («Друзі пізнаються в біді») — навчає англійське прислів'я. Щаслива та людина, яка має справжніх друзів, з якими завжди цікаво, які здатні розділити радість та допомогти в тяжку хвилину.

А що для тебе означає дружба? Створи асоціативний куц до слова *дружба*.

Літературознавчий клуб

Авторка оповідання «Гаманець» **Оксана Сайко** (1976) народилась на Тернопільщині в родині лікарів.

Як згадує сама письменниця, «виростала у великій домашній бібліотеці», серед книжок, які колись почав збирати ще дідусь — науковець і літератор. Змалечку любила придумувати різні історії. «А по-справжньому дар прийшов у 11-річному віці. За один вечір була написана перша моя повість на 24 сторінки

«Таємниця старого будинку».

У школі вчителі всіляко підтримували й розвивали захоплення юної авторки.

У творах О. Сайко йдеться про долі, стосунки людей, про подолання життєвих випробувань, пошуки щастя. Такою, зокрема, є й книжка *«Новенька та інші історії»*, до якої входить й оповідання «Гаманець».

Н. Гайдучик. Обкладинка книжки «Новенька та інші історії»

Оксана Сайко

У колі мистецтв

Про дружбу написано не лише літературні твори, а й твори образотворчого мистецтва. Картини сучасної української художниці *Євгенії Гапчинської* життєрадісні та світлі. Її зворушливі персонажі веселі й безжурні. На перший погляд здається, що художниця не помічає, що навколо неї багато проблем і горя, а дитинство може бути таким гірким, як у Ритки із оповідання О. Сайко «Гаманець».

Однак Є. Гапчинська багато уваги приділяє вирішенню проблем дітей, займається благодійністю. Художниця розповідає: «У мене є мрія — щоб у кожному дитячому будинку була хоч би одна моя робота, яка б стала світлим промінчиком для його мешканців».

Є. Гапчинська. Благовіщення

Поміркуй!

- Роздивися репродукцію картини сучасної української художниці *Євгенії Гапчинської* «Благовіщення». Яке враження справила на тебе ця картина?
- Які почуття прагне передати мисткиня?
- Ознайомся з іншими картинами *Є. Гапчинської*. Для цього зискануй **QR-код**. Зроби висновок про ставлення художниці до дітей. Чи підтверджують твою думку слова самої *Є. Гапчинської*?

Читай і досліджуй!

На початку оповідання «Гаманець» авторка подає опис погожого дня. Досліди, які художні засоби вона для цього використовує. Згрупуй їх так: епітети, метафори. Доповни групи своїми варіантами художніх засобів, які можна використати для опису пізньої весни, що переходить у літо.

Підсумуй!

- Які думки та почуття викликало в тебе оповідання О. Сайко «Гаманець»?
- Про які проблеми твоїх ровесниць ти дізнався/дізналася з прочитаного?
- Як змінилися погляди дівчаток на життя після випадку із гаманцем?
- Яку ідею розкрила в оповіданні письменниця?

- Напиши невеликий есей на тему «Вибір людини в життєвих ситуаціях». Свою думку проілюструй прикладами із прочитаних тобою художніх творів: Том Соєр із повісті Марка Твена знав про жорстоку помсту індіанця Джо, але, ризикуючи життям, обстояв чесне ім'я Мафа Поттера; Олександра з оповідання О. Сайко «Гаманець» поступилася своєму бажанню мати новенькі ролики перед можливістю допомогти людям, які цього вкрай потребують. Вибір кого із героїв/героїнь був більш складним? А чи доводилося тобі робити складний вибір? Про це також напиши у своєму есеї.
- Оціни, наскільки тобі вдалося зрозуміти текст оповідання та виконати на його основі завдання підручника.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

Галина Кирпа

Ти вже знаєш, що захисники/захисниці своєї держави, інтересів народу завжди були високо вшановані у фольклорних і літературних творах.

Здається, що часи подвигів, або ж діяння короля Артура та лицарів Круглого столу, залишилися в далекому минулому. Однак такі поняття, як патріотизм, героїзм, гідність набули виняткового значення нині, а особливо після того, як 24 лютого 2022 року було розпочато повномасштабне військове вторгнення росії в Україну. Тобі також відомо, що цій кровопролитній війні передували події, які відбувалися у 2013–2014 роках на Майдані Незалежності в Києві під час Революції гідності.

Про прагнення українського народу до свободи, про вільний вибір європейських цінностей, про причетність кожного з нас до історії нації ти дізнаєшся із твору Г. Кирпи «Мій тато став зіркою».

Революція гідності розпочалася 2013 року із протестів свідомих українців та українок проти тогочасної влади. Народ прагнув утвердити незалежність Батьківщини та налагоджувати дружні відносини з демократичними європейськими країнами. А владоможці намагалися повернути нашу державу під контроль росії.

Оскільки центром протестів став Майдан Незалежності в Києві, то й революцію ще почали називати Майданом. Спочатку люди протестували мирно. Але влада наказала силовикам розправитися з протестувальниками.

Мовна скарбничка

В оповіданні «Мій тато став зіркою» йдеться про історичні події, які називають Революцією гідності. А що таке *гідність*? Це повага людини до себе та інших. Ця людська якість зумовлена тим, що кожна особистість самоцінна й неповторна.

Майдан – слово, що стало синонімом свободи і незалежності, гідності та волі.

Небесна Сотня – так назвали українців та українок, які загинули в Києві на Майдані під час подій Революції гідності (2014 р.) за честь, за волю, за свою Батьківщину.

У відповідь на таку сваволю на Майдан Незалежності вишло понад мільйон людей із Києва та інших міст і сіл. Майдани збиралися також у всіх куточках України.

Затяте протистояння тривало майже чотири місяці – з листопада 2013 року до лютого 2014 року. Нарешті народ переміг. І в Україні розпочалися демократичні зміни.

За це нашому народові довелося заплатити дуже велику ціну. На Майдані загинуло 105 героїв та героїнь. Українці назвали їх *Небесною Сотнею*, висловлюючи так особливу повагу і вдячність.

У центрі Києва, там, де точилися найкривавіші бої, зараз є алея Героїв Небесної Сотні.

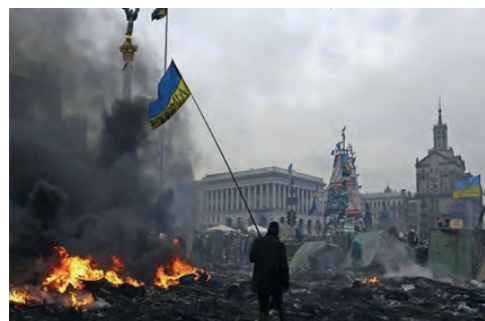
Можливо, тобі доводилося бувати в Києві на Майдані Незалежності та на алеї Героїв Небесної Сотні? Поділися своїми враженнями від побаченого. Якщо ж ні, то за першої змоги поїдь зі своїми рідними чи вчителями/вчительками та однокласниками/однокласницями вшанувати пам'ять Героїв Небесної Сотні.

Майдан Незалежності. Грудень 2013 р.

Поміркуй!

- *Гідність виявляється щоденно – у маленьких і великих учинках. Яких саме? На підтвердження цієї думки наведи приклади з відомих тобі літературних творів та з власного життєвого досвіду.*

Бій на Майдані. Лютий 2014 р.

 Поміркуй!

- Що ти знаєш про Революцію гідності?
- Чи є серед близьких тобі людей учасники тієї історичної події?

Символічне позначення шляху, яким піднімалися Герої Небесної Сотні у свій останній бій (м. Київ, вул. Інститутська)

 Мовна скарбничка

Із оповідання Г. Кирпи «Мій тато став зіркою» ти довідаєшся про Героїв Небесної Сотні. Слово *геро́й* запозичене з грецької мови, так називають людей, наділених значною силою та хоробрістю. Від нього походить слово *герої́зм* – найвищий вияв самовідданості й мужності у виконанні громадянського обов'язку. Прочитай цей твір і переконайся, що тато дівчинки – герой.

Мій тато став зіркою

(Скорочено)

Коли тато вперше не прийшов додому ночувати, мама сказала, що так треба. Мовляв, він залишився на Майдані.

— А де він там спатиме? — спитала я.

— Він там не спатиме, — відповіла мама. — Йому не буде коли там спати.

— А що ж він робитиме?

З'ясується, там було повно роботи. Усякої. І саме тієї, що без тата не зробиться. Він там потрібен. Це мама так каже. А насправді я не знаю що. Вдома мені він теж потрібен.

— Коли це все закінчиться, ми з тобою малюватимемо небо й тополі, — казав тато. — І тополі у нас із тобою діставатимуть до самого неба. Я хочу, щоб усі побачили, яке високе в нас небо і які високі тополі.

Якось мама згадує татові слова і знаходить мені коробку кольорової пастилі. Кладе її переді мною на стіл і мовить:

— Чого ж чекати, поки все закінчиться? Мені здається, все тільки починається.

Я беру синю пастель і замальовую нею піваркуша білого паперу. Відразу стає видно, яке в нас високе небо.

— А йому там уночі не страшно буде? — питаю маму.

— Їх там багато, — відповідає мама. — І з ними Господь Бог.

На другий день ми з мамою ходимо Майданом, шукаємо тата. Аж раптом хтось мене підхоплює вгору і пригортає до своїх грудей. Міцно-преміцно, міцніше не буває. Я мало від того не задихаюся. Але мені в тих обіймах так тепло, що я завмираю.

— Ой, тату, задушиш, — шепчу я.

А тато мовби не чує — обіймає ще міцніше.

— Доцю, сонечко, ми переможемо, — шепоче тато мені на вухо. І я розумію: шепоче він не тому, що звіряє якусь таємницю, а просто від щастя. Колись мама казала, що щасливі люди часто говорять пошепки. Мені трішки лоскотно, і я подумки сміюся.

А потім тато дедалі частіше й частіше не приходив додому ночувати. Мама потроху почала звикати, що на Майдані він потрібніший. У нього там була своя барикада, казала мама. А от я так і не звикла. Мені самій доводиться домальовувати високу тополь до самого неба. Але минала ніч, друга, третя, а тато все не приходив. Я вже збилася з ліку, скільки було тих безтатних ночей.

Мама щодня їздить на Майдан, але вже без мене. Вона шукає тата на всіх барикадах. А барикад там багато, хоч людей ще більше.

Я чую, як вона обдзвонює всіх знайомих і родичів розпитує про тата. Та ніхто нічого до пуття не знає. А тут ще й я — ходжу за мамою хвостиком і нашорошую вуха на всі дзвінки. Куди вона — туди і я. Мама — в кімнату, і я — в кімнату. Мама — на кухню, і я — на кухню. Весь час намагаюся вгадати, кому вона телефонує.

О. Була. Ілюстрація до оповідання «Мій тато став зіркою»

О. Була. Ілюстрація до оповідання «Мій тато став зіркою»

Та й мамин телефон не вмовкає. Усі дзвонять. Усі питають. Усі втішають. І сподіваються, що тато ось-ось знайдеться.

Мені це вже починало не подобатися, і я раз по раз питала мами:

— Коли прийде тато?

І вперше мама нічого не відповідає. Так наче я питаю про когось стороннього. Вона поводитьсь так, мовби не чує мене. Так наче вуха в неї заткнуті ватою.

О. Була. Ілюстрація до оповідання «Мій тато став зіркою»

Загалом мама мені теж починала не подобатися. Вона враз стала якась інакша. Майже нічого не говорить, усе підходить до мене і обіймає. Ні з того ні з сього.

— То коли, мамо? — допитуюсь я.

І мама нарешті не витримує. Сідає на канапу, бере мене на коліна й каже:

— Він не прийде, доцю. Він поїхав... — у мами глухне голос, і далі вона не каже, а мовби видихує: — Далеко...

— Далеко? — перепитую я, а самій мені не дуже віриться, щоб тато міг поїхати кудись із Майдану.

— Мамо, тільки не поведься зі

мною, як з маленькою, — прошу я в мами.

— Гарзд, не буду, — обіцяє вона і знов ні з того ні з сього мене обіймає. Міцно-міцно, міцніше не буває. А потім дуже довго цілує в голову.

— А далеко — це куди? І коли він до нас повернеться? — помовчавши, допитуюсь я, але мама не відповідає. Напевно, вона сама не знає. Та за кілька хвилин стає ясно, що мама все знає. От лиш чомусь не хоче, щоб знала і я.

— Він не повернеться до нас, доцю... — мамі, здається, бракує слів. — Наш тато... Твій тато... став... зіркою.

 Поміркуй!

- Як змінилося життя головної героїні оповідання, відколи тато пішов на Майдан?
- Які думки тривожать її?

 Поміркуй!

- Що означають слова мами: «Твій тато став зіркою»?
- А якою була б твоя відповідь на складні запитання дівчинки?

— Як це — зіркою? — спитала я і придивилась до мами: може, вона жартує?

Мама довго-довго — довше не буває! — мовчить, а тоді каже:

— Його вбили. На барикаді.

Мама обіймає мене міцно-міцно — міцніше не буває! — і плаче. Я ще ніколи не бачила, щоб мама плакала. Її сльози горохом падають мені на коси, і я відчуваю, наскільки вони гарячі. Хоч бери та грійся об них!

Я торопію так, що не можу ворухнути губами. Як це — вбили? На Майдані? За що? Мама каже, що вбивцю розшукують. І неодмінно знайдуть. Не сьогодні-завтра. Але я певна на всі сто: тата вбив той, хто не знав, що його нема за що вбивати. Той, хто не бачив його усмішки й не чув його голосу. Лише той! Бо хіба можна такого тата вбити навмисно?!

Я вмощуюся в мами на колінах, пригортаюся до неї все ближче та ближче — ближче не буває! — і захлинаюся сльозами:

— Хай там що, доцю, а ти ніколи не забувай одного: наш тато став зіркою і завжди нам світитиме.

Мені хочеться крикнути криком на цілий світ:

— Ні, я так не хочу!!! Нехай світить зірка, а не тато!!! А тато нехай малює мені високе небо і високі тополі! Нехай він буде просто татом та й усе!

Мама не чує, як я кричу, бо я кричу про себе, подумки.

— А Іванчин тато теж там? — питаю я маму згодом, тицяючи пальцем у вікно, звідки синіє небо.

— Їх там багато, — каже мама. І тихо-тихо — тихіше не буває! — додає: — Як дрібного чорного маку...

Он як. Виходить, і Іванчин тато **т а м**? І він теж світить?

Я згадала слова, що скандували люди на Майдані: «Разом нас багато! Разом — сила!» Луна котилася аж до неба, і зірки передзвонувалися тими самими словами.

Тепер мені нема де подітися від усіяких думок. Мені треба збагнути щось дуже головне. Якщо й справді мій тато став зіркою, то чого моя мама так багато плаче? Чого вона цілими днями просиджує з його світлинами в руках і ховає від мене очі. Я знаю: не тому, що не хоче мене бачити, а тому, що очі в неї заплакані.

Поміркуй!

- Як мама та донька підтримують одна одну в складний період їхнього життя?
- Які слова, що скандували люди на Майдані, пригадалися дівчинці? Яке значення вони мали для неї?

Часом ми з мамою ходимо на затоку — дивитися на воду, бо тато дуже любив туди ходити. Вода там чиста і гладенька, мов долоня. У ній відбиваються кудлаті хмари й високе небо. Ти стільки разів їх малював, тату! Тепер же мені доводиться дивитися на все те не двома очима, а чотирма. І за тебе!

А найчастіше я думаю про те, що якби тато не поквапився стати зіркою, то він неодмінно побачив би нашу Йордану. Їй довелося народитися вже без нього. Тато навіть не знав, що в нас буде дитина. Точніше, в мами. Мама не встигла йому тим похвалитися. Скажу тоді, як переможе Майдан, думала мама. Вона вірила, що то буде дуже скоро. Але коли переміг Майдан, тато вже був зіркою.

Посеред літа в нас удома з'явилася дівчинка. Смішна, чорнявенька і голосиста.

— Назвемо її Йордана, — сказала мама.

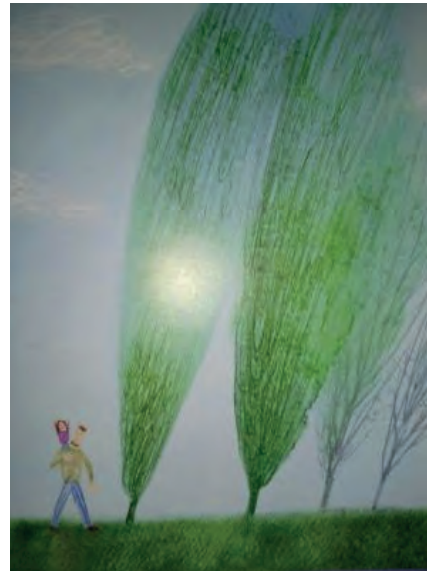
Я уявила собі, як би це сподобалося татові! З усіх зимових свят він чомусь найдужче любив Водохреще і називав його Йорданом. Досі чую, як вони з мамою співають дуетом:

*Ой на річці на Йордані
Там Пречиста ризи прала...*

Я силкувалася уявити ту Пречисту, що стоїть у холодній воді і пере для свого сина ризи, і не могла. Тут у мене в рукавичках руки ой як мерзнуть! Але навіть якби не мерзли, то навряд чи вона прала б у рукавичках?

Коли увечері небо всипає зірками, ми з мамою сидимо на веранді й дивимося на небо. Десь там — наш тато. Якщо довго дивитися, то можна помітити, як одна зірка моргає. Напевно, то мій тато. Він завжди моргав, щоб мене посмішити.

Йорданка спить поруч у візочку. Вона ще так далеко не бачить. Ба, вона не знає, що її тато — зірка. Цікаво, які їй сняться сни? Може, білі, як сніг, а може, сині, як небо? А може, кольорові, як мої пастельки? А може, їй сняться зірки, і вона чує їхні розмови. Мабуть, тато розкаже їм усім про нас — про маму, про мене, і про те, як ми

О. Була. Ілюстрація до оповідання «Мій тато став зіркою»

святили воду на Водохреще. Саме через тиждень після Йордану мій тато не вернувся з Майдану. Саме тої ночі він і став зіркою. Але я все одного його чекаю. Тепер уже з неба. Тато будь-коли може подзвонити на мамин мобільний. Мама казала, що ніколи не зітре звідти татового номера.

Я пригадую татові очі. Перед тим, як він став зіркою, у них було повно тривоги, і вони майже не усміхалися.

Навіть на Водохреще, коли ми всі втрюх ходили до Михайлівського собору святити воду. Надворі було морозяно і сніжно. Холод пробирався аж до рук. «Залазьте в одну рукавичку, — сказала я своїм рукам, — і вам стане тепліше».

Мої руки слухняно залізли в одну рукавичку, а тато підхопив мене на руки, розщипнув свою куртку і засміявся:

— Дивись, яка тут схованка!

І я, недовго думавши, ховаю руки в пазусі татової куртки. Якби я знала, що то наше останнє Ворохреще, я з тієї пазухи нізащо не вилізла б.

А сьогодні мені не спиться і не спиться. Хочу, щоб спалося, а не виходить. Може, обняти подушку? Ан-ну... Що це там? Я лапапа — і намацую якусь коробку. І не якусь! То коробка кольорових пастельок!

Тато щороку дарував мені коробку пастельок. І не тому, що я їх швидко змальовувала, а тому, що він і сам любив малювати пастельками. Та оскільки їх у нього не було, то він позичав у мене. І часто позичав назавжди, бо всі їх змальовував до крихти.

Невже тато й досі не забувся своєї звички — підкладати подарунки під подушку. Саме цим він і відрізнявся від Святого Миколая. Бо Святий Миколай підкладав лише на свято, а тато — будь-коли. Але ж день народження у мене аж восени!

— Він знає, що восени, — каже мама. — Але сьогодні день твого ангела.

Ну, звичайно, як це я забула? Ще й подумала: а от тато ніколи не забував не то що про мене, а й про мого ангела. І сама собі усмінулася. Тато умів найбуденніший день перетворити на свято.

Поміркуй!

- Якими дівчинці запам'яталися татові очі?

Поміркуй!

- Чому маленьку сестричку головної героїні назвали Йорданкою?
- Які традиції в родині дівчинки були пов'язані зі святом, на честь якого назвали сестричку?

Уранці мені відразу ж захотілося малювати.

Мій стіл стоїть просто біля вікна. З нього гарно видно небо. Я виймаю синю пастельку і малюю небо. Тоді — жовту, щоб намалювати сонце. Та потім передумую. Краще вже місяць, бо таке синє небо буває лише ночі. Тоді ще раз передумую і малюю обох — і сонце, й місяць. І нехай хто скаже, що такого у світі не буває!

Навпроти місяця я малюю високу зелену тополь. І зумисно малюю її такою заввишки, щоб вона торкалася неба. То все задля тата. Якщо він, бува, стомиться, то йому буде куди сісти відпочити, подумалось мені. Я вже знаю, що тополі завжди дістають до неба, тільки шкода, що того ніхто не бачить. Ніхто, крім мого тата.

— А Йорданка скоро виросте? — питаю я маму.

— Скоро, — відповідає мама.

— Коли?

— Так скоро, що ти не встигнеш і посивіти, — усміхається мама.

Я помічаю, що мама посивіти вже встигла. Хоч ще зовсім молода. Їй усього двадцять вісім. Моя мама посивіла за одну-єдину ніч. І стала схожа на кульбабку, що відцвіла.

Якби тато не став зіркою, то брав би нас із Йорданкою на плече: її — на ліве, мене — на праве. Коли Йорданка підросте, я їй неодмінно це розкажу. Напевно, вона так само, як і я, полюбить сидіти в тата на плечі. Але їй дістанеться ліве плече, бо праве вже зайняте. На правому завжди сиділа я.

Наприкінці літа ми з мамою їдемо знайти Йорданку з другою бабусяю. Цебто — з татовою мамою. Там одна дитина вже є — мій двоюрідний братик Павлусь. Він старший за мене, і цього року піде в другий клас.

Цілі вечори ми просиджуємо з ним на веранді, і спати нам геть не хочеться. Бо з Павлусем цікаво. Він дуже багато знає. Особливо про танки й бомбардувальники.

— І хто додумався називати танки «Гюльпанами», «Акаціями», «Гвоздиками»?! — обурюється Павлусь.

Я обурююся разом із ним, якщо не більше. Такі назви можна давати хіба що цукеркам, а не танкам!

О. Була. Ілюстрація до оповідання «Мій тато став зіркою»

— Ось виросту і зроблю так, щоб на світі не стало ні танків, ні бомбардувальників, — заявляє Павлусь. — Знаєш, я їх просто відміню!

Авжеж, я знаю, що Павлусь зробить, як каже. Він у нас такий — хоробрий і завзятий. Мабуть, людина, яка хоче вирости, й не може бути інакшою.

А от я зовсім не хочу вирости. Мені більше кортить повернутися в той час, коли з нами був тато. Зненацька мене охоплює туга і шепче мені на вухо: «Доцю...» Татовим голосом. Якби ви хоч раз у житті почули той голос, ніколи не забули б!

Я дивлюся крізь широке вікно надвір. Звідси видно, може, й півнеба.

— Бачиш он ту зірку? — питаю я Павлуса.

— Бачу, — каже Павлусь. — Дуже яскрава. Жаль, що вона так високо. Нічим не дістати.

— То наш тато, — кажу я трохи голосніше, щоб Павлусь розчув кожне слово й не перепитував. — Він став зіркою. — А потім згадую мамині слова про Майдан і додаю: — Їх там багато, і з ними Господь Бог.

Павлусь довго дивиться то на зірку, то на мене:

— А мій на війні... Ну, це там, де гинуть.

Я дивлюсь на Павлуса й мені здається, що це вже не Павлусь, а цілий Павло. Бо такі слова говорять тільки в дорослому віці. Скажімо, в такому, як мій дідусь.

— Твій теж стане... — починаю я і прикушуюю язика.

Мені раптом стає страшно. Я згадала, як уранці по радію передавали про дванадцятьох загиблих під Луганськом. Вони підірвалися на міні. А що, як серед них і Павлусів тато?! Та навіть якщо й не Павлусів, то чийсь! Однак — Т А Т О!

Поміркуй!

- Яке було спільне улюблене заняття у дівчинки та її тата?
- Роздивися ілюстрацію, на якій зображено дівчинку зі своїми рідними, знайди їх опис у тексті оповідання. Які почуття відтворено на малюнку?

Поміркуй!

- Зверни увагу на роздуми та мрії дівчинки. Що допомагає їй переживати болісну втрату рідної людини?
- Що дізнається дівчинка про Павлусевого тата?
- Про що мріють дівчинка та її братик?
- Про які спільні почуття і бажання говорить дівчинка?
- Чи схожі мрії дівчинки на твої?

— А скільки твоєму татові років? — питає Павлусь.

— Двадцять вісім, — відповідаю я.

— Ти ба, такий молодий, а вже зірка, — каже Павлусь.

Але в голосі в нього немає й краплі заздрості, лише сум. І той сум — завбільшки з гору, яку й за ніч не обійти.

— Жаль, що ти його не завжди можеш бачити, — додає Павлусь.

— Не завжди, — зітхаю я.

Хоч насправді мені хочеться сказати, що я свого тата бачу більше, ніж завжди. Я бачу його, коли захочу. Досить мені тільки заплющити очі, як він являється переді мною. Усміхнений і щасливий. Я навіть чую, як він шепоче мені на вухо: «Доцю, сонечко, ми переможемо...» А потім садить собі на праве плече і несе кудись далеко-далеко. Крізь увесь Майдан.

А просто над нашими головами стоїть зірка. Так високо, що вище й не буває. Та й дістати до неї можна лише очима. І лише очима можна сказати: «Я навіки люблю тебе, тату!».

Тимчасовий народний меморіал
Небесній Сотні. 2015 р.
(м. Київ, вул. Інститутська)

Поміркуй!

- *Яке враження справив на тебе твір?*
- *Чому тато, ризикуючи життям, усе ж пішов на Майдан?*
- *Як ти розумієш мамині слова: «Наш тато став зіркою і завжди нам світитиме?»*

Київ. Майдан Незалежності. Революція гідності, 2014 р.

Літературознавчий клуб

Поезія **Галини Кирпи** (1950) тобі вже знайома. Письменниця також є авторкою багатьох прозових творів. Серед них і *оповідання* «Мій тато став зіркою». На одній із презентацій цього твору Г. Кирпа розповіла про історію його написання: «Я писала цю книжку дуже довго, понад рік. Розпочала роботу влітку 2014 року, після тих страшних подій на Майдані. Коли ми ховали наших героїв, там, на Майдані, були також мами з дітками. Серед них стояла одна дівчинка, очі якої я запам'ятала назавжди... І героїня моєї книжки — така ж дівчинка. Я намагалася уявити, що ж відбувається в душі дитини, тато якої не повернувся додому, а лежить у домовині. Мабуть, тому, що я сама часто відчуваю себе дитиною, я відчула сльози тієї дівчинки».

Ця історія чесно розповідає про трагічні речі, які, на жаль, трапляються в житті. Вона зворушує до сліз. Але водночас і захоплює нас надзвичайною красою людських душ, любові, вірності, пам'яті. Всього в людську мужність і доброту, в Україну.

Поміркуй!

- Чому зворушлива розповідь письменниці Г. Кирпи про історію створення оповідання «Мій тато став зіркою» не може нікого залишити байдужим?

У колі мистецтва

Історичну й суспільну велич подій Революції гідності закарбовано на світлинах, у документальних і художніх кінострічках, у творах музичного та образотворчого мистецтва.

Виразно передано бойовий дух Майдану на картині української художниці *Марії Федюк* «Ангели Світла. Ангели Свободи» (2014 р.). Образ учасника Революції гідності, який прикривається щитом із зображенням тризуба (Державного Герба України), змальовано на фоні полум'я барикад, що палали в той буремний час.

Одним із символів тих величних подій на Майдані, пісню-прощанням за загиблими стала *українська пісня* «Пливе кача по Тисині»¹. Неперевершено й емоційно вона була виконана гуртом «Пікардійська терція». У пісні — історія життя героя, який віддав його задля того, щоб наступні покоління українців/українок мали світле майбутнє. Ця пісня стала смутком душі всього українського народу.

¹*Тисина* — долина, береги річки, що затоплює вода під час весняної повені.

 Поміркуй!

- Зіскануй **QR-код** і послухай українську народну пісню «Пливе кача по Тисині». Розкажи, які почуття вона в тебе викликала.
- Які події відтворено на картині М. Федюк? За допомогою яких образів, символів чи деталей їй вдалося передати їх велич?
- Зіскануй **QR-код** та прослухай пісню «Воїны света». Подумай, чому вона стала популярною в Україні? Чи є це бодай одним свідченням загальнолюдських ідеалів, прагнення народів різних країн обстоювати свою свободу та незалежність?

 Читай і досліджуй!

Зіскануй **QR-код** і подивися буктрейлер (короткий відеоролик про книжку) до оповідання Г. Кирпи «Мій тато став зіркою» та його інсценізацію. Поділися своїми враженнями з однокласниками/однокласницями.

Попроси вчителя/вчительку організувати зустріч із людиною, яка була учасником Революції гідності. Подумай, відповіді на які запитання ти хочеш отримати від такої людини.

 Підсумуй!

- Який епізод оповідання Г. Кирпи «Мій тато став зіркою» тебе найбільше розчулив? Чому саме?
- Прослідкуй за змінами, які відбуваються в поведінці, судженнях дівчинки впродовж часу, описаного у творі? Чи стає вона дорослішою, мудрішою? Умотивуй свої думки прикладами з тексту.
- Назви риси характеру героїв та героїнь оповідання. Своє судження підтвердь цитатами з твору.
- Що залишилося для тебе нез'ясованим після опрацювання матеріалу підручника?
- Оціни свою роботу над твором «Мій тато став зіркою».

 Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

У пошуках пригод і чудес

Читацький путівник

Юний читачу! Юна читачко!

Пригоди літературних героїв завжди приваблюють читачів і читачок. Мабуть, і тобі до вподоби пригодницькі твори. Про незвичайні пригоди хлопців і дівчат — твоїх ровесників — ти дізнаєшся із творів цього розділу. Події в них розгортаються в різні часи, однак діти завжди залишаються дітьми — люблять розваги та цікаві пригоди, мріяти, фантазувати та подорожувати.

Льюїс Керролл

Ти вже знаєш, що чарівні фантастичні події, тобто такі, яких не буває у реальному житті, зазвичай змальовуються в казках. Наразі на тебе чекає знайомство з уривками роману, в якому зображено пригоди дівчинки у фантастичному світі. Автор назвав цей світ Країною Див.

Тож бажаємо тобі приємної подорожі сторінками цієї книжки.

Аліса в Країні Див

(Скорочено)

Розділ перший

Униз і вглиб кролячою норую

Аліса тяжко занудьгувала, сидячи на березі без діла. Разів зо два зазирнула вона до книжки, яку читала її сестра, але не знайшла там ні малюнків, ні розмов.

— Ет, чого варта книжка без малюнків та розмов? — зітхнула Аліса.

Вона сиділа й думала (наскільки це можливо у спеку, коли туманіє голова й злипаються повіки), піти чи не піти нарвати квіток — це ж бо така втіха сплести собі з них віночок.

Поміркуй!

- Про що тобі стало відомо з перших рядків твору? Чи дізнався/дізналася ти ім'я героїні, де вона знаходиться?
- Чому Аліса нудьгує? Чого вона прагне?

Аж тут повз неї промайнув Кролик — білий, з рожевими очима. Диво, звісно, невелике, як не дивина було й почути, що Кролик бубонить собі під ніс:

— Ой лишенько, лишенько, як я забарився!

(Згадуючи про це опісля, вона подумала, що мала б таки здивуватися, але тієї миті все видавалося цілком звичайним). Та

коли Кролик раптом добув з нагрудної кишеньки годинника й, зиркнувши на нього, поспішив далі, Аліса схопилася на ноги: зроду-віку ще не траплявся їй Кролик з нагрудною кишенькою та ще й при годиннику.

Є. Гапчинська. Ілюстрація до роману «Аліса в Країні Див»

Є. Гапчинська. Ілюстрація до роману «Аліса в Країні Див»

знацька урвалася — так зненацька, аж Аліса й незчулась, як жухнула навсторч у якийсь глибочений колодязь.

Чи то колодязь був просто-таки бездонний, а чи так повільно вона падала, але дорогою їй не бракувало часу роззирнутися й поміркувати, що ж буде далі.

Найперше Аліса глянула вниз, щоб бачити, куди вона падає, — але там було темно, хоч в око стрель.

Тоді вона оглянула стіни колодязя: на них була сила-силенна маленьких мисників та книжкових полиць; подекуди на кілочках висіли мапи й картини.

З одного мисника вона прихопила баночку з наліпкою «Помаранчеве варення» — та ба! — виявилося, що вона порожня. Викидати

Поміркуй!

- Що було незвичайним у зовнішньому вигляді та поведінці Кролика?
- Чому Аліса не здивувалася появі Кролика?
- Де опинилася Аліса після того, як погналася за Кроликом?
- Чому її падіння було дивовижним?

її було лячно (ще вб'є когось унизу), тож Аліса примудрилася тицьнути банку на одну з полицок, повз яку пролітала.

— Овва! — чудувалася Аліса. — Після такого падіння не страшно й зі сходів скотитися! Ото вдома дивуватимуться, яка я хоробра! Та що там сходи! Тепер я й не писнула б, якби впала навіть з даху!

Униз, униз, униз. От би падати так до безкінечності!

— Цікаво, скільки миль я вже пролетіла? — міркувала Аліса вголос. Мабуть, уже й до центру Землі недалеко. Ану прикиньмо: по-моєму, до нього ще десь чотири тисячі миль.

(Аліса, бач, просвітилася в цих питаннях на уроках у школі, і хоч зараз була не найкраща нагода хизуватися знаннями — слухати нікому! — а все ж попрактикуватися ніколи не завадить).

— Так, здається, саме стільки, але тоді постає питання: на якій я широті й довготі?

(Аліса уявлення не мала, що таке «широта» й «довгота», але ці поважно-вчені слова неабияк тішили її вуха).

Трохи згодом вона знову заходилася міркувати вголос:

— А що, як я провалюся наскрізь? Ото буде кумедно — вигулькнути серед людей, що ходять униз головою! Антипадки, чи як їх там (вона була навіть рада, що ніхто зараз її не чує, бо слово пролунало якимось трохи не так). — І тоді, зрозуміло, мені доведеться запитати, у яку країну я потрапила: «Перепрошую, добродійко, це Австралія чи Нова Зеландія?» — Тут Аліса спробувала зробити реверанс. (Уяви собі реверанс у повітрі і спитай себе, що з того вийшло б). — Тільки що вона про мене подумає? Що я якась невігласка? Ні, не годиться: може, десь буде написано.

Униз, униз, униз.

Є. Гапчинська. Ілюстрація до роману «Аліса в Країні Див»

¹ За часів Керролла в популярній літературі висловлювали різні здогади про те, що станеться, коли впасти в тунель, що проходить крізь центр Землі... Галілей дав правильну відповідь: тіло буде падати дедалі швидше, доки не досягне центру Землі. Після цього швидкість падіння почне зменшуватися, аж поки тіло не досягне протилежного кінця тунелю. Тоді знову почнеться падіння до центру Землі. Опір повітря врешті-решт колись зупинить його в центрі. (Прим. Мартина Гарднера).

Знічев'я Аліса знову заговорила:

— Уявляю, як Діні буде сумно сьогодні без мене! (Діна — це кішка). Хоч би ж не забули, коли питимуть чай, поставити і їй блюдечко з молоком. Діно, кичюню моя! Як жаль, що ти не зі мною! Миші так глибоко, боюся, не водяться, але кроти — близькі мишачі родичі — тут, мабуть, є. От лише, чи їдять коти кротів?

Є. Гапчинська. Ілюстрація до роману «Аліса в Країні Див»

Аліса нітрохи не забила і швиденько схопилася на ноги. Підвела голову догори — там усе тонуло в темряві; зате попереду виднів ще один довгий коридор, і в ньому миготіла, швидко віддаляючись, постать Білого Кролика.

Гаятись не можна було й хвилини — Аліса як вітер помчала за ним і ще встигла почути, як він проказав, звертаючи за ріг:

— Ох, бідні мої вушка! Мої вусики! Як же я запізнююсь!

Здавалося, він був зовсім близько, та коли Аліса й собі звернула за ріг, за Кроликом і слід пропав, а вона опинилася в довгому низькому коридорі.

Довкола було багато дверей, але всі позамикані. Аліса пройшла коридором з одного боку, вернулася з протилежного (дорогою вона торгала всі двері поспіль) і тепер сумно брела серединою, розмірковуючи, як же їй звідси вибратися.

Поміркуй!

- Чому Аліса згадує свою кішку Діну?
- Зверни увагу на каламбур «Чи їдять коти кротів?.. Чи їдять кроти котів?..». Як автор пояснює таку помилку Алісі? Чи погоджуєшся ти з ним?

Тут Алісу почав змагати сон, і вона вже бубоніла собі під ніс: «Чи їдять коти кротів?.. Чи їдять коти кротів?..»

Часом виходило щось таке: «Чи їдять кроти котів?..», бо коли не знаєш відповіді на питання, то байдуже, з якого боку його ставити. Аліса відчула, що дрімота вже заволоділа нею, і їй почало снитися, ніби вона гуляє попідручки з Діною і цілком серйозно запитує: «Ну-бо, Діно, признавайся: чи ти колись їла кротів?».

Коли це враз — гу-гуп! — і вона опинилася на купі хмизу й сухого листя: політ закінчено!

Раптом Аліса наштовхнулася на маленький триногий столик, весь із суцільного скла. На ньому не було нічого, окрім крихітного золотого ключика, й Алісі відразу спало на думку, що це, мабуть, ключ від котрихось дверей.

Ключик підійшов до дверцят, за якими знаходився предивний сад. Алісі дуже кортіло потрапити туди, але вона була завеликою...

Збагнувши, що біля дверцят вона нічого не вистоїть, Аліса повернулася до столика — не без надії знайти там якогось іншого ключа чи бодай інструкцію для тих, хто хоче скластися, як підзорна труба.

Цього разу на столику вона побачила маленьку пляшечку з прив'язаним до шийки папірцем, де гарними великими літерами було видрукувано: «Випий мене». Коли тобі пропонують «Випий мене» — це, звісно, чудово, але мудра маленька Аліса не збиралася діяти зопалу.

— Ні, — сказала вона собі, — спочатку я гляну, чи нема тут де напису «Отрута».

Проте на цій пляшечці такого напису не було, тож Аліса таки відважилася з неї надсorbнути. Виявилось, що це доволі смачно (як пиріг з вишнями, заварний крем, ананас, смажена індичка, іриски й гарячі грінки разом узяті), й Аліса хильцем спорожнила пляшечку.

— Цікаве відчуття! — мовила Аліса. — Здається, я стягуюсь, як підзорна труба.

І справді: тепер вона заледве сягала десяти дюймів і аж проясніла на думку, що такий зріст дасть їй нарешті змогу пройти крізь дверцята в той чарівний садок.

Упевнившись, що з нею нічого більше не діється, вона вирішила мерщій податися до саду.

Біля дверцят вона похопилася, що забула золотого ключика, а коли вернула до столика, то зрозуміла, що тепер до ключика їй не дотягтися. Вона виразно бачила його знизу крізь скло і навіть пробувала вилізти вгору по ніжці, але ніжка була заслизька.

Натомившись від марних зусиль, бідолашка сіла й заплакала.

Є. Гапчинська. Ілюстрація до роману «Аліса в Країні Див»

— Годі! Сльозами тут не допоможеш! — наказала вона сама собі. — Раджу тобі зараз же перестати!

Зазвичай Аліса давала собі непогані поради (хоча й рідко до них прислухалася). Якось, пригадується, навіть спробувала нам'яти собі вуха за те, що змахлювала, граючи сама із собою в крокет. Ця мала химерниця страх як любила вдавати двох осіб нараз.

«Але тепер, — подумала Аліса, — нема сенсу отак роздвоюватися!».

Аж ось її погляд упав на невеличку скляну скриньку під столом: вона відкрила її й побачила там малесеньке тістечко, на якому красувалися викладені смородинками слова: «З'їж мене».

— А що ж, і з'їм! — промовила Аліса. — І коли від того побільшаю, то дістану ключа, а здрібнію ще дужче, то просунуся під дверцятами. Так чи інак, а в садок я потраплю однаково.

Тож вона відкусила ще шматочок і незабаром доїла все тістечко.

Є. Гапчинська. Ілюстрація до роману «Аліса в Країні Див»

Розділ другий Озеро сліз

— Усе дивасніше й дивасніше! — вигукнула Аліса (з великого зачудування вона раптом забула, як правильно говорити). — Тепер я розтягуюсь, наче найбільша в світі підзорна труба!

До побачення, ноги! (Бо ніг своїх вона вже майже не бачила).

— О бідні мої ноженята, хто ж вас тепер взуватиме, у панчішки вбиратиме? Тепер ми надто далеко одне від одного, щоб я могла дбати про вас: мусите давати собі раду самі.

«А все ж я повинна їм догоджати, — додала подумки Аліса. — Бо ще ходитимуть не туди, куди я хочу!.. О, вже знаю: я на кожне Різдво даруватиму їм нові чобітки».

Поміркуй!

- Які зміни відбуваються з Алісою на дні нори?
- Як Аліса заспокоює себе?
- Чому вона нічому не дивується?
- Зверни увагу на зміни зросту Аліси — від 10 дюймів до 9 футів. Порахуй, скільки це становить у метрах і сантиметрах.

І вона почала міркувати, як це найкраще зробити.

— Чобітки доведеться слати з посланцем, — метикувала вона. — От комедія — слати дарунки своїм власним ногам! І ще з якою чудернацькою адресою: «Ш-ній Правій Нозі Алісиній Килимок—Перед—Каміном. Від Аліси, з любов'ю».

Тут вона стукнулася головою об стелю: ще б пак, її зріст сягав тепер за дев'ять футів!

Вона мерщій схопила золотого ключика й гайнула до садових дверцят.

Бідолашна Аліса! Єдине, що вона могла зробити, лежачи на підлозі, — це зазирнути в садок одним оком. Вона сіла і знову зайшлася плачем.

— Як тобі не сором?! — сказала собі Аліса. — Щоб отака велика дівчинка (чим не до речі сказано?) отак розпустила рюмси! Зараз же перестань, чуєш?

Але вона все плакала й плакала, розливаючись потоками сліз, аж поки наплакала ціле озерце, завглибшки з чотири дюйми і завширшки на півкоридора.

Тут до її слуху долинуло дрібне лопотіння ніг. Аліса похапцем утерла очі, аби глянути, хто це. То повертався Білий Кролик: вишукано вбраний, з парою білих лайкових рукавичок в одній руці і віялом у другій.

Він дуже поспішав і бурмотів сам до себе:

— Ой-ой, Герцогиня! Вона ж оскаженіє, коли я змушу її чекати!

З розпачу Аліса ладна була просити помочі в кого завгодно, тож коли Кролик порівнявся з нею, вона знічено озвалася:

— Перепрощую, пане.

Кролик аж звився на місці — кинув віяло й рукавички і очамріло дременув у темряву.

Аліса підняла одне й друге і стала обмахуватися віялом: задуха в коридорі стояла страшна.

Є. Гапчинська. Ілюстрація до роману «Аліса в Країні Див»

 Поміркуй!

- Яких подруг має Аліса? У чому її відмінності від них?
- Допоможи Алісі розібратися в тому, що вона знає. Яких помилок вона припускається у своїх міркуваннях? Виправ їх.

— Який божевільний день! — сказала вона. — Цікаво, може, це я за ніч так перемінилася? Ану пригадаймо: коли я прокинулась — чи була я такою, як завжди? Щось мені пригадується, ніби я почувалася інакше. А якщо я не та, що була, то скажіть-но, хто я тепер?..

І вона почала перебирати в пам'яті всіх своїх ровесниць, аби з'ясувати, чи не перетворилася вона часом на одну з них.

— Безперечно, я — не Ада, — розмірковувала вона. — В Ади волосся спадає кучерями, а в мене — не в'ється зовсім. І, безперечно, я не Мейбл: я ж бо знаю стільки всякої всячини, а вона — ой, вона така невігласка! Крім того, вона — то вона, а я — це я.

О людоньки, як важко в усьому цьому розібратися!.. Ану перевірмо, чи знаю я те, що знала? Отже: чотири на п'ять — дванадцять, чотири на шість — тринадцять, чотири на сім — е-е, так я ніколи не дійду до двадцяти! Втім, таблиця множення — ще не аргумент. Перевірмо географію: Лондон — столиця Парижа, а Париж — Риму, а Рим. Ні, все неправильно! Мабуть, я таки не я, а Мейбл! Ану, прочитаю вірша «Хороша перепілонька».

І, схрестивши руки на колінах, Аліса почала читати з пам'яті. Але й голос її звучав хрипко та дивно, і слова були не ті:

Хороший крокодилонько Качається в піску,
Пірнає в чисту хвиленьку,
Споліскує луску.
Як він покаже зубоньки,
Привітно сміючись,
То рибоньки-голубоньки
Самі у рот плись-плись!

— Це явно не ті слова, — зітхнула бідолашна Аліса зі слізьми на очах. — Я таки й справді Мейбл, і доведеться мені жити в убогому будиночку, де й гратися немає чим, зате ого скільки уроків треба вчити! Ні, цього не буде: якщо я Мейбл, то залишуся тут, унизу! Нехай скільки завгодно заглядають сюди й благають: «Верніся до нас, золотко!».

Я тільки звезу очі й запитаю:

«Спершу скажіть, хто я є, і, коли мені ця особа підходить, — я вийду нагору, а коли ні — не вийду. Сидітиму тут, аж доки стану кимось іншим».

Тут знову з її очей бризнули сльози.

— Чому ніхто сюди навіть не загляне!.. Я так втомилася бути сама!

Із цими словами вона опустила очі і з подивом помітила, що, розмовляючи сама з собою, натягла на руку одну з Кроликових білих рукавичок.

— І як це мені вдалося? — майнуло у неї в голові. — Напевно, я знову меншаю?

Вона звелася й пішла до столика, аби примірятись: так і є — вона зменшилася десь до двох футів і швидко меншала далі. Причиною, як незабаром з'ясувалося, було віяло в її руці, тож Аліса прожогом його відкинула: ще мить — і вона зникла б зовсім!

— Ху-у! Лець урятувалася! — сказала вона, вельми налякана цими змінами, але й невимовно рада, що живе ще на світі.

— А тепер — до саду! — І вона чимдуж помчала до дверцят. Та ба! Дверцята знову виявилися замкнені, а ключик, як і перше, лежав на скляному столику.

«Кепські справи, кепські, далі нікуди, — подумала нещасна дитина. — Ніколи-ніколи я ще не була такою манюсінькою!»

На останньому слові вона посковзнулася і — шубовсть! — по шию опинилася в солоній воді.

Спочатку Аліса подумала, що якимось дивом упала в море.

— А коли так, — сказала вона собі, — то додому я повернуся залізницею.

(Аліса тільки раз у житті побувала біля моря і дійшла загального висновку, що там усюди є купальні кабінки¹, дітлахи, що длубаються в піску дерев'яними лопатками, вишикувані в рядок готелі, а за ними — залізнична станція).

Проте вона хутко здогадалася, що плаває в озері сліз, яке сама наплакала.

— І чого було аж так ридати? — бідкалася Аліса, плаваючи туди-сюди в пошуках берега.

Тут Аліса почула, як поблизу неї хтось хлюпочеться, і попливла на хлюпіт, аби з'ясувати, хто це. Спершу вона подумала, ніби то морж чи гіпопотам, але згадавши, яка вона тепер маленька, зрозуміла, що то — звичайна миша, яка теж звалилась у воду.

Поміркуй!

- Чому Аліса починає вважати себе Мейбл?
- Які предмети мають чарівні властивості? У чому вони виявляються?

¹ Ідеться про невеличкі кабінки на колесах, що коні вивозили в море. Через дверцята в стінці, оберненій до моря, виходили у воду; величезний парасоль, прикріплений ззаду, закривав того, хто купався, від допитливих поглядів публіки. (Прим. Мартин Гарднера).

— Чи є зараз якийсь сенс, — подумала Аліса, — заходити в балачку з цією мишею? Тут усе таке незвичайне, що балакати вона напевно вміє. Та, зрештою, треба спробувати.

І вона звернулася до неї:

— О, Мишо, чи не знаєте ви, де тут берег? Я вже дуже втомилася плавати, о, Мишо!

Аліса вирішила, що до мишей слід звертатися саме так. Щоправда, досі подібної нагоди їй не випадало, але колись у братовому підручнику з граматики вона бачила табличку відмінювання:

Наз. миша	Оруд. мишею
Род. миші	Місц. на миші
Дав. миші	Клич. мишо!
Знах. мишу	

Миша пильно глянула на Алісу й начебто підморгнула їй критичним очком, але не озвалася й словом.

«Може, вона не тямить по-нашому? — подумала Аліса. — Може, це французька миша, що припливла з Вільгельмом Завойовником?»

(Треба сказати, що попри всю свою обізнаність з історії, Аліса трохи плуталася в давності подій).

— Ou est ma chatte?¹ — заговорила вона знову, згадавши найперше речення зі свого підручника французької мови.

Миша мало не вискочила з води і, здавалося, уся затремтіла з жаху.

— Перепрошую! — зойкнула Аліса, відчувши, що скривдила бідолашне звірятко. — Я зовсім забула, що ви недолюблюєте котів.

— Недолюблюю котів?! — вереснула Миша. — А ти б їх долюблювала на моєму місці?!

— Мабуть, що ні, — примирливо відказала Аліса. — А все ж таки жаль, що я не можу показати вам нашу Діну. Ви б лише глянули — і одразу б закохалися в котів. Діна така мила і спокійна, — гомоніла Аліса чи то до Миші, чи то до себе, ліниво плаваючи в солоній воді, — сидить собі біля каміна і так солодко муркоче, лиже лапки і вмивається. А що вже пухнаста — так і кортить її погладити! А бачили б ви, як вона хвацько ловить мишей. Ой, вибачте, вибачте!.. — знову зойк-

 Поміркуй!

- Звідки з'явилося Озеро Сліз, у якому опинилася Аліса?

¹ Де моя кішка? (франц.)

нула Аліса, бо цього разу Миша вся наїжачилась, і Аліса збагнула, що образила її до глибини душі.

— Ми більше не говоритимемо про це, якщо вам не до вподоби.

— Ми?! — заверещала Миша, тремтячи всім тілом аж до кінчика хвоста. — Начебто я говорила про таке!.. Наш рід споконвіку ненавидить котів — огидні, ниці, вульгарні створіння!

— Я більше не буду! — промовила Аліса і поквапилася змінити тему. — А чи любите ви собак?

Миша мовчала, й Аліса палко повела далі:

— Знали б ви, який милий песик живе з нами в сусідстві! Тер'єрчик — очка блискучі, шерсточка довга-предовга, руда й кучерява! Він уміє всілякі штучки: приносить, що кинуть, служить на задніх лапках — усього й не пригадаєш! А господар його, фермер, каже, що цьому песикові ціни нема, бо він, каже, вигублює до ноги всіх довколишніх щурів. О-о-ой! — розпачливо зойкнула Аліса. — Я знов її образила!

І справді. Миша щодуху пливла геть.

— Мишечко! Шкряботушечко! — лагідно погукала Аліса. — Верніться, прошу вас! Ми вже не будемо говорити ні про котів, ні про собак!

Зачувши ці слова, Миша розвернулася і поволеньки попливла назад: лице в неї було бліде («від гніву!» — вирішила Аліса), а голос — тихий і тремкий.

— Ось вийдемо на берег, — мовила Миша, — і я розкажу тобі свою історію. Тоді ти зрозумієш, чому я так ненавиджу котів та собак.

А виходити був саме час, бо в озерце набилося чимало птахів та звірів. Були тут і такий собі Качур, і Додо, і Папужка Лорі, й Орлятко, і ще якісь химерні істоти. І вся ця компанія на чолі з Алісою потягла на берег.

Є. Гапчинська. Ілюстрація до роману «Аліса в Країні Див»

Поміркуй!

- Чому в Аліси не складається розмова з Мишкою?

Погравши із цією компанією в гру «Гасай-Коло», Аліса вирушила далі. Вона ще кілька разів виростала й зменшувалася завдяки різноманітним чудодійним засобам і старанно шукала стежку до чарівного саду. Відтак дівчинка підійшла до якогось будиночка...

Розділ шостий
Порося та перець

Хвилину-другу вона дивилася на будиночок, гадаючи, як бути далі. Раптом з лісу вибіг лакей у лівреї і гучно затарабанив у двері кісточками пальців. (Що то лакей, вона здогадалася завдяки лівреї, бо з лиця був радше карась). Відчинив йому другий лакей — кругловидий, з лупатими очима, схожий на жабу. Аліса зауважила, що обидва мали дрібно закручене й напудрене волосся. Їй страшенно закортіло дізнатися, що ж буде далі, — вона висунулася з гушавини й нашорошила вуха.

Лакей-Карась видобув з-під пахви величезного — завбільшки, як він сам, листа і, простягнувши його Жабунові, урочисто оголосив: — Для Герцогині. Запрошення від Королеви на крокет.

Лакей-Жабун узяв листа і тим самим тоном повторив ті самі слова, ледь змінивши їхній порядок:

— Від Королеви. Запрошення на крокет для Герцогині.

Відтак обидва вдарили один одному чолом — так низько, аж посплутувалися кучериками.

Аліса мусила втекти назад у хащу, щоб не чути було її сміху. Коли вона визирнула знову, лакея-Карася вже не було, а Жабун сидів біля дверей і тупо зирив у небо. Аліса несміливо підступила до дверей і постукала.

— З вашого стуку, як з риби пір'я, — зауважив лакей. По-перше, я по той самий бік, що й ви, а по-друге, там такий шарварок, що вас однак не почують.

І справді, гармидер усередині стояв пекельний: хтось верещав, хтось чхав і час від часу чувся оглушливий брязкіт, наче там били посуд.

— Тоді скажіть, будь ласка, — озвалася Аліса, — як мені туди зайти?

— Ваш стук мав би якийсь сенс, — провадив Жабун, не зважаючи на неї, — якби двері були між нами.

Так і не дочекавшись відповіді, Аліса увійшла до будинку.

У просторій кухні дим стояв аж під саму стелю. Посередині на триногому дзиглику сиділа Герцогиня й чукикала немовля; кухарка схилилася над вогнищем і помішувала щось у величезному казані — з усього видно, юшку.

— Їхня юшка явно переперчена! — сказала Аліса сама до себе, чхаючи за кожним словом.

Навіть їхнє повітря — і те було переперчене. Чхала навіть Герцогиня; що ж до немовляти, то воно без угаву рехло і чхало. Не чхали в кухні лише двоє: кухарка та дебелий, з усмішкою від вуха до вуха, кіт, який сидів на припічку.

— Чи не сказали б ви мені ласкаво, — трохи боязко спитала Аліса, — чому ваш кіт такий дурносміх?

— Бо він — чеширський! — пояснила Герцогиня. — Ох ти ж поросля!

Останнє слово пролунало так зненацька і з такою нестямною люттю, що Аліса аж підскочила. Проте вона зараз же збагнула, що це стосується не її, а немовляти, і, набравшись духу, повела далі:

— А я й не знала, що чеширські коти вміють сміятися.

— Коти з графства Чешир сміються на весь шир, — сказала Герцогиня. — Майже всі.

— Я таких котів ще не бачила, — чемно мовила Аліса, рада-радісінька, що розмова налагодилася.

— Ти ще багато чого не бачила, — сказала Герцогиня.

Алісі не дуже сподобався тон цього зауваження, і вона подумала, що не завадило б перевести розмову на щось інше. Поки вона підшукувала тему, кухарка зняла з вогню казан і заходилася шпурляти чим попало в Герцогиню та немовля. Першими полетіли кочерга зі щипцями, за ними градом посипалися блюдця, тарілки й полумиски, та Герцогиня і бровою не повела, хоч дещо в неї й поцілило.

— Ой, що ви робите? Схаменіться! Благаю! — кричала Аліса, підстрибуючи зі страху. — Ой, просто в ніс!

У цю мить страхітливих розмірів баняк прохурчав так близько від немовляти, що ледь не відбив йому носа.

Поміркуй!

- Як відбулося знайомство Аліси з Чеширським Котом?
- У чому полягають дивовижні властивості кота?

Поміркуй!

- У чому виявляється жорстокість Герцогині?

— Якби ніхто не пхав свого носа до чужого проса, — хрипким басом сказала Герцогиня, — земля крутилася б куди шпаркіше.

— Ну й що б це дало? — зауважила Аліса, рада похизуватися своїми знаннями. — Подумайте лишень, що сталося б із днем і ніччю. Земля оберталася б навколо осі швидше, ніж...

— До речі, про ніж! — сказала Герцогиня. — Відтяти їй голову! Аліса тривожно глипнула на кухарку, але та пустила ці слова повз вуха і знай собі поміщувала юшку. Тож Аліса докінчила:

— Ніж раз на добу, себто раз на двадцять чотири години. Чи, може, на дванадцять?..

— Ой, дай мені спокій! — урвала її Герцогиня. — Зроду не терпіла арифметики!

Вона завела щось подібне до колискової і заходилася чукикати немовля, люто стрясаючи його наприкінці кожного рядка.

Бурчи, кричи на немовля, Лупи його, як чхає,

Що те чхання нам дошкуля, Маля прекрасно знає. Хор (З участю кухарки та маляти) Гу! Гу! Гу! (...)

— Тримай! — крикнула раптом Герцогиня до Аліси і швиргнула в неї немовлям. — Можеш трохи поняньчити, як маєш охоту! Мені пора збиратися до Королеви на крокет!

І вона хутко вийшла.

Кухарка жбурнула їй навздогін сковороду, але, на диво, схибила.

Спіймати дитину виявилось не так просто: руки й ноги в того чудернацького створіннячка були розчепірені на всі боки, а само воно пихтіло, як паровик, і без упину пручалося.

Нарешті вона знайшла належний спосіб укоськати немовля: скрутила його у вузол, міцно схопила за праве вушко та ліву ніжку (щоб не розкрутилося) і вийшла з ним на свіже повітря.

«Якщо його звідси не забрати, — подумала Аліса, — то вони напевне його приб'ють як не нині, то завтра.»

Останні слова вона проказала вголос, і маля рохнуло їй у відповідь.

— Не рохай, — сказала Аліса. — Ви словлюй свої почуття у якийсь інший спосіб!

Є. Гапчинська. Ілюстрація до роману «Аліса в Країні Див»

Та немовля рохнуло знову, й Аліса прискіпливо зазирнула йому в личко, аби з'ясувати причину. Ніс у нього був, без сумніву, аж надміру кирпатий, більше схожий на рильце, ніж на справжнього носа, та й очі зробилися підозріло маленькі як на дитину. Словом, його вигляд Алісі не сподобався.

«А може, то воно так схлипує?» — подумала вона і зазирнула маляті в очі, чи не видно там сліз. Ба ні, жодної сльозинки!..

— Якщо ти, золотко, збираєшся перекинутися поросям, — по-важно мовила Аліса, — я не буду з тобою панькатися.

Немовля знову схлипнуло (а чи зрохнуло — важко було сказати), й Аліса якийсь час несла його мовчки.

Вона вже починала хвилюватися — ото буде клопіт із цим чудом удома! — коли це раптом воно знову рохнуло, та так виразно, що Аліса не без тривоги ще раз глянула йому в обличчя.

Так, цього разу помилитися було годі: перед нею було найсправжнісіньке порося! Носитися з ним далі було безглуздо. Вона опустила порося на землю і вельми втішилась, коли воно спокійнісінько потрюхикало собі в хащу.

— З нього виросла б страх яка бридка дитина, — подумала Аліса. — А як порося, по-моєму, воно досить симпатичне.

І вона стала пригадувати деяких знайомих їй дітей, з яких могли б вийти незгірші поросята, і раптом здригнулася з несподіванки: за кілька кроків від неї на гілляці сидів Чеширський Кіт.

Кіт натомість лише усміхнувся.

«На вигляд наче добродушний, — подумала Аліса, — але які в нього пазурі та зуби!.. Варто з ним триматися шанобливо».

— Мурчику-Чеширчику, — непевно почала вона, не знаючи, чи сподобається йому таке звертання.

Кіт, однак, знову всміхнувся, тільки трохи ширше.

«Ніби сподобалося», — подумала Аліса й повела далі:

— Чи не були б ви такі ласкаві сказати, як мені звідси вибратися?

— Залежить, куди йти, — відказав Кіт.

— Власне, мені однаково, куди йти, — почала Аліса.

Є. Гапчинська. Ілюстрація до роману «Аліса в Країні Див»

— Тоді й однаково, яким шляхом, — зауважив Кіт.

— аби лиш кудись дійти, — докінчила Аліса.

— О, кудись та дійдеш, — сказав Кіт. — Треба тільки достатньо пройти.

Цьому годі було заперечити, тож Аліса спитала дещо інше:

— А які тут люди проживають?

— Он там, — Кіт махнув правою лапою, — живе Капелюшник, а отам (він махнув лівою) — Шалений Заєць. — Завітай до кого хочеш: у них обох не всі вдома.

— Але я з такими не товаришую, — зауважила Аліса.

— Іншої ради нема, — сказав Кіт. — У нас у всіх не всі вдома. У мене не всі вдома. У тебе не всі вдома.

— Хто сказав, що у мене не всі вдома? — запитала Аліса.

— Якщо у тебе всі вдома, — сказав Кіт, — то чого ти тут?

Аліса вважала, що це ще ніякий не доказ, проте не стала спечатися, а лише спитала:

— А хто сказав, що у вас не всі вдома?

— Почнімо із собаки, — мовив Кіт. — Як гадаєш, у собаки всі вдома?

— Мабуть, так, — сказала Аліса.

— А тепер — дивися, — вів далі Кіт. — Собака спересердя гарчить, а з утіхи меле хвостом. А я мелю хвостом — спересердя, а від радощів — гарчу. Отже, у мене не всі вдома.

— Я називаю це мурчанням, а не гарчанням, — зауважила Аліса.

— Називай як хочеш, — відказав Кіт. — Чи граєш ти сьогодні в крокет у Королеви?

— Я б залюбки, — відповіла Аліса, — тільки мене ще не запрошено.

— Побачимося там, — кинув Кіт і щез із очей.

Аліса не дуже й здивувалася. Вона стояла й дивилася на ту гілку, де щойно сидів Кіт, коли це раптом він вигулькнув знову.

— Між іншим, що сталося з немовлям? — поцікавився Кіт.

— Воно перекинулося в поросля, — не змигнувши оком, відповіла Аліса.

Є. Гапчинська. Ілюстрація до роману «Аліса в Країні Див»

— Я так і думав, — сказав Кіт і знову шез.

Аліса трохи почекала — ану ж він з'явиться ще раз, — а тоді подалася в той бік, де, як було їй сказано, мешкав Шалений Заєць.

— Капелюшників я вже бачила, — мовила вона подумки, — а от Шалений Заєць — це значно цікавіше. Можливо, тепер, у травні, він буде не такий шалено лютий, як, скажімо, у лютому.

Тут вона звела очі й знову побачила Кота.

— Як ти сказала? — спитав Кіт. — У порося чи в карася?

— Я сказала «в порося», — відповіла Аліса. — І чи могли б ви надалі з'являтися й зникати не так швидко: від цього йде обертом голова.

— Гаразд, — сказав Кіт, і став зникати шматками: спочатку пропав кінчик його хвоста, а на-самкінець — усміх, що ще якийсь час висів у повітрі.

— Гай-гай! — подумала Аліса. — Котів без усмішки я, звичайно, зустрічала, але усмішку без кота!.. Це найбільша дивовижа в моєму житті! (...)

Після цього Аліса пережила ще кілька цікавих пригод...

(Переклад В. Корнієнка. За редакцією І. Малковича).

Поміркуй!

- Яке враження справив на тебе твір?
- Доведи, що Аліса й справді опинилася в Країні Див.
- Які дива трапилися з дівчинкою?

Мовна скарбничка

Письменник Льюїс Керролл спеціально для свого роману «Аліса в Країні Див» придумав декілька нових слів (неологізмів) і каламбурів, що, як виявилось, складно перекласти українською мовою. Однак Валентину Корнієнку вдалося зробити чудовий переклад українською мовою цього роману. Із радістю та азартом ми спостерігаємо за подорожжю Аліси. У тексті переважають прості речення, короткі словосполучення, що створюють позитивний, грайливий тон твору.

Знайди у тексті слова, що раніше тобі не траплялися в українській мові (як-от «дивасніше»). Їх перекладач спеціально придумав, щоб точніше відтворити текст роману англійського письменника.

Ти вже вмієш відрізнати фантастичне від реального. Вкажи елементи фантастичного та реального у творі. Зверни увагу, як автору вдалося поєднати реальне та фантастичне, тим самим підкресливши, що дива завжди є поряд із нами.

Літературознавчий клуб

Льюїс Керрол (1832—1898) — літературний псевдонім. Справжнє ж ім'я цього письменника — **Чарлз Лутвідж Доджсон**. Його життя оповите таємницями й несподіванками. Дослідники досі дивуються: ніби дві зовсім різні особистості якось вживалися в одній людині.

Чарлз Лутвідж Доджсон — поважний священник, філософ, солідний професор математики, відлюдькуватий джентльмен, який неухильно дотримувався встановленого розпорядку дня і писав наукові праці.

А Льюїс Керрол — пристрасний театрал і майстер фотографії, друг дітей, дотепний жартівник, невгамовний фантазер, автор чудернацьких казок, що здобули йому славу «короля небилиць». Пояснення такої дивовижі, вочевидь, треба шукати у тій епосі, коли довелося жити митцеві. Саме тоді довгі 64 роки Великою Британією правила королева Вікторія. Це була так звана «*вікторіанська доба*». У цей час Англія стала однією з наймогутніших і найрозвинутіших країн світу. У суспільстві були прийняті досить суворі правила поведінки з багатьма обмеженнями. Дітей привчали поводитися дуже тихо і чемно, займатися лише корисними справами, якщо іноді й бавитися, то тільки в малорухливі ігри. Але ж діти вимагали веселощів, пустощів, ігор.

Чарлз навчився жити у «правильному» світі дорослих. Але душа його рвалася у світ свободи, веселих розваг, де можна просто радіти життю та фантазувати досхочу. Такий світ він і придумав у своїх казках та подарував його дітям, яких дуже любив.

Народився письменник у графстві Чешир у родині священника. Чарлз мав семеро сестер і трьох братів. Батько родини наперекір тогочасним традиціям, не тільки не забороняв дітям галасувати й бешкетувати, а навпаки, всіляко заохочував до цього.

Найбільшим вигадником у родинній компанії був Чарлз. Він із допомогою сільського теслі змайстрував театр маріонеток (ляльок, якими рухають за допомогою ниток). Писав для нього п'єси, що сам і розігрував. Або переодягався факіром (тобто чарівником, фокусником) і показував здивованим глядачам чудернацькі фокуси.

Льюїс Керрол

Хлопчик також видавав рукописні журнали для молодших братиків і сестричок. Та ще й прикрашав сторінки малюнками.

Початкову освіту майбутній письменник здобув удома. Коли ж йому виповнилося 12 років, його віддали в престижну школу. Навчання хлопцеві давалося легко, особливо математика й іноземні мови. Він був найздібнішим учнем у школі.

Доджсон навчався в найстарішому і найавторитетнішому в Британії *Оксфордському університеті*. Потім став там професором.

Ще з дитинства Чарлз був дуже сором'язливим, страждав від заїкання. Тому уникав зайвих знайомств. Лекції читав монотонно. А от у товаристві дітей він одразу ставав надзвичайно веселим і цікавим співрозмовником, поведився вільно й легко.

Чарлз щиро приятелював із дітьми своїх колег. Ходив з ними на прогулянки, водив їх до театру, запрошував у гості, розважав вигаданими спеціально для них історіями. Так і з'явилися його найкращі літературні

Оксфордський університет.
(Велика Британія)

Льюїс Керролл разом зі своїми юними друзями

Аліса Лідделл.
Світлина Льюїса Керролла

твори — *«Пригоди Аліси в Країні Див»* й *«Аліса в Задзеркаллі»*.

Відомий навіть точний час і обставини, коли виник задум першої казки. 4 липня 1864 року Чарлз зі своїм колегою і трьома його доньками вирушили на човні прогулятися Темзою (це найбільша річка Англії). Сестричок звали Лорін, Аліса й Едіт. Під час мандрівки вони попросили Чарлза розповісти казку. Розповідь дітям страшенно сподобалася. Коли вже прощалися, десятирічна Аліса сказала: «Містере Доджсоне! Як би мені хотілось, аби Ви записали для мене

пригоди Аліси». Незабаром письменник подарував дівчинці красиво оформлений рукопис казки, ще й прикрасив його власними ілюстраціями.

А через рік побачила світ і книжка, що захопила дітей та й багатьох дорослих. За кілька років з'явилося і її продовження «Аліса в Задзеркаллі».

Мовна скарбничка

Письменник гарно володів іноземними мовами. Саме завдяки таким знанням з'явився і знаменитий псевдонім Доджсона – результат хитромудрої головоломки, придуманої ним. Ім'я Charles Lutwidge він спочатку переклав латиною. Вийшло Carolus Ludovicus. А вже це ім'я знову переклад англійською, переставивши слова місцями. Так і з'явився *Lewis Carroll* – Льюїс Керрол.

У колі мистецтв

До роману «Аліса в Країні Див» зверталося багато митців/мисткинь анімації та кіно. Одна з найновіших кіноверсій створена американським режисером Тімом Бертоном у 2010 році. Це продовження роману Льюїса Керролла. Завдяки фантазії авторів фільму розгортається історія Аліси, яка в 19 років знову потрапляє до Країни Див.

Роль Капелюшника у цьому фільмі виконав один із найвідоміших акторів сучасності – Джонні Деп. Зіскануй **QR-код** та переглянь цей фільм, який мав неймовірний успіх.

Постер кінофільму «Аліса в Країні Див» («Alice in Wonderland») (США, реж. Т. Бертон, 2010 р.)

Читай і досліджуй!

Льюїс Керролл відомий не лише як письменник і математик, але й як розробник нових ігор. Особливо він любив створювати ігри зі словами. Найпопулярніша гра Керролла – дублети. Які ж її правила? Усім гравцям дається одне слово і потрібно, змінюючи по одній букві, переробити його в нове слово. Ось, наприклад, зі слова «кіт» можна зробити «кит».

Забороняється змінювати кількість букв в слові та придумувати неіснуючі слова. А виграє той, хто, витративши менше букв, зможе отримати нове слово. Як-от, початкове слово — «муха», а кінцеве — «Ліза»: муха — муза — луза — Ліза. Спробуй і ти зіграти в таку гру!

 Поміркуй!

- Якщо переглянеш кінофільм, поділися враженнями про нього зі своїми друзями/подругами по партах.
- Чи такими були твої уявлення про героїв/героїнь роману «Аліса в Країні Див», події у цьому творі, як це зображено у кінофільмі?
- Роздивись ілюстрації до твору сучасної української художниці Є. Гапчинської. Пригадай, із якими її картинами ти вже ознайомлювався/ознайомлювалася в цьому підручнику. Розкажи, що ти знаєш про цю мисткиню.
- Чи можеш ти за ілюстраціями зробити висновок про ставлення художниці до Аліси та інших героїв/героїнь твору? Прокоментуй свою думку.

Читай і досліджуй!

Льюїс Керролл склав багато логічних і математичних задач для дітей, геометричних головоломок, завдань для усного розв'язання. Спробуй і ти розв'язати його знамениту задачу про годинник: «Який годинник частіше показує правильний час — той, який не працює, або той, який відстає на одну хвилину?». Не поспішай з відповіддю!

Керролл вважав, що більш точним є той годинник, що стоїть, адже він принаймні двічі на добу показує абсолютно точний час!

Інша його знаменита загадка про мавпу і вантаж: «Через блок, який прикріплений до стелі, перекинутий канат. На одному кінці прикріплений вантаж, на іншому — повисла мавпа. Маса вантажу і мавпи однакова. Що станеться з вантажем, коли мавпа почне підніматися вгору по канату?».

Підсумуй!

- Які епізоди із роману Льюїса Керролла «Аліса в Країні Див» тобі запам'яталися? Що здалося чудернацьким? Свою думку поясни.
- Схарактеризуй дійових осіб твору.

- Що поєднує Алісу із роману Льюїса Керролла «Аліса в Країні Див», Полліанну із роману американської письменниці Елеонор Портер та Василька із оповідання Івана Нечуя-Левицького «Вітрогон»?
- Чи виникло в тебе бажання прочитати роман Льюїса Керролла повністю? Чому?
- Оціни свою роботу над цим літературним твором.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

Роальд Дал

Ти вже знаєш, що казки можуть перенести тебе у світ неймовірних подій, яких не буває в реальності. Можливо, в дійсності тобі й пощастило побувати на справжній шоколадній фабриці, побачити, як виробляють шоколад, і навіть скуштувати його!

Та в будь-якому разі ніхто не бував на казковій шоколадній фабриці. Сьогодні тобі випадає така щаслива нагода — завдяки книжці британського письменника Роальда Дала «Чарлі і шоколадна фабрика». Можливо, ти читав/читала твори цього автора або дивився/дивилася мультиплікаційні чи художні фільми за його книжками? Чим вони сподобалися тобі? Щоб налаштуватися на мандрівку чарівним світом творів Р. Дала, зіскануй **QR-код** і подивися буктрейлер історії хлопчика Чарлі.

Приємного читання!

Чарлі і шоколадна фабрика

(Скорочено)

Розділ 1. А ось і Чарлі

Ці двоє старезних людей — батько й мати пана Бакета. Їх звати дідунь Джо та бабуся Джозефіна.

А ці двоє старезних людей — батько й мати пані Бакет. Їх звати дідусь Джордж та бабуня Джорджина.

Це — пан Бакет. Це — пані Бакет. Пан та пані Бакети мають синопка, якого звати Чарлі Бакет.

Це — Чарлі.

Добрий вам день. І вам добрий день. І вам.

Він радий вас бачити.

Уся їхня родина — шестеро дорослих (полічіть) і малий Чарлі Бакет — мешкає в дерев'яній хатинці на краю великого міста.

Хатинка аж ніяк не була розрахована на стількох людей, і жилося їм там страшенно незручно. Мала вона всього дві кімнатки й однісіньке ліжко. Ліжко віддали чотирьом стареньким, бо вони ж такі кволі й утомлені.

Дідунь Джо та бабуся Джозефіна лежали з одного кінця, а дідусь Джордж та бабуня Джорджина — з другого.

Пан і пані Бакети спали з малим Чарлі Бакетом в іншій кімнатці, на матрацах на підлозі.

Влітку це ще було сяк-так, а от узимку, коли по підлозі цілісіньку ніч віяли крижані протяги, ставало нестерпно.

Вони й не мріяли купити кращу хату, чи хоч би ще одне ліжко, бо були дуже вбогі.

З усієї родини роботу мав тільки пан Бакет. Він працював на фабриці зубної пасти, де цілий день сидів на лаві, накручуючи кришечки на тубики з пастою. Але за накручування кришечок багато не платять, і бідолашний пан Бакет, хоч як багато він працював і як швидко накручував кришечки, ніколи не заробляв стільки, щоб купити бодай половину потрібних для такої великої родини речей. На сніданок вони їли хліб з маргарином, на обід — варену картоплю з капустою, а на вечерю — капустняк. Трохи краще бувало в неділю. Усі чекали, коли настане неділя, бо хоч страви готували ті самі, але кожному дозволялося з'їсти по дві порції.

Пан та пані Бакети, Чарлі і дідунь Джо. Кадр із кінофільму «Чарлі і шоколадна фабрика» (США, реж. Т. Бертон, 2005 р.)

Є. Гапчинська. Обкладинка книжки «Чарлі і шоколадна фабрика»

Бакети, звісно, не вмирили з голоду, але всім їм — обом дідусям, обом бабусям, батькові Чарлі, матері Чарлі і особливо малому Чарлі — з ранку до ночі здавалося, що животи поприсихали до спин.

Чарлі було найгірше. І хоч батько з матір'ю часто за обідом чи вечерею віддавали йому свої порції, та хлопцеві все одно було мало, бо він ріс. Чарлі страшенно кортіло чогось ситнішого й смачнішого. А понад усе він хотів... ШОКОЛАДУ.

Йдучи вранці до школи, Чарлі бачив у вітринах крамничок цілі стоси величезних шоколадних плиток. Він зупинявся й дивився на них, притискаючись носом до скла і стікаючи слиною. Щодня він бачив, як інші дітлахи виймали з кишень шоколадні цукерки й пожадливо їх поглинали.

Чарлі Бакет міг відчути смак шоколаду єдиний раз на рік, на свій день народження. Уся родина заощаджувала для цього гроші і, коли наставав знаменний день, Чарлі з самісінького чудесного ранку дарували невеличку шоколадну плиточку. І щоразу він акуратно ховав цю плиточку в спеціальну дерев'яну коробочку і зберігав її, ніби вона була зі щирого золота. Кілька наступних днів не смів до неї навіть торкатися — тільки дивився. Коли ж урешті не витримував, то віддирав з куточка манюсінький шматочок паперової обгортки, щоб визирнув манюсінький шматочок шоколаду, а тоді відкушував звідти манюсіньку крихточку. На другий день відкушував ще одну крихточку, а тоді ще і ще. Отак Чарлі примудрявся розтягти десятицентову плиточку шоколаду більш як на місяць.

Але я ще не сказав вам про одне лихо, що мучило малого шоколадолюба Чарлі понад усе. Воно докучало йому набагато більше, ніж якесь там споглядання шоколадних плиток у вітринах крамниць чи поїдання іншими дітьми шоколадних цукерок просто перед його носом.

Гіршої муки годі було уявити:

У цьому місті, майже біля самої хатинки, де мешкав Чарлі, стояла **ВЕЛИЧЕЗНА ШОКОЛАДНА ФАБРИКА!**

І то була не якась там звичайна шоколадна фабрика. То була найбільша й найвідоміша в цілому світі фабрика! Називалася вона «ВОНКА», а власником її був містер Віллі Вонка, найкращий за всі часи виробник і винахідник шоколадних цукерок. І що то була за чудесна, неймовірна будівля! Оточена височенним

муром з величезною залізною брамою, вона вся диміла й химерно гула. А повітря навколо муру аж на кілометр просякло густими й розкішними пахощами рідкого шоколаду!

Двічі на день, ідучи до школи й повертаючись додому, малий Чарлі Бакет мусив проминати фабричну браму. І щоразу він дуже-дуже сповільнював крок, задирав носа й на повні груди вдихав цей неповторний шоколадний запах.

І як же він прагнув потрапити на фабрику й побачити, що ж там усередині.

Поміркуй!

- Які деталі засвідчують те, що родина Бакетів була дуже бідною?
- Чи любили батьки Чарлі? Наведи докази.
- Що мучило хлопчика та яка найзаповітніша його мрія?

Розділ 2. Фабрика містера Віллі Вонка

Вечорами, досьорбавши водянистий капусняк, Чарлі завжди заходив у кімнатку до дідусів і бабусь, щоб послухати їхні розповіді, а потім побажати їм на добраніч.

Усі старенькі мали за дев'яносто років. Були вони зморщені, мов сухі сливи, й худі, мов кістяки. Удень вони, від холоду понатягавши на голови нічні ковпаки, тулилися в ліжку, по двоє з кожного кінця, і з нудьги дрімали. Та варто їм було почути, що відчиняються двері й лунає онуків голос: «Добрий вечір, дідуню Джо й бабусю Джозефіно, дідусю Джордж і бабуню Джорджино», — як усі четверо хутенько сідали на ліжку, їхні старі зморшкуваті лица спалахували радісними усмішками — і починалася розмова.

Вони любили цього хлопчика. Чарлі був їхньою єдиною в житті радістю і вони цілісніськими днями чекали його вечірніх відвідин. Незрідка заходили й батьки Чарлі, ставали біля дверей і теж слухали розповіді стареньких. Отак щовечора на півгодини ця кімната сповнювалася щастям, а родина забувала про голод і холод.

Якось увечері, коли Чарлі зайшов до дідусів з бабусями, він запитав:

— А чи справді шоколадна фабрика «Вонка» найбільша в світі?

— Чи справді? — здивувалися водночас усі четверо. — Аякже!

Та вона в п'ятдесят разів більша за будь-яку іншу фабрику!

— А чи справді містер Віллі Вонка найуміліший на світі виробник шоколаду?

— Любий хлопчику, — сказав дідунь Джо, вмощуючись на подушці вище, — та світ не бачив такого дивовижного, фантастичного, неймовірного виробника шоколаду, як містер Віллі Вонка!

— Дідуню Джо, то, може, розкажете зараз?

— А чому ж ні? Сідай отут на ліжку й уважно слухай.

Дідунь Джо був з усіх чотирьох найстарший. Мав дев'яносто шість з гаком, і всі старезні люди, він був слабкий та кволий і цілий день майже не розмовляв.

Зате вечорами, коли в кімнату заходив любий онук, дідунь якимось дивом ніби знову молодшав. Утома й кволість його покидали, він ставав веселий і енергійний, мов юнак.

— Ой, що то за людина, містер Віллі Вонка! — вигукнув дідунь Джо. — Чи знаєш ти, скажімо, що він сам винайшов понад двісті нових сортів шоколадних цукерок, кожен вид з інакшою начинкою, кожен солодший і смачніший за вироби усіх інших кондитерських фабрик!

— Свята правда! — підтвердила бабуся Джозефіна. — А ще він розсилає їх у всі кінці світу!

— Так, дорогенька, так. І всім королям та президентам світу. Але він виробляє не тільки шоколадні цукерки. Він має про запас деякі просто фантастичні винаходи, цей містер Віллі Вонка!

Чи знаєш ти, що він придумав, як виготовляти шоколадне морозиво, щоб воно годинами не тануло без холодильника? Влітку його можна цілий ранок протримати на сонці — і воно не потече!

— Та це ж неможливо! — витріщився на дідуня Чарлі.

— Авжеж, неможливо! — вигукнув дідунь Джо.

— Окрім того, — вів далі дідунь Джо, говорячи тепер дуже повільно, щоб Чарлі не прогавив ані слова, — пан Віллі Вонка вміє виготовляти зефір, що має смак фіалок, і чудові карамельки, які, поки їх смокчеш, кожні десять секунд міняють колір, і малесенькі пір'їсті льодянички, які смачненько тануть, щойно торкнешся до них губами. Він може зробити жуйку, яка ніколи не втрачає смаку, і цукеркові кульки, які можна роздути до неймовірних

 Поміркуй!

- Що робить сім'ю Бакетів щасливою? Підтвердь свої міркуваннями відповідними уривками тексту.
- Якими були смачні винаходи пана Вонки? Яким ти собі уявляєш Віллі Вонка?

розмірів, а тоді проштрикнути шпилькою і проковтнути. А ще він володіє таємним методом виготовлення гарненьких синічих яєчок у чорну цяточку. Коли покласти таке яєчко в рот, то воно поволі меншає, аж раптом зникає цілком, а на кінчику язика залишається крихітне й рожеве цукрове пташеня.

Дідунь Джо стих і поволі провів кінчиком язика по губах. — Ото тільки подумаєш про таке, і вже тече слина, — додав він.

На другий вечір дідунь Джо розповів Чарлі, що раніше на фабриці пана Вонки працювали тисячі робітників. Але конкуренти почали засилати до нього шпигунів і викрадати таємні рецепти солодоців. Тому пан Вонка мусив закрити свою фабрику і відправити по домівках усіх працівників.

Щоправда незабаром вона запрацювала знову. Тільки тепер усю роботу виконували якісь таємничі маленькі люди, не вищі за дідусеве коліно. А місцеві мешканці навіть не здогадувалися, що ж відбувається за щільно зачиненою брамою фабрики.

Аж якось пан Вонка несподівано розмістив у газеті оголошення:

«Я, Віллі Вонка, вирішив дозволити цього року відвідати мою фабрику п'ятьом дітям. Майте на увазі — тільки п'ятьом. Цих п'ятьох щасливців я скрізь водитиму особисто і дозволю їм побачити всі фабричні таємниці та чари. Наприкінці екскурсії всі вони як спеціальний дарунок отримають стільки шоколадок і цукерок, що їм вистачить на все життя! Отож шукайте Золоті квитки! П'ять Золотих квитків було надруковано на золотому папері й заховано під звичайнісінькими обгортками п'яти звичайнісіньких шоколадних батончиків. Ці п'ять батончиків можуть опинитися де завгодно — в будь-якій крамничці на будь-якій вулиці у будь-якому місті будь-якої країни світу — на будь-якому прилавку, де продають цукерки «Вонка». А п'ятеро щасливців, які знайдуть ці п'ять Золотих квитків, стануть єдиними особами, яким дозволять відвідати мою фабрику! Успіхів вам усім і успішного полювання!»

Усі кинулися скуповувати шоколадки з надією знайти заповітний квиток. Мріяв про це й Чарлі. Але не мав особливих надій. Адже йому тільки раз на рік, купують шоколадку.

Незабаром з'явився і перший щасливець. Це був якийсь Августус Глуп.

І на першій сторінці вечірньої газети, яку читав пан Бакет, красувалося його велике фото. На знімку був дев'ятирічний хлопець, такий тілистий, ніби його надули велетенською помпою. З усього його тіла випиналися здоровезні обвислі складки жиру, а лице нагадувало потворну грудку тіста з маленькими смородинками очей, що зажерливо поглядали на світ. Містечко, в якому жив Августус Глуп, просто шаленіло від радості за свого героя. З усіх вікон майоріли прапори, школярів звільнили від уроків, а ще на честь знаменитого земляка було влаштовано парад. «Я знала, що Августусь знайде Золотого квитка, — сказала його мати журналістам. — Він щодня з'їдає стільки шоколадних цукерок, що було б просто неймовірно, якби він його не знайшов. Їсти — це його пристрасть. Це єдине, що його цікавить. Але ж це краще, ніж бути хуліганом і стріляти на дозвіллі з самопалів, правда? І ще я завжди кажу, що він стільки не їв би, якби не потребував поживи, правда? Бо це ж вітаміни. Як він зрадіє, коли побуває на легендарній фабриці містера Вонки! Ми пишаємося ним!»...

Раптом газети сповістили, що знайшовся другий Золотий квиток. Цього разу пощастило дівчинці, яку звали Верука Солт і яка жила зі своїми заможними батьками в далекому величезному місті.

І знову вечірня газета пана Бакета опублікувала фото щасливиці. Вона сиділа між сяючими батьками у вітальні їхнього будинку, розмахуючи над головою Золотим квитком, і всміхалася від вуха до вуха.

Веруччин батько, пан Солт, з готовністю пояснив журналістам, як саме було знайдено квиток. «Бачите, — сказав він, — одразу, як доня сказала, що просто мусить мати Золотий квиток, я пішов у місто й почав купувати всі шоколадні батончики «Вонка». Купував їх, мабуть, тисячами. Сотнями тисяч! Тоді вантажив у фургони й відправляв на власну фабрику. Мій, розумієте, бізнес — це горішки, і в мене працює майже сотня жінок, які лущать горішки, щоб їх потім смажити й підсолювати. Тож я їм сказав: «Дівчата, тепер, замість лущити горішки, здирайте обгортки з цих дурних батончиків!» Зранку до вечора кожнісінька моя робітниця зривала з батончиків обгортки.

Та минуло три дні — і все дарма. Моя Веручечка з кожним днем сумнішала й сумнішала і, коли я вертався додому, кричала на мене: «Де мій Золотий квиток!» Вона годинами лежала на підлозі, хвицяла ногами й страшенно лементувала. Я не міг дивитись, як страждає моя дівчинка, тому поклявся не припиняти пошуків, доки не здобуду те, що вона забажала. І раптом... на четвертий день увечері одна моя робітниця закричала: «Я знайшла!» А я звелів: «Давай сюди, швидко!» Вона віддала, а я побіг додому й віддав його моїй любій Веруці, і ось вона знову усміхнена».

Настав день народження Чарлі. Рідні традиційно подарували йому шоколадку. З таємною надією, що саме в ній буде золотий квиток. Але... дива не сталося. Того ж вечора газети повідомили, що знайдено ще два квитки.

«Третій квиток, — прочитав пан Бакет, піднісши газету до самих очей, бо бачив поганенько, а на окуляри не мав грошей, — третій квиток знайшла панна Віолета Борегард. Величезне хвилювання панувало в домі Борегардів, коли наш репортер прибув туди, щоб узяти інтерв'ю в щасливої панночки. А знаменитість стояла на кріслі у вітальні, шалено махаючи рукою з Золотим квитком. Щось усім говорила дуже швидко й дуже голосно, та нелегко було зрозуміти її слова, бо водночас вона так само шалено жувала жуйку.

— Я жую безперестанку, — кричала дівчина, — та коли почула про ті квитки містера Вонки, то відклала жуйку і перейшла на цукерки — мала надію, що мені пощастить. Тепер, зрозуміло, я знову жуватиму. Я дуже люблю жуйку. Жую цілісінькими днями, крім тих кількох хвилин, коли треба їсти. Тоді я приліплюю жуйку за вухо — щоб не загубити. Мама каже, що панночкам таке не личить і що бридко дивитися, коли дівчачі щелепи постійно плямкають, але я не згодна. І хто вона така, до речі, щоб критикувати?

Є. Гапчинська. Зворот обкладинки книжки «Чарлі і шоколадна фабрика»

— Цить, Віолето, — озвалася пані Бореґард з дального кутка кімнати.

— Маман, не заводься! — гаркнула панна Бореґард. — Вам, мабуть, — знову звернулася вона до репортерів, — цікаво буде знати, що я жую оцей шматочок жуйки уже три місяці. Тобто це новий рекорд. Ця жуйка — мій найцінніший скарб. На ніч я її приліплюю до бильця ліжка, і зранку вона знову готова до жування... Коли я ще не почала жувати на світовий рекорд, то міняла жуйку раз на день. Найчастіше робила це в ліфті. Бо мені подобалося чіпляти липкі пожовані грудочки на ліфтові кнопки. Тоді до пальця того, хто заходив у ліфт після мене й натискав кнопку, приклеювалася моя стара жуйка. Га-га! Іноді зчинявся такий вереск. Найбільше репетували жінки в дорогих рукавичках. Ой, я така рада, що зможу відвідати фабрику містера Вонки. Тим паче, що після цього він дасть мені жуйки на все життя. Ура!

— Мерзенне дівчисько, — скривилася бабуся Джозефіна.

— Просто ганьба! — додала бабуня Джорджина. — Вона зі своєю жуйкою обов'язково влипне в халепу.

— Тату, а кому ж дістався четвертий квиток?

— Зараз побачимо, — відповів пан Бакет, знову придивляючись до газети. — Ага, ось воно. «Четвертий Золотий квиток, — прочитав він, — знайшов хлопець Майк Тіві».

«Дім родини Тіві, — почав читати пан Бакет, — коли туди прибув наш кореспондент, теж був заповнений схвильованими гостями, однак щасливого переможця, тобто Майка Тіві, уся ця ситуація, здається, страшенно драгувала. — Ви що — подуріли? Не бачите, що я дивлюся телевізор? — сердито крикнув він.

Дев'ятирічний хлопець сидів перед величезним телевізором, не зводячи очей з екрана, й дивився фільм, у якому одна згряя бандитів розстрілювала з автоматів іншу.

Майк Тіві і сам був обвішаний вісімнадцятьма різноманітними іграшковими пістолетами й автоматами. Раз у раз він підстрибував і — тра-та-та! — давав довгі черги з котроїсь стрілячки.

 Поміркуй!

- Чим живе, про що мріє кожен із чотирьох власників золотого квитка? Назви основні риси їхніх характерів. Чи заслужено усміхнулася їм удача?
- Змоделюй ось такі ситуації. Чи здобуде хтось із них головний приз, обіцяний паном Вонкою? Чи подружили б вони з Чарлі, якби зустрілися? Поясни свої судження.

— Тихо! — кричав він, коли хтось намагався його про щось запитати. — Я ж вам казав не заважати! Я всі серіали дивлюся щодня. Але бандитські — найкращі. Вони такі класні, ці бандюги! Особливо, коли нашпиговують один одного свинцем або штрикають старими кинджалами, або лупляться кастетами! Я все віддав би, щоб теж так могли!»

Прийшла люта зима. У хатині стало страшенно холодно. А тим часом фабрика, де працював містер Бакет, збанкрутувала. Тепер він міг щось заробити тільки тим, що розчищав сніг на вулицях. Але цього не вистачало навіть на найдешевші харчі.

— Дитина, — сказав дідунь Джо, якогось крижаного ранку вистромляючи з-під ковдри голову, — дитина повинна їсти більше. Ми вже старі. А хлопчик росте! Він стає схожий на скелет!

— Що ж тут вдієш? — промимрила нещасна бабуся Джозефіна. — Він відмовляється брати харчі в нас. От і сьогодні зранку мама спробувала непомітно підкласти йому свій шматочок хліба, та він до нього й не торкнувся.

— Отака добра дитина, — додав дідусь Джордж.

Погода й далі була жахлива.

А Чарлі Бакет з кожним днем худнув і худнув. Обличчя його стало страшенно бліде і виснажене.

Одного дня, коли він ішов зі школи, ховаючи обличчя від крижаного вітру, його погляд зненацька впав на якийсь папірець, що лежав у канаві на снігу. Папірець був зеленуватий і щось йому невиразно нагадував. Чарлі зійшов на узбіччя й нахилився. Папірець був притрушений снігом, але Чарлі відразу його впізнав.

Це була однодоларова банкнота! Він похапцем роззирнувся. Може, її хтось щойно загубив? Та ні, не може бути, бо вона присипана снігом.

Мимо пробігали по тротуару люди. Ніхто ніяких банкнот не шукав; ніхто й не помічав хлопчика, що схилився в рівчаку. То це буде його долар? Він може його взяти?

Чарлі обережно видобув папірець з-під снігу. Він був мокрий і брудний, проте цілком нормальний. ЦІЛІСІНЬКИЙ долар!

 Поміркуй!

- Як ти оцінюєш вчинки Чарлі? Поясни свою думку.

Він міцно затис папірець тремтячими пальцями. У цю мить це означало єдине, одне-однісіньке. Це означало ЇЖУ.

Чарлі механічно повернувся й рушив до найближчої крамнички. І ось що він зробить, зашепотів Чарлі гарячково сам до себе... він купить один запашний солодкий батончик і з'їсть його увесь, до крихти, просто отут, просто зараз... а решту грошей віднесе додому і віддасть мамі.

Розділ 11. Чудо

Чарлі зайшов до крамнички й поклав на прилавок мокру банкноту.

— Один «Високочудесний зефірмелад Вонки», — випалив він.

Чоловік за прилавком дав йому батончик. Чарлі схопив шоколадку, миттю зірвав обгортку і вп'явся в неї зубами. Відкусив великий шматок... тоді другий... о, яка ж то радість запихати в рот величезні кусні чогось солодкого й твердого!

— Синку, ти так сильно захотів батончика? — лагідно спитав продавець.

Чарлі кивнув. Продавець поклав на прилавок здачу.

— Їж потроху, — порадив він. — Живіт заболить.

Чарлі й далі пожадливо ковтав. Хлопець ледве дихав, але відчував неймовірно, величезне щастя. Простяг руку по здачу. Його очі були на одному рівні з прилавком. Дивилися на маленькі срібні монетки, що там лежали. Дев'ять штук. Яка різниця, якщо він витратить ще однісіньку...

— Мабуть, — сказав він тихо, — я візьму ще один батончик. Такий самий, якщо можна.

— Чому ж не можна? — відповів продавець. Він знову сягнув собі за спину й дістав з полиці ще один батончик.

Чарлі взяв, здер обгортку... і раптом... з-під обгортки... блиснуло золотим сяйвом.

— Це ж Золотий квиток! — закричав продавець і підстрибнув на півметра вгору. — Ти знайшов останній Золотий квиток! Ідть усі сюди! Цей малий знайшов останній Золотий квиток від Вонки!

Здавалося, в продавця починається припадок.

— Та ще й у моєї крамничці! — кричав він. — Швидше кличте кореспондентів! Це ж безцінна річ!

За кілька секунд навколо Чарлі з'юрмилося з двадцяттеро душ, а з вулиці проштовхувалися інші.

— Де квиток? — закричав хтось.

— Ось він, ось він! — відгукнувся ще хтось.

— І як це йому вдалося знайти, хотів би я знати? — сердито загорлав якийсь товстий хлопець. — Та я ж кілька тижнів купую щодня по двадцять батончиків!

— А уяви, скільки він усього матиме безплатно! — заздрісно додав інший хлопець.

Чарлі не поворухнувся. Стояв непорушно, міцно тримаючи цукерку двома руками, а довкола штовхався й галасував натовп. Чарлі паморочилася голова. Здавалося, ніби зараз він злетить угору, як повітряна кулька.

Тієї миті він відчув, як хтось легенько торкнувся рукою його плеча, а коли зиркнув угору, то побачив над собою височенного чоловіка.

— Чуєш, — прошепотів той чоловік, — я в тебе куплю. Дам п'ятдесят доларів. І ще дам новенького велосипеда.

— Ви що, сказилися? — крикнула якась жінка, що стояла поруч. — Та я йому за цей квиток дам п'ятсот доларів! Хочеш продати квиток за п'ятсот доларів, юначе?

— Та годі вже! — гаркнув продавець, проштовхуючись крізь юрбу і міцно хапаючи Чарлі за руку. — Дайте дитині спокій! — А тоді зашепотів до Чарлі, підштовхуючи його до дверей:

— Нікому не віддавай! Бігом неси квиток додому! Біжи й не зупиняйся.

Чарлі кивнув.

— Знаєш, — продавець на мить замовк і всміхнувся, — я відчуваю, що тобі цей квиток був дуже потрібний. Страшенно за тебе радий. Щастя тобі, синку.

— Дякую вам, — відповів Чарлі і що-духу помчав крізь сніг.

Усі в родині Бакетів були неймовірно щасливі знахідці Чарлі. Містер Вонка запрошував п'ятьох щасливчиків та дорослих родичів, які за ними пильнуватимуть, підійти до брами фабрики 1 лютого рівно

Чарлі Бакет. Постер кінофільму «Чарлі і шоколадна фабрика» (США, реж. Т. Бертон, 2005 р.)

о 10 ранку. Це було якраз завтра. Тобто Чарлі поталанило в останній момент.

На сімейній раді вирішили відправити разом із Чарлі дідуся Джо. Адже він найбільше знав про фабрику.

Наступного ранку біля воріт фабрики щасливчиків та їхніх родичів зустрів сам містер Вонка.

 Поміркуй!

- Як відреагували люди в крамничці на знахідку Чарлі? Як характеризує їх така реакція?

Розділ 14. Містер Віллі Вонка

І що то був за дивовижний чоловік! На голові він мав чорний циліндр. Одягнений був у фрак з розкішного темно-фіолетового оксамиту. Штани мав темно-зелені. Рукавички — перламутрово-сірі. А в руці тримав елегантну тростину з золотою бамбулькою.

З його підборіддя стирчала акуратна чорна цапина борідка. А очі він мав невимовно ясні. Здавалося, що вони весь час іскряться й мерехтять. Власне кажучи, все його лице освітлював радісний усміх.

Ох, а яким він здавався розумним! Яким кмітливим, проникливим і енергійним! Він без упину посмикував головою, схилив її і так і сяк, ніби вбирив усе довкола своїми ясними мерехтливими очима. Його рухи були швидкі, як у білки, спритної й хитруючої.

Зненацька він кумедно з підстрибом затанцював на снігу, всміхнувся п'ятьом дітлахам, і вигукнув:

— Запрошую на фабрику!

Голос його звучав високо й чисто, мов флейта.

Розпочалася екскурсія. Виявилось, що велетенські цехи фабрики розміщено під землею. Кругом сяяло світло, було дуже тепло і красиво, приємно пахло солодощами.

Спочатку містер Вонка завів гостей до шоколадного цеху.

Розділ 15. Шоколадний цех

Містер Вонка відчинив двері. П'ятеро дітей і дев'ятеро дорослих проштовхалися в них. І ой, яка ж дивовижна картина виникла в них перед очима!

 Поміркуй!

- Яке враження на тебе справив містер Вонка? Чи таким ти собі його уявляв/уявляла?

Вони стояли посеред чудової долини. Обабіч простягалися зелені луки, а поміж них текла велика коричнева ріка.

Посеред ріки шумів велетенський водоспад. Під водоспадом звідкілясь із височенної стелі звисало до самісінької річки ціле гроно велетенських скляних труб!

Річкові береги поросли мальовничими деревами й кущами — плакучими вербами, вільхами та високими купами рододендронів з рожевими, червоними й бузковими квітами. Луки були всіяні тисячами квіточок жовтця.

— От! — вигукнув містер Вонка. — Це все шоколад! Кожна краплинка цієї ріки — з гарячого рідкого шоколаду. Най-най-найвищої якості. Цього шоколаду вистачить, щоб заповнити по краї всі ванни всієї країни! Та ще й усі плавальні басейни! А погляньте на мої труби! Вони засмоктують шоколад і розносять його по всіх фабричних цехах! Тисячі літрів щогодини!

Діти та їхні батьки не могли з подиву промовити й слова.

— Цей водоспад надзвичайно важливий! — вів далі містер Вонка. — Він змішує шоколад! Жодна інша фабрика на світі не змішує шоколад водоспадом! Але тільки так це можна зробити як належить! А як вам мої дерева? — вигукнув він, вказуючи тростиною. — А мої гарненькі кущики? Я ж вам казав, що ненавиджу потворність! І зрозуміло, що все це їстівне! А як вам мої луки? Травичку, на якій ви стоїте, любі малята, зроблено з нового сорту м'якої м'ятної цукрової вати, яку я недавно винайшов! Скуштуйте стеблинку!

Усі механічно нахилилися й зірвали по стеблинці трави — окрім Августуса Глупа, котрий хапнув одразу цілу жменю.

А Віолета Борегард, перш ніж покуштувати свою стеблинку трави, витягла з рота жуйку, з якою вже побила світовий рекорд, і акуратно приліпила її собі за вухом.

— Яке ж це чудо! — прошепотів Чарлі.

— Я б усе це поле з'їв! — захоплено всміхнувся дідунь Джо.

— А покуштуйте жовтець! — вигукнув містер Вонка.

Кадр із кінофільму «Чарлі і шоколадна фабрика»
(США, реж. Т. Бертон, 2005 р.)

Раптом повітря задзвеніло від вереску. Верещала Верука Солт. Вона несамовито вказувала на протилежний берег річки.

— Дивіться! — лементувала вона. — Що це таке? Воно рухається! Це маленька істота!

Усі перестали збирати жовтець і глянули на той бік річки.

Там справді працювали маленькі люди, завбільшки як звичайні ляльки. Містер Вонка розповів, що це умпа-лумпи. Він відшукав їх у джунглях далекої країни Лумпаландії. Там водилося безліч хижих звірів. Тому беззахисні умпа-лумпи ховалися на верхів'ях дерев. Вони мусли їсти лише несмачну гусінь та листя. Хоча обожнювали какао. От містер Вонка і найняв їх на роботу, пообіцявши годувати какао й шоколадом донесхочу.

Тепер маленьким людям прекрасно живеться. Вони готують усілякі солодощі. А ще дуже веселі, люблять жарти, танці, співи.

Верука Солт одразу почала вимагати в батька умпа-лумпу для себе. І той, тяжко зітхаючи, пообіцяв постаратися його дістати. Згодом їй дуже сподобалися великий рожевий човен, зроблений з карамелі, і шоколадна річка. Вередука знову заходилася смикати батька, щоб негайно купив їй і човна, і річку.

Ще гірше зробив Августус Глуп.

 Поміркуй!

- Змодельюй ситуацію: яке випробування може чекати на Августуса?

Містер Вонка. Кадр із кінофільму «Чарлі і шоколадна фабрика» (США, реж. Т. Бертон, 2005 р.)

Розділ 17. Августус Глуп вилітає в трубу

Він не втримався і почав пити гарячий рідкий шоколад прямо з річки. Ані вмовляння батьків, ні прохань містера Вонки не забруднювати шоколад він ніби й не чув.

— Обережно, Августусе! — репетував пан Глуп.

Пан Глуп мав цілковиту рацію. Бо раптом пролунав пронизливий вереск, а тоді — шубовсть! — Августус Глуп упав у річку.

— Рятуйте його! — замахала парасолькою поблідла пані Глуп. Він не вмів плавати!

— Побійся Бога, жінко, — вигукнув пан Ґлуп, — я не стриба-тиму! Це ж мій найкращий костюм!

На поверхню знову вигулькнуло коричневе від шоколаду обличчя Августуса Ґлупа.

— Рятуйте! Поможіть! — за-лементував він.

— Та не стій, мов пень! — крик-нула пані Ґлуп на пана Ґлупа. — Роби щось!

— Та роблю! — огризнувся пан Ґлуп, скидаючи піджака й го-туючись пірнати в шоколад.

Але поки він це робив, нещасного хлопчиська затягувало далі й далі — до отвору однієї з тих велетенських труб, що звисали в річку. Врешті він геть зник з очей.

Усі на березі річки затамували дух, видивляючись, де він ви-гулькне.

— Он він! — крикнув хтось, показуючи вгору. І справді, оскільки труба була скляна, то всі чітко побачили, як Августус Ґлуп летить головою вперед.

— Спокійно! — вигукнув містер Вонка. — Августус трохи по-катається та й усе. А виїде він живий-здоровий, ще хвильку — й побачите.

— Це вже не жарти, — захвилювався пан Ґлуп.

— А містер Вонка так не вважає! — верескнула пані Ґлуп. — Поглянь на нього! Аж падає зо сміху!

— Нічого з ним не станеться, — захихотів містер Вонка.

— Він стане шоколадною помадкою! — верескнула пані Ґлуп.

— Я не дозволю! — крикнув містер Вонка.

— Це ж чому? — крикнула пані Ґлуп.

— Бо смак буде гидкий, — відказав містер Вонка. — Ви собі тільки уявіть! Августова-ний Ґлуп у шоколаді!

Кадр із кінофільму «Чарлі і шоколадна фабрика» (США, реж. Т. Бертон, 2005 р.)

Кадр із кінофільму «Чарлі і шоколадна фабрика» (США, реж. Т. Бертон, 2005 р.)

Містер Вонка обернувся й тричі клацнув пальцями. Миттю невідомо звідки біля нього з'явився умпа-лумпа.

— Швиденько йди в цех помадок, — сказав умпа-лумпі містер Вонка, — а як прийдеш, візьми довгу палицю й добряче нею потицяй у великій шоколадомішалці. Думаю, він там. І не барися! Якщо він довго побуде в шоколадомішалці, то може перетекти в казан для помадок. Помадка стане неістівна!

Містер Вонка привів гостей у цех винаходів. Там із гордістю показав вічні барбариски. Їх він винайшов для дітей, яким дають дуже мало кишенькових грошей. Одну таку барбариску можна покласти в рот і смоктати... — хоч цілісінький рік.

Особливо ж пишався містер Віллі своєю великою жуйковою машиною.

Розділ 21. Чао, Віолето

— Ця жуйка, — вів далі містер Вонка, — мій найгеніальніший винахід! Це жувальна гумка, що замінює харчі! Оця крихітна смужечка гумки, що тут лежить, дорівнює повноцінному обіду з трьох страв!

— Що за нісенітниця? — обурився чийсь батько.

— Шановний пане! — вигукнув містер Вонка, — коли я почну цю жуйку продавати, зміниться геть усе! Кінець кухням і куховарству! Не треба буде купувати м'ясо та крупи! Зайві стануть ножі й виделки! Не треба буде мити посуд! Смужечка чарівної жувальної гумки «Вонка» — це все, що буде потрібно на сніданок, на обід і на вечерю! Оцей шматок жуйки, який я щойно виготовив, поєднує в собі томатний суп, смажене м'ясо та чорничний пиріг!

У цей момент Віолетта Борегард без дозволу схопила плиточку жуйки і почала клацати щелепами. Містер Вонка благав виплювати жуйку, бо та ще не готова. Але Віолета і чути нічого не

Поміркуй!

- Кому з дітей зараз доведеться пройти випробування? Як ти гадаєш, воно завершиться успішно?

Кадр із кінофільму «Чарлі і шоколадна фабрика» (США, реж. Т. Бертон, 2005 р.)

хотіла. Тим паче, й батьки її захочували. Наша дівчинка першою в світі їсть обід із жувальної гумки!»

Раптом шкіра і навіть волосся Віолети стали змінювати колір.

Усі дивилися на Віолету. Все тіло, вся шкіра, а заодно й копиця кучерявого волосся стали сліпучо-фіолетово-чорні!

— Завжди щось не так, коли доходить до десерту, — зітхнув містер Вонка. — Це через чорничний пиріг. Але з часом я все відрегулюю.

— Господи, дитинко! — пропищала пані Бореґард. — Ти надимаєшся, як повітряна куля!

— Як чорниця, — уточнив містер Вонка.

— Рятуйте її! — заламувала руки пані Бореґард.

Та врятувати Віолету було годі. Її тіло роздималося й змінювало форму з такою швидкістю, що вже за хвилину перетворилося на величезну круглу темно-синю кулю — власне, на велетенську ягоду чорниці.

— Це завжди так, — зітхнув містер Вонка. — Я вже двадцять разів випробовував цю жуйку в тестувальній залі на умпа-луппах, і вони всі двадцяттеро перетворилися на чорниці.

Містер Вонка клацнув пальцями, і біля нього миттю з'явилося десятеро умпа-луппів.

— Закотіть панночку Бореґард у човен, — звелів він їм, — і везіть у сокочавильний цех.

— Сокочавильний цех? — сахнулася пані Бореґард. — Що з нею там робитимуть?

— Чавитимуть, — відказав містер Вонка. — Треба негайно вичавити з неї сік. Та не журіться, шановна пані Бореґард. Ми її відрегулюємо, хоч би там що.

Десяттеро умпа-луппів уже котили величезну ягоду чорниці, де на них чекав човен. Пан і пані Бореґард побігли за ними.

Гості, що лишилися, побачили ще безліч див. Приміром лизальні шпалери для дитячих кімнат. На них намальовані різні фрукти. Якщо лизнути малюнок фрукта — то відчуєш його смак. Аж ось мандрівники дісталися горіхового цеху.

Розділ 24. Ворука в горіховому цеху

— Добре, зупиніться тут на хвилю, — сказав містер Вонка, — віддихайтесь і зазирніть у скляне віконечко в дверях. Але не заходьте! Бо налякаєте білок!

— Білочки! — крикнула Верука Солт.

Видовище було прецікаве: мабуть, сотня білок сиділа на високих стільчиках довкола великого стола. На столі лежали гори волоських горіхів, що їх з величезною швидкістю лушили білки.

— Цих білок спеціально навчили добувати горішки з-під шкаралупи, — пояснив містер Вонка.

— Мам! — вигукнула раптом Верука Солт, — я хочу мати білочку!

— Ти ж розумна дитина, — відказала пані Солт. — Це білочки містера Вонки.

— Хочу білочку. Я тільки й маю вдома, що двох собак, чотирьох котів, шістьох кролів, двох папуг, трьох канарок, одного зеленого какаду, одну черепаху, акваріум з золотими рибками, клітку з білими мишками і старого дурного хом'яка! А я хочу білочку!

— Добре, моя мармулеточко, — заспокійливо сказала пані Солт. — Мама дістане тобі білочку.

— Але я не хочу якусь стару білку! — верещала Верука. — Я хочу вчену, дресировану білочку!

І тут виступив наперед пан Солт, Веруччин батько.

— Так, Вонко, — солідно проказав він, витягаючи натоптаного грішми гаманця, — скільки хочете за свою скажену білку?

— Вони не продаються, — відповів містер Вонка.

— Я зараз зайду й сама собі виберу білку!

— Не смій! — крикнув містер Вонка, та було пізно. Дівчисько рвучко відчинило двері й забігло в цех.

Щойно вона опинилася в залі, як усі сто білок перестали працювати, озирнулися і втупилися в неї чорними намистинками очей.

Верука теж завмерла. Тоді її погляд зупинився на гарненькій білочці, що сиділа край стола зовсім близько до неї.

— Чудово, — сказала Верука, — візьму тебе!

Дівчина простягла руку, щоб ухопити білочку... та поки вона це робила... всі-всі-всі білки, що сиділи за столом, стрибнули на Веруку, вчепившись їй у тіло.

Кадр із кінофільму «Чарлі і шоколадна фабрика» (США, реж. Т. Бертон, 2005 р.)

Двадцять п'ять білок схопили дівчинку за праву руку й повісили на ній.

Ще двадцять п'ять білок схопили її за ліву руку й теж повісили.

Двадцять п'ять білок схопили її за праву ногу й притисли її до землі.

Двадцять чотири білки схопили її за ліву ногу.

Лишалася ще одна білка, як було видно — найголовніша. Вона видряпалася Веруці на спину й почала стук-стук-стукати бідолашне дівчесько по голові.

— Рятуйте її! — заверещала пані Солт. — Що вони з нею роблять?

— Перевіряють, чи не зіпсута всередині, — пояснив містер Вонка.

А тоді білки повалили Веруку додолу й кудись потягли.

— Ой лихо, вона таки зіпсутий горішок, — сказав містер Вонка. — Мабуть, її голова відлунювала порожнечею.

Верука борсалася й вищала, та дарма. Вирватись вона не могла.

— Куди вони її тягнуть? — верескнула пані Солт.

— Туди, куди викидають зіпсуті горіхи, — пояснив містер Віллі Вонка. — До сміттєпроводу.

— А куди? — лементувала, сплескуючи руками, пані Солт. Куди веде сміттєпровід?

— Оцей сміттєпровід, — пояснив містер Вонка, — впадає прямісінько в головну каналізаційну трубу, в яку стікають нечистоти з усіх куточків фабрики.

Почувши це, пан і пані Солт заскочили в горіховий цех, підбігли до діри в підлозі й зазирали туди.

У сміттєпровід попадали й вони, коли незграбно намагались витягнути Веруку.

А віцілілі мандрівники опинились у великому скляному ліфті. Його стіни і навіть стеля були вкриті нескінченними рядами чорних кнопочок. На ньому можна було дістатись у будь-яке приміщення фабрики, натиснувши кнопку з відповідною назвою. Бо цей ліфт може їздити боком, скоком, уздовж, навкоси і навіть на небеси!

Серед багатьох чудернацьких назв («Льодяникова ковзанка», «Вибухові цукерки для ваших ворогів», «Невидимі шоколадки, щоб їсти на уроці», «Глазуровані олівці для смоктання» тощо) Майк Тіві обрав кнопку з назвою «Телевізійний шоколад».

Розділ 26. Телевізійно-шоколадний цех

Чарлі та дідунь Джо разом з родиною Тіві вийшли з ліфта в приміщення — таке яскраве й сліпучо-біле, що вони аж замружили від болю очі. Містер Вонка дав кожному по парі чорних окулярів і сказав:

— Скоріше надіньте! І хоч би що, тут їх не знімайте!

Коли Чарлі надів чорні окуляри, то зміг нарешті спокійно роззирнутися. Побачив довгу й вузьку залу. Білу-білісіньку. І ніде — ані порошинки. Зі стелі звисали величезні лампи. Приміщення було порожнісіньке, окрім дальніх кутків. В одному стояла велетенська телекамера на коліщатах, навколо неї юрмилася ціла армія умпа-лумпів, які змащували шарніри, регулювали ручки та кнопки й полірували лінзи великого об'єктива. Одягнені умпа-лумпи були дуже чудернацько. Вони мали на собі яскраво-червоні космічні скафандри з шоломами та захисними окулярами.

— Ну от! — вигукнув містер Вонка. — Це тестувальна зала мого останнього й найвидатнішого винаходу — телевізійного шоколаду!

— А що це таке? — стрепенувся Майк Тіві.

— Перестань мене перебивати! — обурився містер Вонка. — Цей шоколад передається по телебаченню. Сам я телебачення не люблю. Можливо, в маленьких дозах воно не вадить, але ж дітям ніколи не вистачає маленьких доз. А зараз я вам поясню, як діє цей мій дивовижний телевізор.

Отож! Коли я вперше побачив, як діє звичайне телебачення, то мені в голову стрельнула чудова ідея. «Слухайте! — вигукнув я. — Якщо люди вміють розщепити на мільйони шматочків фотографію, переслати ці шматочки через повітря і зібрати їх докупи на другому кінці, то чого я не можу те саме зробити з шоколадкою?»

— Це неможливо! — заперечив Майк Тіві.

— Ти так гадаєш? — вигукнув містер Вонка. — Ну, то дивись!

Миттю з'явилося шестеро умпа-лумпів, несучи на плечах величезну плитку шоколаду.

— Шоколадка має бути велика, — пояснив містер Вонка, — бо якщо висилати щось по телебаченню, то з другого боку воно завжди виходить значно менше. Навіть у звичайному телебаченні, коли фотографують великого чоловіка, то на екрані він завжди виходить не вищий за олівчик. Приготувалися! Стоп! Зупиніть

узе! Гей ти там! Майк Тіві! Відійди! З цієї штуки вилітає небезпечне проміння! Воно за мить роздере тебе на мільйон крихітних шматочків! Через те умпа-лумпи й одягнені в космічні скафандри! О! Так краще! Ну, що ж! Вмикайте!

Сліпучий спалах.

Величезна шоколадна плитка розтанула в повітрі!

— Він у дорозі! — вигукнув містер Вонка. — Летить зараз над нами в повітрі мільйонами окремих шматочків.

Він кинувся до протилежного краю зали, де стояв величезний телевізор.

— Стежте за екраном! — крикнув містер Вонка.

Екран замерехтів і засвітився. Тоді посеред екрана зненацька з'явилася маленька плиточка шоколаду.

— Беріть! — закричав містер Вонка.

Чарлі простяг руку і торкнувся екрана, аж раптом, якимось дивом, шоколадна плитка опинилася в його долоні.

— Їж! — звелів містер Вонка. — Це та сама плитка! Просто зменшилася під час перельоту, от і все!

Розділ 27. Майка Тіві передають по телебаченню

Майк Тіві розхвилювався, побачивши, як передали по телевізору плитку шоколаду.

— Містере Вонко, — вигукнув він, — а чи можна передати отак через повітря щось інше? Наприклад, людину?

— О Господи, дитино, я справді не знаю... думаю, що можна було б... хоч я волів би не ризикувати...

Та Майк Тіві вже зірвався й побіг.

— Дивіться на мене! — кричав він на бігу. — Мене найпершого в світі передадуть по телевізору!

— Ні-і-і-і-і! — заволав містер Вонка.

Хлопець летів мов навіжений, а добігши до величезної телекамери, відразу підскочив до рубильника.

— Бувайте здорові й не кашляйте! — вигукнув він, рвонув

Кадр із кінофільму «Чарлі і шоколадна фабрика»
(США, реж. Т. Бертон, 2005 р.)

рубильник на себе і стрибнув просто під яскраве світло потужної лінзи.

Сліпучий спалах. Тоді запала тиша.

Тоді почала бігти пані Тіві... але завмерла посеред зали... стояла й дивилася туди, де був її син... тоді роззявила свого великого червоного рота й заголосила:

— Його не стало!

— Він справді зник! — вигукнув пан Тіві.

Містер Вонка підбіг до пані Тіві й лагідно поклав їй руку на плече.

— Надіймося на краще, — сказав він. — Молімося, щоб ваш хлопчик вийшов на другому кінці неушкоджений.

— Майк! — лементувала пані Тіві, обхопивши руками голову. — Де ти?

— Я тобі скажу, де він, — утрутився пан Тіві, — пролітає десь над нами мільйонами крихітних шматочків!

— Не кажи такого! — ридала пані Тіві.

— Треба дивитися телевизор, — сказав містер Вонка. — Він от-от може там з'явитися.

— Не хочу вас лякати, — пояснив містер Вонка, — але інколи буває таке, що до телевизора долітає тільки половина маленьких шматочків.

Пані Тіві з жаху верескнула.

— Хочете сказати, що до нас повернеться тільки половина Майка?

— Стривайте! — вигукнув містер Вонка. — Дивіться на екран! Там щось відбувається!

І ось, дуже повільно, екран почав яскравішати.

— Ось він з'являється! — заволав містер Вонка.

На екрані почало з'являтися зображення Майка Тіві. Він стояв, махав глядачам руками і всміхався від вуха до вуха.

— Але ж він тепер карлик! — крикнув пан Тіві.

З телевизора долинув тонесенький голосочок, ніби там пискнула мишка.

— Привіт, мамусю! — пищав Майк. — Татку! Дивіться на мене! Мене першого в світі передали по телевизору!

— Хапайте його! — наказав містер Вонка. — Швидко!

Пані Тіві сягнула рукою й зняла з екрана крихітну фігурку Майка Тіві.

— Ура! — зрадів містер Вонка. — Він цілий!

— І це, на вашу думку, неушкоджений? — обурилася пані Тіві, дивлячись на крихітного хлопчика, що гасав у неї по долоні, розмахуючи пістолетами.

А пан Тіві сказав:

— Він тепер не зможе ходити до школи! Його там розтопчуть!

— Він більше не зможе нічого! — крикнула пані Тіві.

— Ще й як зможу! — пискнув тоненьким голосочком Майк Тіві. — Я й далі зможу дивитися телевізор!

— Ніколи в житті! — гаркнув пан Тіві. — Я викину той телевізор у вікно — відразу, як приїдемо додому.

Коли Майк Тіві таке почув, на нього напала жаклива істерика. Хлопець стрибав на маминій долоні, верещав, репетував і кусав її за пальці.

— Я хочу дивитися телевізор! — пищав він.

— Дай його мені! — звелів пан Тіві, а тоді взяв крихітного хлопця, запхав його в нагрудну кишеню піджака й заткнув зверху хустинкою. Писк і вереск і далі лунали з кишені.

— Ох, містере Вонко, — голосила пані Тіві, — що нам зробити?

— Ну, — сказав містер Вонка, погладжуючи борідку й замислено дивлячись у стелю, — мушу сказати, що це доволі складно.

Покладемо його в спеціальну машину, якою я випробовую, як і настільки розтягуються жуйки! Може, він тоді стане такий, як був.

— Ой, дякую! — зраділа пані Тіві.

— Та нема за що, шановна пані.

— А дуже він розтягнеться, як ви гадаєте? — поцікавився пан Тіві.

— Може, кілометрів на два, — знизав плечима містер Вонка.

— Тобто так, як жуйка? — уточнив пан Тіві.

— Саме так.

Поміркуй!

- Чому батьки цих чотирьох невдах, які провалили випробування, не зуміли допомогти своїм дітям? На твою думку, вони правильно спілкуються, поводяться з дітьми? Як би батьки могли відучити їх від поганих звичок?
- Пригадай ганебний вчинок Олександри із оповідання Б. Грінченка «Украла». Хто допоміг їй стати порядною людиною? До кого ти б запропонував/запропонувала батькам із повісті Роальда Дала «Чарлі і шоколадна фабрика» звернутися за порадами?

Розділ 28. Залишився тільки Чарлі

— Тобто залишився тільки ти один? — запитав містер Вонка, вдаючи подив.

— Ага, — сказав Чарлі. — Так.

Містер Вонка раптом аж вибухнув радістю.

— Любий хлопчику, — вигукнув він, — але ж це означає, що ти переміг! Прийми мої щирі вітання! — тішився він. Знаєш, я з самого початку передчував, що це будеш ти! Це чудово! Тепер нарешті почнеться справжня забава!

Пан Вонка запросив Чарлі й дідуся Джо знов у ліфт і тепер уже сам обрав кнопку — «Вгору і геть». Ліфт, мов ракета, злетів аж у небо. Звідти добре було видно всю фабрику і ціле містечко.

Чарлі побачив інших дітей, недавніх його супутників, які разом з батьками сумно поверталися додому. Дуже здивував Августус.

Кадр із кінофільму «Чарлі і шоколадна фабрика» (США, реж. Т. Бертон, 2005 р.)

— Він же був гладкий! А тепер худий, як соломина!

— Звичайно, що змінився, — зареготав містер Вонка. — Його ж було затисло в трубі. А он погляньте! Там іде Віолета Бореґард, відома жуйколюбка! Здається, з неї таки зуміли вичавити соки.

— Але обличчя фіолетове! — вигукнув дідунь Джо.

— Це так, — погодився містер Вонка. — Тут ми нічого не можемо вдіяти.

— Ой, людоньки! — зойкнув Чарлі. — Гляньте на тих бідолашних Солтів — Вони з голови до п'ят у відходах і смітті!

— А он і Майк Тіві! — повідомив дідунь Джо. — О боженьку! Він метрів три заввишки і тонюсінькій, як дріт!

— Його перерозтягли в машині для розтягування жуйки, — пояснив містер Вонка.

— Але ж для нього це жахливо! — вигукнув Чарлі.

— Дурниці, — відмахнувся містер Вонка. — Його захочуть взяти до себе всі баскетбольні команди.

Поміркуй!

- Чи стануть для цих дітей наукою у подальшому житті їхні ганебні поразки у випробуваннях на фабриці? Поясни свою думку.

Розділ 30. Шоколадна фабрика Чарлі

Великий скляний ліфт тепер ширяв високо над містом. У ньому стояли містер Вонка, дідунь Джо та малий Чарлі.

— Як я люблю свою шоколадну фабрику, — сказав містер Вонка, а потім повернувся й глянув на Чарлі з надзвичайно серйозним виразом обличчя. — А тобі, Чарлі, вона теж подобається? — запитав він.

— О, так! — вигукнув Чарлі. — Думаю, це найчудовіша фабрика на світі!

— Дуже приємно це чути, — як ніколи серйозно проказав містер Вонка. Так, — повторив він, — мені надзвичайно приємно чути це від тебе.

Містер Вонка нахилив голову набік, а тоді цілком несподівано сійнув усмішкою:

— Розумієш, люба дитино, я вирішив усе це тобі подарувати. Як тільки підростеш і зможеш нею управляти, фабрика стане твоєю.

Чарлі витріщився на містера Вонку. Дідунь Джо роззявив рота, намагаючись щось сказати, але не міг видушити й словечка.

— Це щира правда, — запевнив містер Вонка, тепер уже всміхаючись від вуха до вуха. — Я справді віддаю фабрику тобі.

— Віддаєте фабрику йому? — не міг повірити дідунь Джо.

— Я не жартую. Я цілком серйозно.

— Але... чого це вам забаглося віддати вашу фабрику малому Чарлі?

— Боюся, мама з нами не піде, — сумно сказав Чарлі.

— Чому це?

— Бо вона не покине бабусю Джозефіну, бабуню Джорджину та дідуса Джорджа.

— Вони теж можуть перебраться на фабрику!

— Не зможуть, — заперечив Чарлі. — Вони дуже старенькі і двадцять років не злазили з ліжка.

— То ми й ліжко разом з ними заберемо, — сказав містер Вонка. — У цьому ліфті ліжко поміститься легко.

Містер Вонка приземлив ліфт прямо в хатині Бакетів, пробивши дах. Усю родину, а стареньких разом із ліжком, було розміщено в ліфті, який знову злетів у небо.

Чарлі виліз на ліжко і намагався заспокоїти заціпенілих від жаху стареньких.

— Не бійтеся, будь ласка, — примовляв він. — Ми летимо в найчарівніше місце на світі!

— А якщо ми долетимо, то там буде якась їжа? — запитала бабуся Джозефіна. — Я просто вмираю з голоду! Ми всі такі голонді!

— Якась їжа? — розреготався Чарлі. — О-о!.. Ще хвильку — й побачите!..

 Поміркуй!

- Чому містер Вонка вирішив подарувати фабрику саме Чарлі?
- Яким господарем фабрики буде хлопчик, коли виросте? Умотивуй своє судження.

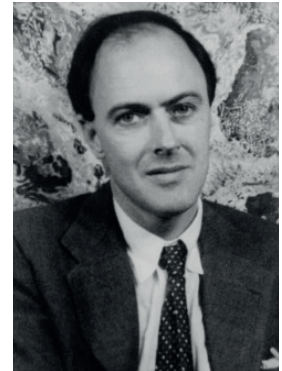
(Переклад В. Морозова)

 Літературознавчий клуб

Письменник **Роальд Дал** (1916—1990) народився у британському містечку Лландафф у сім'ї вихідців із Норвегії. Хлопчика назвали на честь славетного норвезького мандрівника Роальда Амундсена, який здійснив подорожі на обидва полюси Землі. Батьки мріяли, щоб син теж відкривав невідоме.

Роальд навчався в кількох школах далеко від дому. Сумував за рідними. Рятуючись від туги й нудьги, щодня писав мамі довгі листи. Може, тоді й прокинувся в нього талант до слова.

Роальда любили однокласники, ним були задоволені вчителі, часто називали гордістю школи. Виріс міцним і високим хлопцем (мав зріст 1,98 м), був чудовим атлетом, капітаном футбольної команди, захоплювався фотографією.

Роальд Дал

Р. Дал з дружиною і дітьми

Під час навчання юнак підпрацьовував ще й на шоколадній фабриці. Цей досвід він використає в одному з найвідоміших своїх творів «Чарлі і шоколадна фабрика».

Після школи Дал віддався улюбленим мандрам і пригодам — поїхав працювати на нафтову компанію до Африки.

Коли розпочалася Друга світова війна, став військовим льотчиком. Під час одного з тренувальних польотів над пустелею його літак зазнав аварії. Доки ж лікувався, задумав написати повість про свою небезпечну пригоду в пустелі. Так розпочалася літературна кар'єра письменника.

Після війни Дал тривалий час жив у Нью-Йорку (США). Там заприятелював із Волтом Діснеєм та іншими видатними режисерами. Писав для них сценарії фільмів (зокрема і про легендарного розвідника Джеймса Бонда). А також оповідання, повісті, п'єси.

Розповідав своїм дітям чудернацькі історії та казки, що вигадував сам. Здобувши світової слави і заробляючи чимало за свої книжки, письменник допомагав тяжкохворим дітям. Благодійний фонд його імені фінансує наукові дослідження, важливі для подолання важких недуг.

Останні 30 років Р. Дал жив і творив в Англії. Тепер там відкрили незвичайний музей. Дітям тут дозволяють не лише роздивлятися експонати, а й грати, малювати, перевдягатися і бешкетувати. Тут грають у ті ігри, які придумав письменник Р. Дал.

Роберт Дал

Поштовхом для створення повісті «Чарлі і шоколадна фабрика» стали дитячі враження самого автора. Якимось, коли він навчався у школі-інтернаті, усім учням перед святом роздали сірі картонні коробки. Це були подарунки від шоколадної фабрики.

Книжка «Чарлі і шоколадна фабрика» упродовж багатьох десятиліть захоплює дітей і дорослих по всьому світу. Адже в ній розгортаються дивовижні пригоди, доброта і скромність винагороджуються, а зажерливість, чванливість, лінь, себелюбство дістають по заслугах.

І ще це той рідкісний випадок, коли справжнісіньким героєм літературного твору, поруч із людьми, стає... шоколад. Від читання, як від справжнього шоколаду, минає втома та підіймається настрій.

📖 *Поміркуй!*

- Який епізод у книжці «Чарлі і шоколадна фабрика» для тебе є найкумеднішим? Перечитай його. Чи є в ньому ознаки англійського гумору? Процитуй їх.

Є у повісті й тонкий *англійський гумор*. Він стриманий, дещо прихований, подається у формі жартівливих натяків і фраз.

Р. Дал не намагається задобрити юних читачів/читачок, а залишається чесним із ними. Показує різні дитячі характери. Нерідко вельми гостро висміює вади дітей.

Адже важливо змальовувати людей — юних чи дорослих — правдиво. Щоб вони у дзеркалі літератури помічали свої недоліки, сміялися з них і змінювалися — ставали кращими.

Поміркуй!

- Пригадай сюжет книжки «Чарлі і шоколадна фабрика». Які події чи явища, описані в ній, реалістичні, а які вигадані, фантастичні?

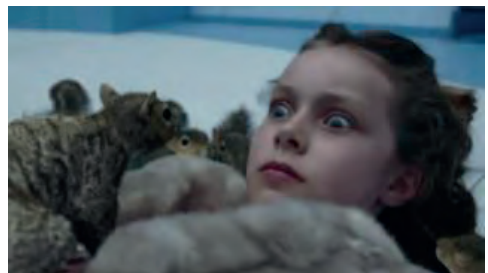

У колі мистецтв

Надзвичайно популярні сюжети книжок Р. Дала стали основою багатьох мистецьких творів — фільмів, мюзиклів, мультсеріалів, комп'ютерних ігор, а також атракціонів у парках розваг.

Певно, найвідомішою екранізацією твору Р. Дала став американський художній фільм «Чарлі і шоколадна фабрика» (2005) режисера Тіма Бертона.

Тобі буде цікаво дізнатися деякі факти про цей фільм. Так, карамельний човен Віллі Вонки будували 20 тижнів. Льодяники

Кадри із кінофільму
«Чарлі і шоколадна фабрика»
(США, реж. Т. Бертон, 2005 р.)

Поміркуй!

- Зіскануй **QR-код** і подивися кінофільм «Чарлі і шоколадна фабрика».
- Гра якого актора чи акторки тебе найбільше захопила? Порівняй сюжети книжки і кінофільму. Які зміни в історію Чарлі внесли сценарист і режисер? Як ти думаєш, із якою метою?

на деревах і солодка вата у фільмі є справжніми кондитерськими виробами. Одна із харчових компаній надала для зйомок цього кінофільму 1850 плиток справжнього та 110 плиток штучного шоколаду.

Читай і досліджуй!

Повість «Чарлі і шоколадна фабрика» є настільки популярною, що створено дуже багато буктрейлерів до книжки і до кінофільму, знятого за нею.

Зіскануй **QR-код** і подивися кілька таких буктрейлерів. Обговоріть їх у класі й оберіть найзахопливіший із них. Зверни увагу на добір кадрів, текстову інформацію, музичний супровід. Наскільки всі ці засоби розпалюють інтерес, дивують, захоплюють?

Візьми книжку в бібліотеці або зіскануй **QR-код** і прочитай повість «Чарлі і шоколадна фабрика» повністю. Який із розділів, що не подано в підручнику, тобі найбільше сподобався? Які риси характерів героїв/героїнь у ньому розкриваються?

Підсумуй!

- Яке враження справила на тебе повість «Чарлі і шоколадна фабрика»? Поділися ними з другом/подругою по партах.
- Р. Дала називають найвеселішим британським письменником. Чи згоден/згодна ти з такою думкою? Своє міркування обґрунтуй.
- Р. Дал казав: «Я пишу тільки про те, що перехоплює дух або смішить. Діти знають, що я на їхньому боці». Проілюструй кожне із тверджень письменника, спираючись на текст повісті «Чарлі і шоколадна фабрика».
- Яких героїв/героїнь відомих тобі казок нагадає Чарлі своєю долею та вдачею?
- Оціни свої знання про повість «Чарлі і шоколадна фабрика».

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

Всеволод Нестайко

 Ти вже знаєш художні твори, в яких зображено фантастичні події, казкових героїв/героїнь, однак проблеми, порушені в них, цілком реальні. Разом із Алісою, — героїнею Льюїса Керролла, тобі вдалося побувати в Країні Див. Ти також «відвідав/відвідала» фантастичну шоколадну фабрику містера Вонкі.

Казкова історія про чарівні окуляри трапилася з хлопцями — твоїми ровесниками. Розказано про них цікаво і захоплююче. Ти поринеш у світ фантазії і казки, щиро посмієшся, адже автор дотепно і з гумором розповів неймовірну історію!

Чарівні окуляри

Правдиво-фантастична повість про надзвичайні пригоди київських школярів

(Скорочено)

Пригода перша

Загадкова записка, з якої починаються чудеса

Розповідь ведеться від імені рудоволосого хлопчика Васі Богданця, якого в класі всі називають Рудий Африканський Їжачок, або просто Їжачок.

Таке прізвище Васі вигидав Ромка Черняк — лідер класу. Вася заздрив Ромі, бо тому все вдавалося, він був меткий, спритний, сильний.

Якось Вася знайшов у підручнику з української мови записку: «Якщо ти хочеш, щоб з тобою сталося щось несподіване й незвичайне, шукай чарівні окуляри!». І підпис: «Ритас». Вася здивувався і подумав, що записку написала найгарніша дівчинка класу — Рита Скрипаль. Ромка Черняк почав розпитувати, і Вася розповів йому про записку, але коли хотів показати її, то побачив чистий аркуш. Ромка почав глузувати з однокласника. Але Васю більше хвилювало, де шука-

А. Василенко. Ілюстрація до повісті
«Чарівні окуляри»

ти чарівні окуляри. Він знаходить їх у парку на лавці. Хлопчик одягнув їх і побачив свій двір, трансформаторну будку, а на ній — Ромку. І раптом якийсь дідусь зірвав окуляри із Васиного носа й зник з ними. Вася мчить додому, допомагає другові, і вони вдвох починають шукати чарівні окуляри.

Пригода друга

Знайомство з дивною Маргаритою Степанівною

...І раптом біля нас невідомо звідки з'явилася бабуся — довгоноса, у кумедному старовинному капелюшку, з ціпком у руках. Вона розгублено мружила очі і крутила на всі боки головою.

— Хлопці! Ви не бачили окулярів? — спитала вона. У мене тенькнуло в животі... Я презирнувся з Ромкою.

Він теж розгублено закліпав очима і пробелькотів:

— Ба-бачили...

— Але вони зникли! — сказав я.

Бабуся зітхнула:

— Якщо зникли — це погано... Бо вони особливі...

— Ч-чарівні?! — прохопився я.

— Авжеж! — хитнула головою бабуся. — Чарівні! Телескопічні!.. На спецзамовлення зроблені. Без них я майже нічого не бачу... Я й додому не дійду, не втраплю...

— А ми вас проведемо! — вигукнув я.

— Ой, спасибі вам, дорогі! Ну, тоді ходімо! Ромка відчув потребу щось сказати, і він спитав:

— А як вас, пробачте, звати?

— Маргарита Степанівна, — сказала бабуся.

Серце моє калатало, як різдвяний дзвін. Її звуть Маргарита Степанівна! «Ритас» — як у тій записці! Але тоді чарівні окуляри зривав у мене з носа дідусь, а не бабуся!

— Ну от і прийшли! — сказала Маргарита Степанівна, коли ми зайшли у якийсь незнайомий двір і зупинилися перед візерунчастими дверима. Бабуся встромила у дірку замка довгий чудернацький ключ, почувся мелодійний передзвін, і двері нечутно

А. Василенко. Ілюстрація до повісті
«Чарівні окуляри»

розчинилися... На стінах висіло багато фотографій, і майже на всіх були... відьми, довгоносі й патлаті, а одна навіть у тому ж кухонному старовинному капелюшку, що й Маргарита Степанівна. Ми з Ромкою перезирнулися. І Ромка спитав:

— Це в-ви?

— Авжеж! Ха-ха-ха! — зареготала Маргарита Степанівна...

А тоді підморгнула нам і сказала:

— От я знаю, що вам потрібні чарівні окуляри! І вони в мене є! Але я вам їх не дам! Бо ви позавчора розбили мені на кухні вікно м'ячем...

Ми з Ромкою аж роти пороззявляли від несправедливого обвинувачення.

— Та ви що?! — вигукнув Ромка. — Нічого ми не розбивали!

— Ви переплутали! Придивіться гарненько! — вигукнув Ромка.

— Невже я зосліпу переплутала, помилилася? — схилила набік голову Маргарита Степанівна. — Ану піду візьму запасні окуляри!

І Маргарита Степанівна вийшла до іншої кімнати.

І тут дерев'яний різьблений лев на вершечку трюмо (чи мені здалося, чи справді) підморгнув мені і глянув на піддзеркальник. Я теж глянув униз, на піддзеркальник — там лежали окуляри... Я кинувся до них, схопив і начепив на носа. І враз побачив наш шкільний спортзал і мати, на які ми сьогодні стрибали через коня на уроці фізкультури...

— Ну що?! — нетерпляче спитав Ромка.

— Ланцюжок під матами у спортзалі! Ритка загубила його, коли стрибала! — сказав я.

— Біжімо! — вигукнув Ромка. Ми кинулися до вхідних дверей... Двері були замкнені...

І тієї ж миті до кімнати зайшла Маргарита Степанівна. Окуляри з мого носа враз злетіли і опинилися на її носі.

— О! — вигукнула вона.. — Тепер я бачу — авжеж, це не ви розбили мені м'ячем вікно на кухні. Не бійтесь мене. Ніяка я не відь-

Поміркуй!

- Як відбулося знайомство Васі та Роми з Маргаритою Степанівною?
- Що незвичайного помітили друзі в квартирі бабусі?
- Знайди портрет Маргарити Степанівни в тексті повісті. Розглянь ілюстрацію до твору, де зображена ця бабуся. Чи такою ти уявляєш її та інших персонажів?
- Чим цього разу хлопцям зарадили чарівні окуляри?

ма. Артистка я колишня. В Театрі юного глядача в казкових виставах відьом грала...

— Пробачте, — сказав Ромка. — Ми дуже поспішаємо.

— Стривайте, — сказала Маргарита Степанівна. — Я вам станцію насамкінець!

І вона так хвацько, по-молодому пішла навприсядки, що аж зазвеніли висюльки на люстрі.

— Ех-хе-хе! — важко дихаючи, сказала вона. — Сумую я за сценою, за глядачами...

— А тепер бувайте мені здоровенькі!

І ми побігли в клас, віддали Ритці її пропажу — я тримав за кулон, а Ромка — за той підступний замочок ланцюжка, що так невчасно розкривався...

Пригода третя

Дід Мороз у підвалі.

Ковалі щастя

Ромі не терпілося скористатися чарівним окулярами, і він вигадав, як це зробити. Вася мав трапити в якусь халепу, а Ромка його врятувати. Вася потрапляє у підвал, знайомиться з Дідом Морозом, який дає пораду хлопчикові: «Найщасливіша хвилинка буває тоді, коли ти зробив комусь добро таємно, так, щоб він не знав, хто це йому зробив...» Хлопці вирішили зробити якесь добро. Вони засунули в рюкзак Ритки Скрипаль дві цукерки «Гулівер», а Льоні Кучеренку — дві пачечки чипсів. Хлопцям було приємно це робити...

А. Василенко. Ілюстрація до повісті «Чарівні окуляри»

Поміркуй!

- Чи погоджуєшся ти з думкою, що добрі справи треба робити таємно?

Пригода п'ята

Суд у цирку

У нашому класі з'явився новачок — Рудик Руденко. Рудик Руденко був рудий, як жар, ще рудіший за мене, бо такого веснянкуватого я ще ніколи не бачив. І обличчя, і шия, і руки — все було у рудому ластовинні.

Ромка як побачив Рудика — аж присів від захвату. До того ж Рудик був ще й в окулярах. І це робило його ще кумеднішим.

— Оце персонаж! Ха-ха-ха! — зареготав Ромка. — Ти, Їжачку, тепер сиди й не висовуйся. Ти порівняно з ним блідий блондин...

Дивно, але, крім мене й Ромки, на рудого новачка не звернув уваги ніхто — наче його й не було... Я, звичайно, поставився до Рудика зі співчуттям — сам же рудий... А от Ромка розперезався як ніколи. Він пританцьовував і виспівував:

Дід рудий, баба руда!

Тато рудий, мама руда!..

Я намагався його вгамувати:

— Перестань, Ромко! Перестань!

Але він не вгавав:

— Одчепись! Я ж не на тебе! Ти мій друг. А з іншого я можу собі дозволити посміятися.

На перерві новачок кудись зник, залишивши на парті свої окуляри. І коли ми наблизилися, то побачили, що на парті лежать дві пари однаковісіньких окулярів. Ми з Ромкою здивовано перезирнулися, і наші руки самі потяглися до тих окулярів. Ми начешили їх одночасно, в одну й ту ж мить...

— Ой, Їжачку! Куди ми потрапили?! — вигукнув Ромка.

— Не знаю! — вигукнув я. Бо й справді, ми раптом потрапили на вулицю якогось дивного міста. Тротуаром повз нас ішли перехожі. І всі вони були руді — геть-чисто всі. З якогось підворіття вибіг собака — яскраво-рудий. На підвіконні сиділа кицька — теж яскраво-руда. На дереві закаркали ворони — теж яскраво-руді.

І раптом до нас підійшов наш новачок Рудик Руденко. Тобто не зовсім Рудик, бо це був дорослий дядечко, але абсолютно схожий на Рудика — наче хлопець вмить виріс і став дорослим.

— Здрастуйте, панове! Вітаю вас у чарівному місті Рудоград! Як вам у нас подобається? — сказав Руденко.

— Ні-нічого... Тільки трохи дивно, — сказав я.

— А вам, пане Романе? — звернувся до Ромки Руденко.

— Н-не з-знаю... — знизав плечима Ромка.

— Правильно! Бо вас чекає покарання. За те, що ви дражнили рудих.

Поміркуй!

- Чому, на твою думку, ніхто в класі, окрім друзів, не помітив Рудика? Опиши його.
- Як ти оцінюєш поведінку Ромки?
- Вислови припущення, чому деякі люди дражнять інших? Як це впливає на стосунки між ними?

— Яке по-покарання? — розгубився Ромка.

— Яке призначить суд.

— Я-який суд?

— Верховний суд Рудих. А до цього доведеться побути в ув'язненні.

І раптом Ромку наче засмоктало якимсь могутнім пирососом.

— У нас суд відбувається в цирку. І судять винного глядачі.

— А до чого Ромку можуть засудити?

— Не переживай! Ми, руді, нежорстокі... Але провчити треба!

— А не можна пришвидшити цей суд? Ми сьогодні в кіно зби-
ралися, на «Володаря персів». За Толкієном...

— Ну, я спробую зателефонувати, — сказав Руденко, витяг із кишені мобільник і набрав номер. — Алло! Цирк?... Це Рудоль-
фо!.. Я щойно надіслав до вас одного брюнета, Ромку Черняка. Чи
можна суд над ним пришвидшити?... Що?... Дякую!.. От бачиш,
наше прохання задоволено. Суд відбудеться зараз. Твій Ромка
вже у лев'ячій клітці.

— У лев'ячій клітці?! Так це ж небезпечно!

— Не бійся! Леви у нас дресировані. До того ж вони руді, як
і ми всі. А я ж сказав — всі руді добрі. Ходімо!

І ми пішли містом. Обганяючи нас, пробігла зграя рудих хлоп-
чиків і дівчаток.

— У цирк поспішають! Судді! — усміхнувся Руденко. Неза-
баром ми підійшли до величезного палацу. На фасаді здоровен-
ницькими літерами було написано: ЦИРК. Біля входу юрмилося
чимало людей. Але всі розступилися, даючи нам дорогу. Майже
всі місця були зайняті, але в центрі першого ряду лишалося два
вільних місця. Ми пройшли туди й сіли. Продзвенів третій дзві-
нок, верхнє світло погасло; прожектори освітили арену. Заграла
музика...

— Пробач, Васю, мушу йти на арену, — сказав Руденко.

— А ви що — працюєте в цирку? — здивовано спитав я.

— Авжеж! Я — клоун-фокусник Рудольфо! — сказав він, ски-
нув піджак, під яким виявився барвистий клоунський одяг, пере-
скочив через бар'єр на арену і змахнув руками, вітаючи публіку.

Гучним цирковим голосом Рудольфо виголосив:

Джентльмени! Діти! Дами!

Першим номером програми

Будемо судити тих,

Хто насмівся дражнити нас,

Рудих!

І враз згори, з-під темного купола цирку, на освітлену арену опустилася величезна клітка, в якій в одному кутку сидів здоровенницький лев з яскраво-рудою гривою, а в другому кутку навпочіпки зіщулився мій нещасний, переляканий Ромка.

— То що будемо робити, Левко Африкановичу?! — звернувся до лева Рудольфо.

Наче відповідаючи, лев тричі прогарчав.

— Левко Африканович каже, що цього брюнета треба зробити лисим. — Рудольфо змахнув паличкою.. Ромка став лисий, як коліно. Мій друг схопився обома руками за лису голову і кумедно роззявив рота... Публіка зареготала і заплескала в долоні. Ромка скривився і... заплакав.

— Не плач, голубе! — співчутливо сказав Рудольфо. — Ми тобі зараз повернемо волосся!.. Ай! Цвай! Драй!..

Рудольфо знову змахнув паличкою, і з лисої Ромчиної голови почало рости волосся... Але не чорне, а... яскраво-руде!.. Незабаром на Ромчині плечі вже спадала густа яскраво-руда лев'яча грива... Публіка знову засміялася і заплодувала.

— Не треба!.. Я... я більше не буду!.. — відчайдушно закричав Ромка.

Я не міг далі дивитися на Ромчині страждання і вигукнув:

— Припиніть! Він же кається! Він більше не буде!

— Ну що ж, — сказав Рудольфо. — На перший раз прощаємо! Але попереджаємо — як буде він дратуватися, все може повторитися!..

Рудольфо змахнув паличкою, все закрутилося, закрутилося і... ми з Ромкою знову опинилися в класі біля парти, де сидів новачок. Ми були без окулярів. Ромка обома руками тримався за свою чорну чуприну.

 Поміркуй!

- Які чарівні перетворення сталися цього разу з хлопцями? Ким Рудик був насправді?
- Що незвичного було в Рудограді? Про які чарівні міста та села ти вже читав / читала у книжках українських та зарубіжних письменників?
- Чи зміниться поведінка Ромки після пригоди в цирку?

А. Василенко. Ілюстрація до повісті «Чарівні окуляри»

Пригода шоста

«Дипломат» із доларами

Після випадку в рудоградському цирку Ромка дуже переживав, адже вважав себе лідером, а тут зганьбився. Щоб реабілітуватися перед другом, Ромка задумав здійснити героїчний вчинок — затримати злочинців, які хотіли заволодіти грошима, виграними в лотерею. Хлопці пішли в підвал і знайшли там «дипломат» із доларами. Ромка підбивав Васию взяти хоча б по одній зелененькій сотні. Богданець присоромив товариша — це нечесно.

У підвалі з «дипломатом» грошей їх затримала міліціонерка. Вислухавши виправдання хлопців, вона раптом усміхнулася й призналася, що хотіла їх випробувати, а тепер переконалась у їхній чесності. Міліціонеркою насправді виявилася Маргарита Степанівна. Чарівниця подарувала кожному хлопцеві омріяні чарівні окуляри, але в них було по одному скельцю. Вона попередила, що користуватися окулярами треба лише для добрих справ. Якщо порушити цю умову, то окуляри зникнуть назавжди...

Пригода десята

Анжеліка

Під час літніх канікул Вася був у дідуся й бабусі в селі, а Рома з батьками відпочивав за кордоном на морі. Там красуня Анжеліка вкрала в нього чарівні окуляри.

Пригода одинадцята

Козачок Гулька

У сусідньому будинку оселився дев'ятикласник Альберт Біляков (Алик Мармиза), який вважав себе крутим хуліганом. Він вимагав у менших гроші, а коли хтось відмовляв, то тому Альберт бив «шалабани». Вася з Ромою намагалися його уникати. Одного разу, коли Алик вимагав у Васі з Ромою гроші, на лобі у нього з'явилися дві здоровенні сині гулі.

Хлопці вирішили, що можуть скористатися чарівними окулярами.

Раптом вони почули голос, який попросив їх одягти окуляри. Але окуляри були одні. Ця проблема вирішилася магічним чи-

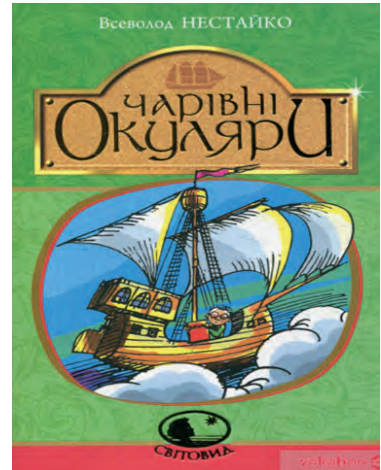
 Поміркуй!

- Що в цьому розділі повісті реальне, а що фантастичне?

ном — з'явилося дві пари окулярів — кожна з одним скельцем, а друге заклеєне.

Коли хлопці одягли їх, то побачили в повітрі усміхненого хлопчика у сорочці-вишиванці, у червоних шароварах і чоботях, який сидів верхи на чарівному конику Літайку. У руках хлопчик тримав срібний пернач, яким і бив гулі. Це був козак Гулька з роду Мамаїв. Гулька захищав скривджених дітей, а хуліганам набивав гулі... По Україні він літав відтоді, як Україна стала незалежною. Взагалі йому було 412 років. А не виріс він, бо хотів залишитися хлопчиком і захищати скривджених дітей. Козак Гулька запропонував хлопцям відвідати Синє Потойбіччя — вони сіли на Літайку і полетіли.

У синьому Потойбіччі все було тільки синє. Козак Гулька показував їм різних чарівників і був радий, що в Посейбіччі тепер зможе з кимось спілкуватися. Вони повернулися в Посейбіччя. Козак пообіцяв з'явитися, коли потрібна буде його допомога.

А. Василенко. Обкладинка книжки «Чарівні окуляри»

Пригода тринадцята

Викрадення

Ромка шкодував, що не може поділитися своїми пригодами з іншими. Вася намагався нагадати, що окулярами можна користуватися лише в крайньому разі. Їхню розмову почула Рита Скрипаль і почала розпитувати. Хлопці переконували, що говори-

Мовна скарбничка

Ти помітив/помітила, що герої та героїні повісті мають незвичайні, «чарівні» імена. Ці імена одразу характеризують персонажів, указують на їхній рід занять тощо. Скажімо, Мить Митьович Часомір може змінювати плин часу. Козачок має ім'я Гулька, бо набиває гулі тим людям, які кривдять слабших. Зверни увагу, що такі імена ще й створюють комічний ефект, викликають сміх у читачів/читачок.

ли про комп'ютерну гру. І тоді Рита засмутилася. Виявляється, її двоюрідна сестра Люба сліпа й операції не допомагають...

Рита пішла, і Вася подумав, що добре було б віддати їй чарівні окуляри. Але Рома не хотів лишатися без них.

Потім Вася пішов із мамою купувати куртку, а коли ввечері повернувся, то дізнався, що Рома зник. Його шукала мама, і Вася пішов до них у квартиру, щоб «оглянути місце події» і знайти чарівні окуляри. Але їх там не було... Вася від Гульки дізнався, що коли вони з Ромкою грали на комп'ютері, подзвонив шофер мами і попросив винести їй теплу кофту. Ромка пішов і більше не повертався. Вася зрозумів, що його викрали, щоб отримати викуп від батьків-бізнесменів.

Гулька і Вася полетіли до Казкового Довідкового Бюро Надзвичайних Подій, яке крутиться на орбіті навколо Землі і збирає інформацію про всі надзвичайні події. Керує Довідковим Бюро чарівник Іван Іванович Шукайло.

Там вони дізналися, де тримають Рому і полетіли його звільнити. Ромка був зв'язаний у якомусь підвалі, його охороняв

здоровило з бичачою потилицею. Вася став, як і Гулька, невидимий, вони пройшли крізь стіни, звільнили Ромку. А Гулька не втримався і вперіщив його своїм перначем — на його лобі з'явилися здоровенні гупі.

Вони сіли на коника Літайка і полетіли додому. Ромка сказав мамі, що сам втік від викрадачів. Чарівні окуляри Ромка віддав Васі, щоб він сам вирішив їхню долю.

Пригода чотирнадцята

Остання

Ми з Ромкою дуже переживали: і сліпу Любочку, Ритчину сестричку було дуже жаль, і так не хотілося назавжди втрачати чарівні окуляри!..

— Це ж без чарівних окулярів і Козачка Гульку більше ніколи вже не побачимо... — зітхав Ромка.

— Авжеж... Але... — зітхав я.

Поміркуй!

- Уяви себе героєм цього твору. Як би ти вчинив/вчинила з окулярами?
- Уяви, що чарівні окуляри потрапили до рук Тома Сойєра та його друга Гекльбері Фінна. Як би цей чарівний предмет змінив їхні пригоди?

— Ну що ти все алекаєш, алекаєш?! — вигукнув Ромка. — Думати треба!

— А що... що робити? Ти знаєш?

— Ну... ну хоча б... хоча б до нашої доброї чарівниці Маргарити Степанівни піти. Вона ж добра, вона щось придумає...

І ми пішли шукати квартиру Маргарити Степанівни...

— О! Оце таки той двір! Я запам'ятав підворіття.

Ми зайшли у двір і здивовано Perezirнулися. Будинку Маргарити Степанівни не було — він був знесений.

— Тю! Ти диви! Знесли! — вигукнув Ромка. Він знайшов дошки, не дуже міцно прибиті, одірвав їх, розсунув і поліз. Я, звичайно, за ним. І раптом Ромка почав падати у глибокий котлован, виритий під фундамент нового будинку. Я схопив його за рукав, але не втримав і разом з ним полетів униз. На наше щастя, хтось поклав на дно котловану в цьому місці солом'яні мати.

— Їжачку, ти живий? — спитав мене Ромка.

— Та живий! Але як ми звідси виберемося? Глибоко ж! Чарівні окуляри при тобі? Не розбив?

— По-моєму, цілі, — я поліз у кишеню й витягнув окуляри. І раптом побачив, що в мене в руці не одні, а двоє окулярів — у кожних одне скельце заклеєне.

— О! Козачок Гулька зараз з'явиться, раз дві пари зробив! — вигукнув Ромка.

Я дав одні окуляри Ромці, й ми одночасно начепили їх. І враз настала абсолютна темрява, хоч в око стрель, як каже мій дідусь. Я торкнув себе за обличчя, щоб скинути окуляри, і відчув, що окулярів на носі нема.

— Ой! — почув я розгублений Ромчин голос. — Їжачку! Ти щось бачиш?! У мене темрява перед очима! І окуляри зникли!

— І в мене! — вигукнув я. — Що ж це таке? Ми осліпли!

— Гулько! Де ти?! — загукав Ромка. — Гулько-о!

Але Козачок Гулька не озивався.

— Маргарито Степанівно-о! — закричав я.

А. Василенко. Ілюстрація до повісті
«Чарівні окуляри»

Але й Маргарита Степанівна не озвалася. Та й як вона могла озватися, коли вона вже тут не жила, коли її будинок знесли... Ми лежали на дні глибокого котловану сліпі й безпомічні. Мене охопив жах...

— Їжачку! Це нам за те, що ми хотіли схитрувати, залишити собі чарівні окуляри... Ну, чому, чому ми не віддали їх одразу сліпій дівчинці?! Ну чому, чому в мене такий характер?... — і Ромка заплакав.

І раптом... раптом я побачив Ромку, що, плачучи, уткнувся в зігнутий лікоть.

— Ромко! — закричав я. — Ромко! Я знову бачу!..

— Ой! І я бачу!..

Я відчув і побачив у своїй руці чарівні окуляри. І враз почувся голос невидимого Козачка Гульки:

— Молодець, Ромко, що покався! Коли можна зробити добро, ніколи не треба хитрувати.

— Ой, Гулько, однеси нас, будь ласка, до сліпої Любочки! — вигукнув я. — Ми віддамо їй чарівні окуляри.

— Ні! — заперечив Гулька. — Ви з Риткою Скрипаль мали справу, до неї я вас і однесу. А там самі розбирайтеся.

І за мить ми злетіли вгору. Вилетіли з котловану і полетіли до будинку Ритки Скрипаль. Біля будинку ми опустили на землю і злізли з коника.

— Ну, а тепер, хлопці, бувайте здоровенькі! Я поспішаю.

— Куди? — прохопився Ромка.

— Не закудикуй! — невдоволено мовив Козачок Гулька. — У дуже важливій справі. Потім дізнаєтеся.

— Ну що ж, Ромко, доведеться в Ритки питати адресу її сестри Любочки, — сказав я...

— Будь ласка, заходьте! Роздягайтесь. Чому не подзвонили? Щось сталося?

Ромка підштовхнув мене ліктем:

— Давай! Доповідай!

— Ми прийшли... ми прийшли... по адресу твоєї сестрички Любоч... ну... тієї... що не бачить... — затинаючись, сказав я.

— А... а нащо вона вам?... Во... вона у лікарні.

 Поміркуй!

- Як закінчилися пригоди Васі та Роми із чарівними окулярами?
- Якби в тебе були такі окуляри, як би ти ними скористався/ скористалася? Розкажи про це ровесникам/ друзям за партою.

— Ми... ми хотіли віддати їй чарівні окуляри! — одним духом випалив я.

— Що-о?!. Не треба, хлопці, жартувати! Такими речами не жартують!

— А ми не жартуємо! — серйозним тоном сказав Ромка. — Давай, Їжачку, розкажуй!

І я почав розповідати. З самого початку. Як одержав таємничого листа з підписом «Ритас».

— Фантастика! Неймовірно! — вигукнула Ритка, коли я закінчив.

Я поліз у кишеню і... Серце моє зупинилося — чарівних окулярів у кишені не було!

— Во... вони з-зникли! — ледь чутно прохарамаркав я.

— Ха-ха-ха! — засміялася Ритка. — Ну й фантасти! Брати Стругацькі!.. Я навіть повірила була!

Я мало не плакав. І раптом задзвонив телефон. Ритка побігла, взяла трубку і враз радісно вигукнула:

— Що?! Серйозно?! Ой, яке щастя! Тьотю Зіночко, я зараз приїду! — Ритка поклала трубку й побігла одягатися. І на ходу вигукнула:

— Ой, хлопчики! Після чергової операції Любочка нарешті почала бачити! Правда, зі спеціальними окулярами, але... Яке щастя!

За хвилину ми вже були на вулиці. Ритка попрощалася з нами і побігла на зупинку таксі.

— Слухай, а це ж, мабуть, Козачок Гулька в тебе окуляри забрав!.. І передав Любочці!.. Пам'ятаєш, він сказав: «Поспі-

А. Василенко. Ілюстрація до повісті «Чарівні окуляри»

Поміркуй!

- Які враження залишилися в тебе після прочитання твору?
- Який епізод був для тебе найбільш напруженим, а який тебе найбільше розсмішив?
- Яких літературних героїв нагадали тобі вірні друзі Ромка і Вася? Чим саме? Порівняй героїв повісті-казки українського письменника Всеволода Нестайка з героями автобіографічної повісті американського письменника Марка Твена.
- Чи хотілося б тобі мати таких друзів як Ромка та Їжачок?

шаю у важливій справі. Потім дізнаєтесь». От і дізналися!.. Чарівні окуляри таки зробили свою справу!

— І слава Богу! — сказав я.

От і закінчилися наші пригоди з чарівними окулярами.

Поміркуй!

- Яке враження справив на тебе твір «Чарівні окуляри»?
- Який епізод твору тебе найбільше розсмішив?
- Яких літературних героїв нагадали тобі вірні друзі Ромка і Вася? Чим саме? Порівняй героїв повісті-казки українського письменника Всеволода Нестайка з героями автобіографічної повісті американського письменника Марка Твена.
- Чи хотілося б тобі мати таких друзів як Ромка і Вася?

Мовна скарбничка

Палких шанувальників/шанувальниць певного письменника чи письменниці, співака чи співачки тощо називають *фанатами*. В українській мові не так давно з'явилося слово *фанфік* (англ. *fan fiction*), що утворилося від слова *фанат*. Словом *фанфік* називають вигадану історію, написану шанувальниками (фанатами) певного фільму, гри чи книжки.

Спробуй і ти стати автором/авторкою фанфіку — напиши продовження повісті-казки Вс. Нестайка на тему «Нові пригоди Васи Богданця і Ромки Черняка». Опиши, як, на твою думку, склалося життя Васька та Ромки після пригод із чарівними окулярами.

 Ти вже вмієш виокремлювати ознаки реального і фантастичного в народних і літературних казках. Визнач реальне і фантастичне у творі «Чарівні окуляри». Подумай, чого у цьому творі більше — реального чи фантастичного.

Літературознавчий клуб

Автор повісті-казки «Чарівні окуляри» — український письменник **Всеволод Нестайко** (1930–2014). Народився митець на Житомирщині. У дитинстві на його долю випали нелегкі випробування: Голодомор, трагічна загибель батька, воєнне лихоліття, бідність. Однак письменник не втратив оптимізму, дитячої безпосередності та почуття гумору. Вс. Нестайко говорив, що міг би

в школах навіть проводити уроки гумору, адже, на його думку, це запорука того, що діти зростатимуть доброзичливими. Тож гумор — одна з визначальних особливостей творів письменника, навіть злодії у його книжках не страшні, а кумедні.

Твори Вс. Нестайка відзначені багатьма літературними преміями, а *повість «Тореадори з Васюківки»* внесено до особливого Почесного списку Г. К. Андерсена як один із найвидатніших творів сучасної дитячої літератури.

Всеволод Нестайко

 Літературознавчий словник

Епічні твори — твори, в яких головну увагу зосереджено на розповіді про певні події. Характери героїв/героїнь розкриваються передовсім через опис їхніх вчинків.

Повість-казка — досить великий, зазвичай прозовий авторський епічний твір, у якому розповідається фантастична історія, діють казкові персонажі.

Головні герої *повісті-казки «Чарівні окуляри»* — Ромка й Васько з кумедним прізвиськом Рудий Африканський Їжачок (до речі, саме так називали в дитинстві і самого автора твору). Юні герої гідно долають усі труднощі завдяки своїй сміливості, винахідливості, наполегливості. Кожен із хлопців виявляє себе справжнім другом, який ніколи не покине товариша в біді, хоч би заради цього потрібно ризикувати своїм життям.

Чарівні окуляри — не лише предмет, завдяки якому можна

познайомитися з казковими персонажами та потрапити у вир неймовірних пригод, вони дають змогу побачити те, на що в повсякденному житті друзі не звертали уваги, чому не надавали значення. Хлопці зрештою усвідомлюють, як важливо творити добро. Вони побачили, що навколо є люди з особливими потребами, яким необхідна допомога. Окуляри навчають друзів бути людьми, милосердними.

У колі мистецтв

Твори сучасного мистецтва вражають своєю різноманітністю. Усе більшої популярності в світі набувають фантазійні скульптури. Так, у Києві на Співочому полі розміщено мистецький, або як ще кажуть *артпроект*, що називається «Світ крізь рожеві окуляри». Його висота сягає трьох метрів, а маса близько 250 кг. На скло було витрачено 800 пар лінз справжніх окулярів.

Світ крізь рожеві окуляри.
Артпроект В. Падун, Л. Роздобудько-Падун. 2014 р.

Ця незвична скульптура є символом світу, який для кожної людини свій. І той, хто подивиться на світ крізь рожеве скло, пригадає свої мрії — ті, що вже здійснились, або ж ті, що так і залишились фантазіями.

Мовна скарбничка

Фразеологізм *дивитися крізь рожеві окуляри* означає не помічати вад, недоліків; ідеалізувати когось або щось. Цей вираз вживається у мовах багатьох народів світу. Скажімо, у англійців є вираз «*rosecoloured glasses*» або «*rose-tinted glasses*», що означає: «Якщо хтось думає про щось або дивиться на щось крізь рожеві окуляри, то вважає це більш приємним, ніж воно є в дійсності».

Поміркуй!

- Чи доводилося тобі бачити сучасні мистецькі об'єкти на зразок «Світ крізь рожеві окуляри»? Чи є подібні там, де ти мешкаєш? Яке твоє ставлення до таких мистецьких творів?
- Чи схожі «рожеві окуляри» на «чарівні окуляри» Вс. Нестайка? Чим саме?
- Як ти гадаєш, чи обов'язково треба надіти рожеві окуляри, щоб побачити в інших людях їхні найкращі якості?

Читай і досліджуй!

Обери один із епізодів повісті, Вс. Нестайка «Чарівні окуляри», що тобі найбільше сподобався, і створи на його основі комікс на 4–5 ілюстрацій. Можеш скористатися для цього онлайн-ресурсом *Write Comics*.

Якщо ти хочеш більше дізнатися про життя письменника, твір якого ти наразі прочитав/прочитала, переглянь документальний фільм «Всеволод Нестайко» режисера М. Погребняка. Для цього зіскануй **QR-код**.

Підсумуй!

- Про що розповідається в повісті Вс. Нестайка «Чарівні окуляри»?
- Яка пригода Васька Богданця й Ромки Черняка сподобалася тобі найбільше? Чому?
- Чи хочеш ти прочитати текст повісті Вс. Нестайка «Чарівні окуляри» повністю? А можеш і прослухати її повну версію, скориставшись **QR-кодом**.
- Доведи, що твір «Чарівні окуляри» — повість-казка.
- У чому ти хотів би/хотіла б бути схожим/схожою на головних героїв повісті Вс. Нестайка «Чарівні окуляри»?
- Яка ідея цього літературного твору?
- Пригадай пригоди, що траплялися з тобою у школі. Як друзі/подруги тобі допомагають? Чи маєте ви якісь корисні заняття після уроків?
- Що тобі хотілося б дізнатися ще про творчість Вс. Нестайка?
- Що для тебе залишилося в прочитаному творі незрозумілим? Запитай у своїх однокласників/однокласниць або ж у вчителя/вчительки.
- Оціни свою роботу над літературним твором Вс. Нестайка за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

Зірка Мензатюк

Ти вже знаєш, що патріотів/патріоток рідної землі високо вшановують в усіх народів. Так, тобі відомо із легенд стародавніх кельтів про короля Артура та його значення для утвердження держави, як англійці пишаються цим королем та лицарями Круглого столу.

Однією із найяскравіших сторінок української історії є історія козацтва. Козаки — це вільні люди, хоробрі вояки, які боронили українські землі від ворогів. Про них відомо ще з XV століття. А слава козаків жива і понині. Тож бажання дізнатися якнайбільше про козаків, відкрити їхні таємниці притаманне чи не кожному українцеві. Ти отримаєш таку можливість, прочитавши твір «Таємниця козацької шаблі».

Мовна скарбничка

Із повісті Зірки Мензатюк «Таємниця козацької шаблі» ти довідаєшся про козацьку зброю. Як-от про таку. *Ша́бля* — зброя з вигнутим довгим лезом (80–110 см), загостреним з одного боку. *Булава́* — зброя, що складається з держака й кулі з гострими шпичаками. У козаків булава — це символ влади.

Таємниця козацької шаблі

(Скорочено)

Розділ 1, у якому з'являється Машка

У розділі розповідається про те, як родина Руснаків придбала старий автомобіль, що назвали Машкою. Татів приятель — пан Богдан, історик і мандрівник — щиро радіє за них. Згодом він розповідає, що в його помешканні оселився привид і повідомляє, що, маючи автомобіль, Руснаки тепер зможуть урятувати цінну старовинну реліквію, якій загрожує знищення.

Розділ 2, у якому з'являється патріотично настроєний привид

Руснаки приходять у гості до Богдана, аби поспілкуватися із приви́дом-козаком. З'явившись, той намагається жестами пояснити, що за річ треба відшукати. Усі розуміють лише те, що річ має бути на місці якогось козацького бою на Заході України і що це зброя — шабля або булава.

Наталочка згадує, що найбільша битва була під Берестечком у червні 1651 року. Саме там незабаром мають відзначати її річницю. Родина вирішує їхати до Берестечка.

Розділ 3, у якому з'являється елегантний незнайомиць

Руснаки вирушають у подорож і дорогою милуються красою рідного краю.

(...) Вони звернули до першої ж бензозаправної станції, що трапилася по дорозі, і Наталочка встала розім'ятися.

За ними різко загальмував чорний джип із затемненими вікнами, з якого вийшов хлопець і також став проходжуватися, злегка накульгуючи. Мабуть, засидів у машині ногу. Він був елегантний і модний до неможливості, зачесаний так гладесенько, що волосся лежало, мов прилизане, тільки на маківці настобурчувалося двома невеличкими горбочками.

— Хочеш, я вгадаю, куди ви їдете? — спитав він, окинувши оком Наталоччину вишиванку. — В Берестечко, на завтрашні урочистості.

Дівчинка ствердно кивнула, і на його губах заграла скептична посмішечка:

— Х-ха! Помітингуєте, поспіваєте «Ще не вмерла», покричите «Слава» й «Ганьба». Старі взялися за твоє патріотичне виховання, чи не так?

— Ніхто ні за що не взявся, — відказала Наталочка. Насмішкуватий тон незнайомця зачепив її за живе. — Мені самій цікаво. І ми не просто мандруємо, ми ще й... маємо дуже важливу справу.

У хлопця в очах зблиснуло зацікавлення (ага, знай наших!), але тут же й згасло, сховалося за лінькуватим іронічним призмуром:

— У вас, виявляється, справа... Якщо ви хочете знайти реліквію, то нащо їдете в Берестечко?

І. Ключковська. Ілюстрація до повісті «Таємниця козацької шаблі»

Поміркуй!

- Яке враження справив на Наталочку незнайомиць?
- Чому небезпечно розмовляти з незнайомими людьми й прислухатися до їхніх порад?
- Як Антип змінює плани Руснаків? Як ти думаєш, чому він це робить?
- Чи погоджуєшся ти з його переконаннями, що іноді можна трохи схитрувати? Свою думку обґрунтуй.
- Чи безпечною буде ця подорож? Чому ти так вважаєш?

Наталочка сторопіла.

— Звідки ти знаєш про шаблю? — вражено спитала вона.

— Отже, і це я вгадав. Два — нуль на мою користь: шаблю шукаєте ви, — засміявся незнайомець і пояснив ошелешеній Наталочці: — Ми також її шукаємо. Та ж ситуація: привид і так далі.

Он воно що. Напевно, привид просто перестрашувався. З'явився не тільки до пана Богдана, а й до цих людей. От і вся розгадка. Трохи прикро, але що вдієш. Може, Руснаки видалися йому не дуже тямущими?

— Мене звати Антип, — відрекомендувався хлопець. — Тож навіщо ви їдете в Берестечко?

— Як навіщо? Шабля десь на бойовищі чи у фортеці. Найімовірніше під Берестечком, бо то місце великої битви. — наголосив Антип на останньому слові. — А ви обрали, що більше до вподоби.

— Ми не забули про фортеці, — похмуро зауважила Наталочка. — Якщо в Берестечку нічого не відшукаємо, то напевно повернемо в Олесько...

— Але на мітинг передусім, — пирхнув Антип. — На Козацьких Могилах буде тлум, гам, юрби народу. Там музей, заповідник і давно вже все знайдено, що тільки можна було знайти. Туди нема за чим їхати, лиш змарнуєте час. (...)

— Фортець та замків є чимало — в Олеську, в Хусті, в Кам'янці-Подільському, — вів далі Антип. — Раз уже ми займаємось однією справою, давайте діяти злагоджено. В одні фортеці їдьте ви, а в інші — ми. Так швидше досягнемо успіху.

Він гарно придумав, але... Дівчинка тільки зітхнула. Він не знав Наталоччиної матері. Минути Берестечко, будучи за крок від нього? Та ще й тоді, коли туди їдуть усі порядні українці? Ні, цього їй краще не казати.

— А ти й не кажи... Навіщо все розказувати? Краще й не згадуй, що шаблю ще хтось шукає... — засміявся Антип. — Чи ти ніколи не хитрувала? От і хитруй: коли їхатимете через Дубно, підмов батьків зупинитися і розпитай про шаблю в тамтешньому замку. (...)

— Не хвилюйся, ми повернемо в Дубно. Я вмовлю батьків, — сказала вона.

— От і добре. А ми тим часом рвонемо до Кам'янця-Подільського.

Діти попрощалися, і Наталочка побігла до Машки, яку давно заправили.

— Гляди ж, не підведи! — гукнув услід Антип. Усмішка щезла з його лица, тонкі губи стислися, а в очах зблисли червонясті вогники. Але Наталочка вже його не бачила. (...)

Читай і досліджуй!

Родина Руснаків не дарма вирушає на пошуки реліквії до Берестечка – невеликого містечка поблизу Луцька. Адже там відбулася одна з найвизначніших в історії козаччини битва. Українці та Українки прагнули самостійності, а польський король хотів її обмежити.

30 червня 1651 року 100-тисячне козацьке військо гетьмана Богдана Хмельницького та його союзники-татари вступили в бій із армією Речі Посполитої.

Козаки гідно відбили наступ польського війська, однак татари несподівано покинули поле битви, узявши в полон гетьмана. Попри поразку, більшій частині війська вдалося вийти з оточення.

Про які ще битви козаків ти знаєш?

Допоможи родині Руснаків у пошуках козацької реліквії: підготуй у парі з другом/подругою «Карту найвизначніших битв козаків».

Розділ 4, у якому плани несподівано міняються

Дубно виявилось чистим затишним містечком, яке Наталочці відразу припало до душі. Замок стояв у самісінькому центрі, доглянутий і напрочуд мирний.

Замковий двір дихав спокоєм і літом. Ним вешталися численні туристи, й екскурсоводи розказували їм усілякі дива.

Руснаки й собі зазирали в кожен куток, оглянули вежі й палаци. В одному з них колись дійсно зберігалися коштовності князів Острозьких, але все те заграбастав російський цар Петро I та й вивіз у свою північну столицю.

Дубенський замок
(м. Дубно, Рівненська обл.)

Поміркуй!

- Про що дізналася Наталочка від екскурсовода?
- Чи знайшли Руснаки шаблю? Чи здогадуєшся ти чому?

— Чи підземні ходи хоча б довгі? — знічев'я поцікавилася вона.
 — О так, вони тягнуться аж до Нової Дубенської фортеці, або форту¹ Тараканівського, як її ще називають, — охоче пояснив екскурсовод. — То цікавий об'єкт, його збудували для російського війська в кінці ХІХ століття. Але самим відвідувати його надто небезпечно. Можете замовити екскурсію...

Проте форт Руснаків не цікавив. Натомість Наталочка питала про шаблю, але всі, до кого вона зверталася, лише знизували плечима.

Біля готелю Наталочка несподівано зустріла Антипа.

Антип, як і вдень, був супермодний і прилизаний, а на ногу й тепер накульгував.

— У чому справа? Щось сталося? Чому ви не поїхали в Кам'янець? У вас поламалось авто? — дівчинка обсипала його питаннями, як горохом.

Але Антип проігнорував їх, ніби й не чув.

— Ми вернулися ледь не з півдороги, — загадково повідомив він. — Маю важливу новину. Власник шаблі уже напивав покупця і навіть домовився про зустріч. І знаєш, звідки він? З Дубна! А покупець — із Кам'янця-Подільського, ха-ха!

— Зустріч завтра вранці, але не вдалося в'язати, де саме: чи то в Кам'янці на Турецькому мості, чи під Дубном у Тараканівському форті. Тому ми й вернулися. Потрібна твоя допомога.

Наталочка злегка зашарілася. Он як, цим людям вона потрібна. І неважко вгадати, навіщо: раз невідомо, де зустріч, то треба чатувати в обох місцях.

— І що ж нам треба зробити? — поцікавилася вона.

Поміркуй!

- Як Антипові вдалося переконати Наталочку відвідати Тараканівський форт?
- Що нового з історії козаччини тобі стало відомо з його розповіді?
- Як збагачує людину відвідування музеїв?

І. Ключковська. Ілюстрація до повісті «Таємниця козацької шаблі»

¹Форт — окреме укріплення, що складається з однієї або кількох захисних споруд.

Авжеж, піти в Тараканівський форт, як вона й гадала. Але — їй самій, без батьків. Антип з досади аж зітхнув. Що вдієш, коли іншої ради нема! Треба з'ясувати, хто ці люди, принаймні запам'ятати номер їхнього автомобіля. Та коли у форті вони побачать кого-небудь стороннього, це наполохає зловмисників. Зате на дітей зазвичай не звертають уваги...

— То підеш? Не боїтимешся? — запитливо глянув на неї Антип.

Чомусь недоречно пригадалося, що форт небезпечний, принаймні так казав екскурсовод. Проте Наталочка рішуче стріпнула чубчиком:

— Ото ще! Я не боягузка. Аби лиш батьки дозволили.

— А навіщо їх питати, коли можна схитрувати? Бачиш, вже заговорив віршами, — Антип полегшено розсміявся. — Якщо тебе не пустять, усе полетить шкереберть. Тому придумав дотепний план...

Він розказав, як владнати справу. Все просто й легко. Батьків доведеться обманути... Задля шаблі, задля її врятування. Трохи мультко на душі, але то нічого.

За розмовою не зогледілись, як дійшли до замку. Стали на містку перед в'їзною баштою, задивилися на старі поцерблені мури.

— Скільки тут точилося боїв, — задумливо мовив Антип. — Навколо замку, та й навколо Дубна... Ти чула про битву під Плоскою?

...Зранені козацькі полки відходили з-під Берестечка. Щохвили могли напасти поляки. Щоб їм завадити, щоб уберегти військо, яке відступало після нещасливої битви, полковник Іван Богун виставив під Плоскою заслону з шестисот козаків. Шістсот сміливців проти ворожої навали!.. Козаки стали табором: оточили себе возами, скували їх залізними ланцюгами, обсіпали земляним валом. Билися, як чорти (бо чорти хвацько б'ються, — лукаво підморгнув Антип). Багато їх полягло. На полі досі стоять кам'яні хрести.

Дівчинка слухала, мов заворожена. Сумна та велична картина поставала в її уяві.

— Зроби, як домовилися, — вдоволено засміявся Антип.

Наталочка кивнула на знак згоди.

О, вона не відступить, вона вміє бути впертою! (...)

 Поміркуй!

- У чому намагається Антип переконати Наталку? Які аргументи він використовує? Як ти ставишся до того, що він пропонує Наталочці не питати дозволу в батьків?

Розділ 5, у якому ніхто не з'являється, натомість Наталочка пропадає

Тато телефонує до пана Богдана і той розповідає, що привид шаленів, хапався за голову й крутив пальцем біля скроні. Історик побоювався, що Руснаки втраплять в халепу. Наталці таки вдається вмовити батьків заїхати до Тараканівського форту.

На місці дівчинка сама йде оглядати руїни форту. Почувши голоси незнайомих чоловіків, вона кидається до найближчого виходу й падає в кам'яний колодезь.

Тим часом Антип говорить батькам Наталки, що їхня дочка пішла на екскурсію, а їх просила зачекати. Раптом Машка сигналізує на всю долину. Тоді батько здогадується, що машина подає якийсь знак. Батьки лізуть на кручу, але не знаходять там ні форту, ні туристів, ні Наталки. На сигнал авто вискочив сільський хлопець на мотоциклі, який урешті допоміг знайти дівчинку.

Наталка мусила розповісти про Антипа, який теж шукає шаблю і що це він послав її у форт. Батьки подумали, що хлопець хоче перший знайти шаблю, тому вирішив таким чином їх затримати.

Урешті-решт Руснаки вирушили в Берестечко.

Тараканівський форт
(с. Тараканів, Рівненська обл.)

Поміркуй!

- Розглянь світлину Тараканівського форту.
- Які пригоди, на твою думку, чекають на героїв та героїнь у цьому місці?

Розділ 6, у якому Наталочка бачить тривожні видіння на полі Берестецької битви

У Берестечку Наталці примарився день 30 червня 1651 року. Проти короля Яна Казимира та його війська вийшли 100 тисяч козаків із союзниками-татарами. Тривала запекла битва. Татари втекли з поля бою, і козаки почали програвати...

Згодом на святі в Берестечку дівчинка знайомиться з Васильком і Северином — пластунами¹ зі Львова. Від них вона довідується, що якийсь чоловік знайшов козацьку шаблю, збережену в польському торфі. Діти почали його пошуки, але все було марно.

¹ Пластуни — учасники громадської організації «Пласт».

Розділ 7, у якому з Антипом стається дивовижне перетворення

Діти обійшли майдан, тоді Северин вирішив заглянути ще й у підземний хід, що з'єднував церкви і вів кудись за пагорб. Наталочка воліла лишитися надворі — досить з неї підземель, принаймні на сьогодні. Зручніше прилаштувалася під старую церквою, заплющила очі... Хотіла ще бодай на мить побачити битву. (...)

...Їх стояло три сотні на пагорбі, що, мов острів, височів серед болота. Наталочка помітила, що за боєм невідривно стежив якийсь вельможний чоловік у коштовних латах. Він щось сказав одному з своїх наближених, і той, пересилюючи дзенькіт шабель, закричав до козаків:

— Панове запорожці! Ясновельможний король Ян Казимир подивований вашою відвагою, — («Так то сам король!» — збагнула Наталочка). — Він помилує вас, якщо складете зброю. Він візьме вас на службу за високу плату!

Між козаками пішов якийсь рух.

«Невже здаються?» — не то злякалася, не то зраділа дівчинка, але раптом збагнула, що вони робили: з-за поясів та з глибоких кишень своїх безкраїх шароварів діставали гроші і зневажливо, широким жестом сівачів їх.

— Срібло-злото — то болото, — гукнув сивий січовик. — Вибачай, королю, але нам не потрібна твоя ласка. Лицарська смерть козакові дорожча.

— Слухай-но, пане-брате, — звернувся до чорнявого козака старий січовик. — Треба якось прорватися до Богуна і передати ось це, — він дістав з-за пазухи сяйливий малиновий згорток. Наталочка впізнала, що то: корогва¹, яку в паніці збили додолу. Отже, старий підняв і заховав її.

— А як поляжу разом із корогвою? — спитав козак, дбайливо ховаючи малиновий шовк.

Поміркуй!

- У чому мусила признатися Наталочка батькам?
- Як розкрився підступний обман Антипка?
- Як удалося врятувати дівчинку? Хто допоміг у цьому?
- Із ким познайомилася Наталочка у Берестечку?
- Як ти думаєш, чи будуть Василь і Северин надійними друзями для дівчинки?

¹ Корогва — старовинний бойовий прапор.

— То хоч лишиться слава, що рятували її, — спокійно, ніби навіть байдуже мовив старий.

— Не випадає кидати бій...

— Стане ще для тебе боїв, — старий обняв чорнявого і легенько підштовхнув: — Іди.

Козак упав в очерет, мов качур: ані шелеснуло.

Бій на острові довершувався. Козаків ставало все менше. Один за одним падали вбиті. Аж ось лишився єдиний січовик. Невже битиметься сам? Один проти цілого війська? Він озирнувся, метнувся до берега й ускочив у човен, прихований в очереті. Не сідаючи, відштовхнув його, вплив серед плеса¹; гордо взявшись у боки, окинув оком ворогів, мовляв, наступайте, чого ви баритесь. Король знову щось сказав своєму наближеному, той квапливо передав наказ. Поляки, брѣохаючись у баговинні, оточили озерце, серед якого плавав козак, та не могли здолати героя.

Наталочка затулила очі. Почула, як радісно загелготали поляки... Човен плавав порожній. Зиркнула на короля — той роздратовано відвернувся й пішов геть. Ти не радієш, королю? Ти ж переміг!

І враз вона збагнула. Козаків перемогли. Але не покорили! Вони гинули, не піддавшись, не схилившись, лишаючи по собі невмирущу славу!

...Знову гомонів святковий майдан, цвіли вишиванки. (...)

Пластуни верталися ні з чим. Учорашній чолов'яга зник, мов крізь землю провалився. (...) За нарадою пластуни не помітили хлопця, що прислухався до їхньої розмови, а далі гучно розреготався:

— Ви спізналися, мої дорогенькі! — Безнадійно спізналися! Назавжди!

Озирнувшись, Наталочка на мить отетеріла. Коли ж до неї вернувся дар мови, розгублено відрекомендувала хлопця пластунам:

— Це... Антип. Він також шукає шаблю.

— Чортик, Антипко? — перепитав Василько.

— Так, власною персоною, — Антип картинно вклонився; вітер дмухнув на його прилизане волосся, і з-під нього показалися два округлі, як у молодого бичка, ріжечки.

— Маю тобі подякувати, — обернувся він до Наталочки. — Ти дуже мені допомогла.

¹ Плесо — ділянка річки.

— Я? — вражено перепитала дівчинка.

— Ти, ти, голубонько! — захихотів Антип. — Мої старі прочули, що привид хоче врятувати якусь реліквію, але довго не могли вивідати нічого конкретного. Вирішили навмання поїхати в Берестечко і по дорозі побачили тебе. Ти була в вишиванці, тому привернула увагу. І треба ж такого: рятувати реліквію мали саме ви, і ти вибовкала про неї все, що знала! — чортяча мармиза розпливлася від задоволення. — Лишалося затримати вас, і на ходу придумав, як це зробити. Досить було змалювати бій, підпустивши романтичного туману, і ти погодилася на все, що порадив. Ха-ха! Дивно, що ти досі не сидиш у колодязі в Тараканівському форті!

— Падлюка! — скрикнула Наталочка.

— Проте це вже не має значення, — вів далі Антип. — Я знайшов власника шаблі і дав йому адресу покупця. Так що шабелька тютю! Поїде за кордон, можеш не сумніватися. Там добре платять за антикварні речі.

Дівчинка закрила лице руками, воліючи щезнути, зникнути, провалитися під землю. Ганьба, ганьба! Та ще й перед пластунами!

Мов крізь воду, вона почула голос Северина.

— Не тішся завчасу, — казав він Антипкові. — Шабля ще не втрачена. Її ще можна врятувати.

— Яким чином, хотів би знати? — реготнув Антип.

— А ми подумаємо, як.

Наталочка витерла щоки, моргнула мокрими віями.

— Так, придумаємо, — повторила вона, не уявляючи, що можна придумати, коли справа безнадійна.

— Ха-ха-ха! Ти хочеш змагатися? Зі мною? — зверхньо глянув на неї Антипко. — Що ж, гаразд! Я навіть дещо тобі підкажу... В обмін на...

І. Ключковська. Ілюстрація до повісті «Таємниця козацької шаблі»

— Не здумай погоджуватися! — застеріг Северин.

Але дівчинка лиш похитала головою:

— Я згодна.

— Згоду скріплюють кров'ю, — прошепотів Антипко.

Вона зняла з грудей Северина значок, вколола палець і видавила на папірець, який запобігливо подав чортик, червону краплю. Антипкова пика вдоволено засяла.

— Отже, слухай: не горіх, а тверде; не панни, а в узорах жупани; стрілець їх сватав, та й голову склав. Не забудь: брехатимеш довіку! — глузливо хихикнув Антипко, ще раз вклонився і ...щез.

— Нащо ти це зробила? Нащо погодилася? — розсердився Северин.

Наталочка знизала плечима. Невже він не розуміє? Вона ніколи собі не простить, якщо шабля пропаде з її вини.

— Краще допоможи відгадати загадку, — сказала вона.

Загадка виявилася не з легких.

— Не горіх, а тверде — то тверді оборонні мури, — розмірковував Василько. — Не панни... Може, князівничи королівни... Колись один шляхтич посватався до красуні Марціани, дочки олеського воєводи. Йому відмовили, і він пробив собі серце кинджалом у неї на очах. Отже, і сватав, і голову склав. Загадка про Олесько! — переможно завив він.

Пластуни схвально загули, тільки Северин, здавалося, вагався.

— Я мушу негайно знайти батьків, — заквапилася Наталочка. — Так що будьте!

Наталочка помахала рукою на прощання вже на бігу.

Поміркуй!

- Як розкрилась підступність Антипа? Ким виявився цей хлопець?
- Що він розповів про свою авантюру із козацькою шаблею?
- Що почуває Наталочка, дізнавшись про витівки Антипка?
- Чому вона знову піддається на його хитрощі? Про які риси характеру дівчинки свідчить її поведінка?
- А як би ти вчинив/учинила на її місці?
- Яку загадку мусить розгадати Наталочка?
- Куди вирушає далі родина Руснаків?

Розділ 8, у якому відбувається шалена гонитва і ще шаленіший бенкет

Руснаки вирушають в Олеський замок, але Антипко з батьками заплутує їх, і вони стають на ночівлю біля замку в Підгірцях.

Уночі Наталка, ідучи на звуки старовинної музики, потрапляє на бал чортів і відьом. Антипко викриває її. Нечиста сила намагається ввіймати дівчинку, але Наталочку рятує Машка, від світла фар якої відьомське кодро кидається врзнобіч.

Підгорецький замок
(с. Підгірці, Львівська обл.)

Розділ 9, у якому Олеський замок перетворюється на пастку

Мабуть, гарнішого ранку не було на світі. (...)

Машка вискочила на трасу, і перед мандрівцями розгорнулася чудова картина: неозору долину ще сповивав ранковий туман, а з туману, мов з піни морської, здіймався сліпучо-білий замок.

Це й було Олесько — нарешті таки воно.

Руснаки приїхали рано: замок ще не відчинили. Біля входу юрмилося чимало туристів, і автобуси ще прибували.

Нарешті увійшли до замку. Знову, як і в Дубні, Руснаки ретельно розпитали музейних працівників про шаблю. І так само, як у Дубні, ті розводили руками: ніхто не заїжджав, ніхто не пропонував, аякже, музей придбав би, але на жаль, на жаль...

На додачу до всього стало ясно, що загадка не про Олесько.

Марціану сватав бідний шляхтич-сусід, що на роль за-

Олеський замок
(смт Олесько, Львівська обл.)

Поміркуй!

- Розглянь світлини Підгорецького та Олеського замків.
- опиши ці історичні споруди.
- Які фантастичні пригоди трапилися з Наталочкою та її батьками у цих місцях?

гадкового стрільця не вельми підходив, та й сватати він мав не одну, а принаймні кількох отих, що в жупанах... Ні, не витанцювувалася розгадка.

Але Наталочку млоїло від згадки про Антипа, про свою угоду з ним — куди ж тепер їхати, де шукати шаблю? Правду казав Северин, вона по-дурному поквапилася з тією угодою... (...)

Наталчиних батьків ненадовго затримує охорона: їх підозрюють у крадіжці картини. Дівчинка приєднується до туристичної групи, з якою оглядає замок. Згодом Руснаки рушають до Кам'яця.

Розділ 10, у якому з Машкою стаються небезпечні дорожньо-транспортні пригоди

По дорозі до Кам'яця Антипка та його батьки з двома чоловіками в чорних масках намагаються зупинити Руснаків, але родині допомагає водій знайомої вантажівки.

Тікаючи від чорного джипа, Машка злітає з дороги й разом із пасажирами опиняється в кроні розлогої верби. Лише завдяки Наталчиній кмітливості Руснаків помічають місцеві пастухи й викликають рятувальників. Від міліціонера родина довідується, що бугай розтрощив автомобіль батьків Антипка.

Розділ 11, у якому мандрівників підстерігають суцільні несподіванки

Усе було намарно!

У Кам'янець-Подільський Руснаки запізнилися. В музеї закінчився робочий день, і фортеця стояла замкнута. Вони не могли розпитатися, чи сватав

І. Ключковська. Ілюстрація до повісті «Таємниця козацької шаблі»

Кам'янець-Подільська фортеця
(м. Кам'янець-Подільський,
Хмельницька обл.)

якихось дівчат пан Володийовський та чи влучно він стріляв, тому не були певні, чи правильно відгадали Антипкову загадку. Повештавшись перед зачиненою брамою, вони зайшли повечеряти в ресторанчик коло Турецького мосту. Фортеця видніла звідси, як на долоні, — грандіозна, незборима твердиня, справді горішок над горішками. Її вежі стриміли, мов стрункі гордовиті панни, проте Наталочка даремно вишукувала на них поглядом які-небудь оздоби. Їхні жупани не були узорчастими, і це не додавало оптимізму.

Наталочці ані їлося, ані пилося, її охопив такий гіркущий, безпросвітний розпач, що й на світ не хотілося дивитися. (...)

— Доню, не муч себе. Ми зробили, що могли, — ласкава мамина долоня лягла на Наталоччине плече.

Дівчинці від того не полегшало, навпаки, у горлі застряг давкий клубок. Бідолашна мама! Вона не знала всієї правди. Вона не підозрювала, що відзавтра її люба донечка мусить стати брехухою.

А пісня дзвеніла, пориваючи за собою. Чоловіки за сусіднім столиком взялися її підспівувати:

Гей, вернися, Сагайдачний!

Візьми собі жінку,

Віддай тютюн-люльку,

Необачний!

Гей, долиною...

— Ох я дурень! — раптом підскочив тато, гучно ляснувши себе по лобі. — Як я не здогадався! Сагайдачний! Ми мали їхати в Хотин!

— Мій друже, — зауважила мама, — сядь, не лякай офіціантів і поясни все до ладу.

Хоча було й без того ясно. Вони забулися про Хотин, Хотинську фортецю, а саме там колись розігралася велетенська битва, в якій смертельно поранили Петра Сагайдачного, славетного гетьмана, знаменитого стрільця з лука-сагайдака, тобто там був і горіх, і стрілець, ну і так далі.

За мить Руснаки сиділи в автомобілі. (...)

На тлі сутінкового неба височів суворий бронзовий гетьман. Внизу широко послалося ясне вечорове плесо Дністра з окрай-

Хотинська фортеця.
(м. Хотин, Чернівецька обл.)

цем місяця — молодика, тихе-тихе, в облямівці темних берегів. Фортеця стояла не на горі, а нижче, на пагорбі над водою. Напрочуд ошатна, струнка фортеця: вежі, мов панни в дахах-капелюшках, між ними високі акуратні зубчасті мури.

— Гляньте... В узорах жупани! — аж засміялася Наталочка й показала на мур.

Хоча вже посутеніло, але не настільки, щоб Руснаки не розгледіли узорів, викладених червоною цеглою на світлих стінах.

— Фортеця, мов у вишиванці... Гарно, — замилувалася мама.

Все було точнісінько, як у загадці. Все співпадало: і загадка, і привидова підказка. Цим разом вони не помилилися. (...)

І враз... То не привиділося: з вулиці, що вела сюди з містечка, засяли два снопи світла, і до бронзового Сагайдачного підкотив автомобіль. Слідом за ним зачмихала і теж спинилася якась стара тарадайка. З першого авто вибрався дебелий парубійко. У світлі ліхтарів було добре видно його накачані м'язи й коротко стрижену потилицю. З тарадайки виліз щуплий, невеличкого зросту чоловічина. В руці він тримав щось довгасте. «Власник шаблі», — здогадалася Наталочка, бо він був достоту такий, як описували пластуни. Обидва потисли один одному руки.

— Ущипніть мене за ніс, — попросив тато, не вірячи власним очам.

Але мама не стала його щипати.

— Годі дивитися, ходімо до них, — мовила вона й рішуче покрокувала до прибулих.

Та поки Руснаки підходили, з міста вискочило таксі, і з нього витрусилися старий чорт, чортиця й Антипко, що кульгав дужче, ніж звичайно. Рука в старого

І. Ключковська. Ілюстрація до повісті «Таємниця козацької шаблі»

Поміркуй!

- Яка козацька пісня допомогла Руснакам відгадати загадку?
- Роздивися світлину Хотинської фортеці. Порівняй, чи відповідає зображення її опису в творі?

чорта була перебинтована. Мабуть, від бугая перепало не тільки їхньому джипові. Антипко з глумливою церемонністю вклонився Наталочці:

— Здоровенькі були! Як не дивно, ви майже встигли, — попри всю самовпевненість він був явно не в душі.

— Чому «майже»? Ми виграли! — засміялася Наталочка.

— Та невже? Певно, шабля вже у вас? Певно, ви знаєте, як її дістати без грошей? — ехидненько запитав Антипко.

— Не хвилюйся, дістанемо, — запевнила дівчинка, але всередині їй похололо. (...)

Першим за справу взявся тато. Він почав здалеку, насамперед нагадав миршавому, що знайдена реліквія належить державі, що при передачі її в музей той дістане значну винагороду, а за знищення чи вивіз за кордон доведеться відповідати по закону; тато погрожував зловмисникам карою, метаючи блискавки, наче Зевс-громовержець.

— А хто докаже, що я знайшов шаблю? — зухвало вишкірився миршавий. — Нічого не знайшов!

Тато з несподіванки урвав на пів слові.

— А в руках у вас що, оте загорнуте?

— А нічого! Обшуку не робите, не маєте права!

— Не маєте, — вставив слово й дебелий, вочевидь, добре обізнаний з кримінальним кодексом.

Татова спроба закінчилася провалом. Антипкова мармиза розпливалася від задоволення.

Тоді в атаку пішла мама. Вона говорила від імені Союзу українок, Сестринства святої княгині Ольги й Товариства української мови «Просвіта», в яких була членкинею. Вона промовляла тихо й задушевно, а далі все палкіше, все завзятіше. Про честь і звитягу, про духовність і славу, про історичну пам'ять, врешті про старовину, про те диво, що було, минуло... Її промова мала успіх.

— Атож, слава не вмере, не поляже... Я теж люблю Шевченка. Навіть мріяв зіграти в сільському театрі Назара Стодолю... Щоправда, не зіграв, — від розчулення миршавий мало не просльозився, та, глянувши на старого чорта, передумав. — Звичайно, шаблю віддам... За належну ціну.

— Само собою, — підтакнув йому дебелий таким тоном, що не випадало сумніватися: його ціна буде найналежніша.

Антипко процвітав, наче мак у городі. Мав від чого процвітати.

У Наталочки виникла підозра, що чорти з'явилися тут неспроста, що вони, хоч і мовчать, але дивним чином впливають на миршавого й дебелого, тому ті такі непоступливі. Але вона не встигла над цим поміркувати.

Раптом перед Руснаками заколихалася напівпрозора біла по-стать. То з'явився привид-патріот.

— Що це? — здивувався миршавий, а дебелий зблід, як полотно.

— А це наш знайомий привид, — ступнула крок уперед Наталочка. Настала її черга йти в словесну атаку. — Привид вам каже, що не залишить вас у спокої, доки шабля не опиниться в безпечному місці. Він говорить це жестами глухонімих, які трохи розумію... Привид каже, що налякає вашу дружину й дітей, що жоднісінької ночі не дасть вам ані задрімати!

Привид спершу здивувався, бо нічого подібного не казав, а тоді схвально закивав головою, мовляв, так і буде.

Дебелий парубійко умлівав з переляку і, певно, дременував би геть, якби його не спиняла чортиця.

Миршавий також трішки розгубився, але старий чорт шепнув йому щось підбадьорливе, і він оговтався.

— Ти, мала, не заливай. Наукою доказано, що привидів не буває, — сказав він.

Від нечуваного обурення привид отетерів. Тоді різко крутнувся і щез.

— Ну от, казав, що привидів не буває, — остаточно підбадьорився миршавий, та й парубійко почав поволі приходити до тями.

Антипко торжествував. Наталочка похнюпилася. Красномовство Руснаків вичерпалось, і не було звідки чекати допомоги. Проте вона несподівано надійшла. Вірніше, над'їхала: з міста враз вигулькнув автобус, і з нього висипали... львівські пластуни! Наталочка, як ластівка, кинулася до них:

— Северине! Васильку! Звідки ви тут?

І. Ключковська. Ілюстрація до повісті
«Таємниця козацької шаблі»

— Та, бачиш, Василько вирішив, що загадка про Хотин. То ми зібralися й приїхали, — пояснив Северин, а Василько гордо усміхався.

— Ага. Так і є. Оно покупець і власник шаблі, — кивнула Наталочка на дебелиого й миршавого. — Тільки з ними неможливо домовитися, бо заважають чорти.

— Он як? — повів бровою Северин. Мабуть, він відразу щось придумав, бо рвучко підійшов до компанії, що зібралася на горі.

— Добрий вечір, шановний пане, — звернувся він до миршавого. — Пластуни шукали вас у Берестечку і ось нарешті знайшли. Ми маємо для вас привабливу пропозицію. Однак, перш ніж про щось говорити, хочемо переконатися, що шабля справжня, а не фальшивка.

Може, шабля не варта перемов.

— Ах, не варта? — скипів миршавий. Антипко хотів щось заперечити, та не встиг: той уже розгорнув зім'яту полотнину. В сутінках сяйнула гартована сталь. Це була справжня козацька шабля, схожа на місяць-молодик. У волинському торфі вона напрочуд добре збереглася. Руків'я мала просте, без золота й діамантів, і було не схоже, щоб миршавий їх повиколупував. Усі дивилися на шаблю, як заворожені. Тільки з Антипком коїлося щось незрозуміле: він пересмикував плечима, чухав ріжки, переступав з ноги на ногу, наче йому нестримно закортіло в туалет.

— Ні... Ні... Я біля неї не встою! — раптом простогнав він і з поросячим виском стрімголов чкурнув додолу з хотинської гори.

Старий чорт зітхнув, крекнув, махнув перебинтованою рукою і теж потрюхикав слідком за синочком. Тільки чортиця ще якось трималася, проте і їй були непереливки: її руки трусилися, губи перекошилися, вона щось забелькотіла, але їй забракло повітря, тож аби не вдушитися, вона й собі кинулася геть. Потім знизу, з кущів бузини, ще довго чулося ображене порохкування та повискування.

— А тепер поговоримо без чортів, — сказав Северин.

Він пропонував таке. Оскільки пластуни з його гурту мріють стати журналістами й активно дописують до різних видань, вони вмістять публікації про добродійний вчинок шановного пана у «Високому Замку», «Галичині», «Літературній Україні» та ще з десяткові газет, а також повідомлять про нього по радіо. Це неабияка моральна винагорода, не кажучи про те, що, врешті-решт, шановний пан одержить і належні йому гроші.

Наталочка слухала й раділа. Северин чудово все придумав! Він розважливий і рішучий, і цей словесний поєдинок він безперечно виграє.

— А якщо не погоджуся? — все ще впирався миршавий.

Тоді, казав Северин, у ті ж газети будуть надані матеріали про ваш аморальний вчинок, який призвів до знищення славетної козацької реліквії задля власної вигоди. Цю інформацію надрукують ще охочіше, оскільки подібних повідомлень до редакцій практично не надходить. Само собою, до справи підключаться правоохоронні органи.

Дебелий мовчки стояв осторонь. Він повільно й важко міркував. Відколи втекли чорти, він пригадав собі, що перед битвою козаки освятили зброю. Але шабля йому подобалася, гроші за неї можна взяти фантастичні...

— Ти чого мовчиш? Я що, задурно їхав аж у Хотин? — раптом напустився на нього миршавий. — Кажі прямо: купуєш шаблю чи ні?

— Купую, — наважився дебелий.

І тут... Ох, тут сталося щось цілком неймовірне. Над фортецею, спочатку над крайньою вежею, потім над сусідньою, далі над усіма п'ятьма, над двором і мурами заколихалися білі постаті. То були привиди, і їх ставало все більше. Вони виповзали з кам'яних підземель, здіймалися з довколишніх рвів і пагорбів, гуртуючись у загони. Попереду виступав знайомий Наталоччин привид, за ним пливли мужні, хоча й напівпрозорі козаки, полегли в Хотинській битві, і бронзовий гетьман на горі радо вітав своє славне товариство. Не тямлячись від переляку, дебелий парубійко якимось боком посунувся до свого автомобіля і за хвилину сидів у ньому, замкнувши дверцята і для певності заховавши голову під сидінням. Шаблі йому якимось відразу перехотілося, а запраглося єдиного: вийти живим з усієї цієї катавасії.

Поміркуй!

- Як герої повісті вмовляли злодіїв віддати шаблю?
- Чиї аргументи були більш переконливими — тата, мами, пластунів? Чому?
- Опиши старовинну козацьку реліквію від імені Наталочки.
- Як шабля подіяла на чортячу родину?
- Як могли б розвиватися події, якби родина Руснаків не встигла приїхати вчасно до Хотинської фортеці?

Миршавий також знітився й зіщулився, бо хоч він і не вірив у привидів, але тепер на нього насувалося надто вже багато цих невивчених наукою об'єктів, цілком можливо, небезпечних...

— Та що... Я ж патріот... Я продам шаблю нашій рідній українській державі... Музеєві чи, може, банкові, який непогано заплатить... — залепетав він і, тяжко зітхнувши, подав шаблю Наталоччиній матері.

Мама взяла її обережно й урочисто. Тато по-лицарськи став на коліно й поцілував холодну сталь. Враз навколо його голови спалахнуло сліпуче світло, — просто його осяв фарами, під'їжджаючи, маршрутний автобус «Київ-Чернівці». Його двері розчинилися, і в них з'явився пан Богдан власною персоною.

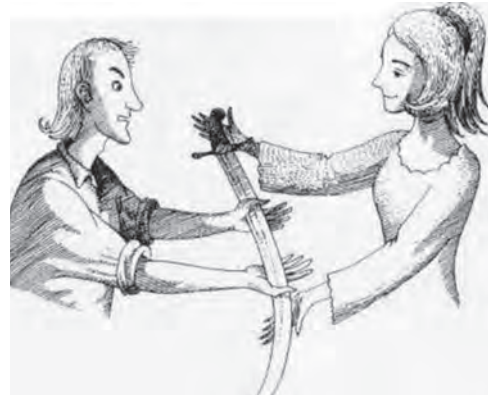
— О, бачу, вже все в порядку? — спитався пан Богдан, тоді повернувся до свого давнього приятеля привида: — Бачиш, друже, ти даремно хвилювався. Я ж казав тобі, що панство Руснаки — надійні люди.

На знак згоди привид замахав руками, закивав головою, радісно обняв пана Богдана, тата, далі вклонився мамі, Наталочці, пластунам і пішов обнімати всіх підряд; інші привиди теж уклонилися й вочевидь раділи. (...)

Урочистості на цьому не скінчилися. Северин виструнчився, поправив на лівій кишені срібні шнури — відзнаку гурткового:

— Наталочко, — поважно мовив він. — Наш гурт порадився й вирішив надати тобі відзнаку пластунських вмілостей. Ти виявилася сміливою й зарадною.

Він приколов їй на рукав пластунську нашивку. Дівчинка зарум'янілася від задоволення. Це було майже як медаль, а може, навіть краще.

І. Ключковська. Ілюстрація до повісті «Таємниця козацької шаблі»

Епілог

Музика лилася, мов кришталева ріка.

У київській опері відкривався сезон — виставою «Запорожець за Дунаєм». Наталочка сиділа в оббитому оксамитом кріслі, поряд були мама, тато й дядько Богдан, а весь ряд справа займали львівські пластуни. З директорської ложі часом визирало щось білувате: то був знайомий привид. Щоб не привертати уваги глядачів, він чемно ховався за шторкою. Тільки Машки бракувало для повної компанії, але й вона дістала винагороду: її заново пофарбували, звичайно ж, у червоний колір «корида», бо він гарний, життєрадісний і добре помітний на вербах.

На сцені стояли блакитні сутінки; декорації зображали хатину над річковою широчінню. «Схоже на Хотин, — подумала Наталочка. — На той вечір над Дністром». Навіть місяць-молодик прозирав з намальованого неба.

З хати вийшла дівчина Оксана й заспівала про те, як вона чекає коханого козака Андрія. Наталочка чекала його не менше, адже в нього, в його руці... Але поки що то секрет. Аж ось і він вилетів з-за куліс, чорновусий, чорнобривий і палкий, мов іскра. Він заспівав, заквапив Оксану вертатися з Туреччини за Дунай, додому. Раптом на сцену вискочили турки, що шукали козака-перебіжчика з України. Андрій вихопив шаблю — вона сяйнула, мов вогонь! Справжня козацька шабля!

Артистам, що грали турків, цим разом повелося нелегко. Андрій був як вихор; він відбивався на всі боки; козацька шабля спадала на них, наче блискавка, наче кара, наче гнів самого Всевишнього. І хоч за дією турки мусили схопити героя, він був непереможний, нездоланий!

Глядачі гаряче аплодували. Вистава йшла прекрасно! Чудово співали солісти, могутньо звучав хор, артисти балету мов на крилах літали в танці, а проте було ще щось — поривне, проймаюче. Те, що сильніше за смерть... Чи то шабля вогнистим зблиском запалювала дух

 Поміркуй!

- Чи сподобався тобі епілог повісті (тобто заключна її частина)?
- Чи бував/бувала ти в театрі? Можливо, тобі доводилось бачити виступи колективів народної творчості, які виконували козацькі пісні. Поділись своїми враженнями про театральні вистави або концерти. Чи схожі вони на ті, які відчуває Наталочка?

лицарства? Наталочці здавалося, що справа таки в шаблі. Вона щосили плескала в долоні, навколо вигукували: «Браво! Бра-вісимо!» Співак вийшов на поклін на авансцену, і шабля в його правиці сяяла, як сонце.

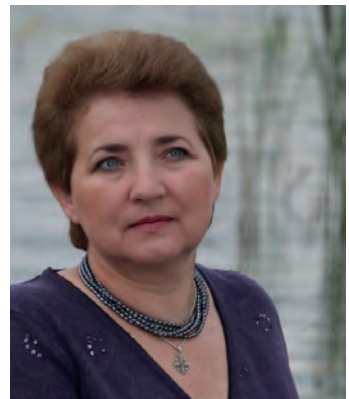
Мовна скарбничка

Мама Наталочки згадує *назви* таких українських громадських організацій, як Союз українок, Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка. Є в Україні й юнацькі громадські організації. Зокрема «Пласт», що сприяє вихованню відповідальних громадян, покликаних служити суспільним інтересам. Друзі Наталочки Северин і Василько – учасники цієї юнацької організації. Запам'ятай, як правильно пишуться назви цих організацій.

 Ти вже вмієш виділяти у прозових творах елементи структури сюжету. Особливістю пригодницьких творів, як тобі відомо, є низка подій, учасниками яких є головні герої та героїні. Установи послідовність подій у повісті «Таємниця козацької шаблі». Визнач, із якою метою родина Руснаків здійснила подорож фортецями і замками України.

Літературознавчий клуб

Зірка Мензатюк (1954) — сучасна українська письменниця. Народилася вона в Чернівецькій області. Свій перший літературний твір написала ще в другому класі. Вірші школярки публікували в районній та обласній газетах. А згодом твори письменниці видали в журналах для дітей та окремими книжками. Зірка Мензатюк працювала журналісткою, однак згодом вирішила присвятити себе творчості для дітей.

Зірка Мензатюк

Письменниця подорожує Україною. Вона згадувала, що ідея написання *повісті* «Таємниця козацької шаблі» виникла саме після таких сімейних мандрівок.

У цій **пригодницькій повісті** переплелися сучасність із історичним минулим доби Хмельниччини. Під час подорожі головна героїня Наталочка пізнає красу Батьківщини, щиро перейма-

ється збереженням історичних пам'яток, дивується величі старовинних українських замків, знаходить справжніх друзів.

Козацька шабля в повісті — це і символ історичного минулого, яким ми пишаємося, і знак зв'язку між поколіннями українців та українок.

За жанровими ознаками твір «Таємниця козацької шаблі» — **детективна повість**. У ній є заплутаний сюжет, яскраві образи головних героїв/героїнь, таємнича реліквія, яку треба розшукати й урятувати від злочинців. На шляху розслідування в героїв/героїнь трапляються перепони, що створюють чарівні злодії — родина чортів. А допомагає їм добра чарівна істота — привид козака-патріота.

У колі мистецтв

Козацькі походи й баталії зображено на картинах українських і зарубіжних художників минулого і сьогодення. Зокрема, на полотні польського митця *Юзефа Брандта* «Вставайте, козаки».

На картині сучасного українського художника *Артура Орльонова* відтворено битву під Берестечком. На ній майстерно передано батальні сцени. Тобто на передньому плані картини і прості козаки, і старшини, які

Покіркуй!

- Доведи що в повісті «Таємниця козацької шаблі» є ознаки пригодницького, детективного та фантастичного творів.

Літературознавчий словник

Пригодницька повість — більший за оповідання епічний твір, в якому змальовані незвичайні, часто небезпечні події. Зазвичай у такому творі розгадують якусь таємницю.

Літературний детектив — різновид пригодницької літератури, твір, у якому йдеться про якийсь злочин і пошуки злочинця.

Ю. Брандт. Вставайте, козаки

А. Орльонон. Битва під Берестечком

однаково безстрашно б'ються із супротивниками. Позаду зображено вогонь і дим пожежі, що ілюструють запеклість довготривалої історичної битви.

Поміркуй!

- Героїчні походи козаків оспівані в піснях. Зіскануй **QR-код** і прослухай народні пісні про козаків та пісні про них у сучасній обробці.
- Яка з пісень сподобалася тобі найбільше? Чому? Поділися враженнями від прослуховування з однокласниками/однокласницями.
- Роздивися картину Ю. Брандта «Вставайте, козаки». Розкажи про свої враження.
- Який настрій переданий на полотні?
- Перечитай епізод, у якому уява дівчинки малює битву під Берестечком. Порівняй його із картиною А. Орльонова.

Читай і досліджуй!

Чи доводилося тобі побувати принаймні в одному із замків, описаних Зіркою Мензатюк в повісті «Таємниця козацької шаблі»? Можливо, ти навіть мешкаєш поблизу одного з них.

Підготуй віртуальну екскурсію замками України, використавши власну фотоколекцію або ж матеріали інтернет-джерел. Для цього зіскануй **QR-код**.

Запропонуй своїм однокласникам/однокласницям разом здійснити віртуальну екскурсію. Поділіться враженнями. Обговоріть, чи збігається побачене із описом у художньому творі?

Підсумуй!

- Яке враження справила на тебе повість Зірки Мензатюк «Таємниця козацької шаблі»? Поділися ними з другом/ подругою за партою.
- Хто з персонажів тобі сподобався найбільше? Чому?
- Сформулюй тему та ідею твору.
- Чому знання історії потрібні сучасній людині?
- Чи подорожуєш ти зі своїми рідними, друзями/подругами Україною? Поділися своїми спогадами про цікаві мандрівки рідною країною.
- Чи виникло в тебе бажання прочитати повість повністю?

- Оціни свої знання про пригодницький твір «Таємниця козацької шаблі» за допомогою смайлика.

Читацьке дозвілля

Цікаво і змістовно організувати своє читацьке дозвілля ти зможеш, скориставшись **QR-кодом**.

Узагальнюємо вивчене

Юний читачу! Юна читачко!

От і минуло друге півріччя твого навчання у п'ятому класі. За цей час тобою відкрито нові цікаві твори, здобуто знання про літературу, дивовижні секрети мистецького слова.

Тебе зачаровувала краса природи і не залишали байдужим/байдужою щемливі розповіді про тварин у зворушливих поетичних і прозових творах зарубіжних письменників *Роберта Бернса, Ернеста Сетона-Томпсона, Ред'ярда Кіплінга* та українських майстрів художнього слова — *Павла Тичини, Миколи Вінграновського та Марії Морозенко*. А ще тобі стало відомо про пейзаж та його види у різних видах мистецтва, зокрема в літературних творах.

Сподіваємося, що тебе зацікавили твори українського письменника *Івана Нечуя-Левицького* та зарубіжних автора та авторки — *Марка Твена, Елеонор Портер*, із яких ти довідався/довідалася про життя, навчання, пригоди й забави дітей — твоїх однолітків, які жили колись.

А про проблеми, радощі, надії та сподівання сучасних ровесників тобі стало відомо з творів українських письменниць — *Оксани Сайко і Галини Кирпи*. Сподіваємося, що оповідання Галини Кирпи «Мій тато став зіркою» тебе переконало в щирому прагненні українського народу до свободи та незалежності, у важливості збереження пам'яті про найрідніших.

Ти вже знаєш, що повість — це твір, в якому розповідається про історію людського життя, яка перетинається з долями інших людей (персонажів). А також про те, що художній твір, в основу

якого покладено події із життя самого автора, називається автобіографічним.

Напевно, особливо захопили тебе пригоди дівчинки Аліси у фантастичному світі, який англійський письменник і математик *Льюїс Керролл* назвав *Країною Див*. Вочевидь, тобі неважко було переконатися, що діти всіх часів, незалежно від національності, залишаються дітьми — полюбляють гратися, мріяти, фантазувати та подорожувати.

За дивовижним поєднанням фантастичних і реалістичних подій та явищ ти прослідкував/прослідкувала, читаючи уривки повісті англійського письменника *Роальда Дала* «*Чарлі і шоколадна фабрика*». Фентезі, до яких належить і цей твір, має багато шанувальників/шанувальниць. До їхнього кола, можливо, невдовзі приєднаєшся й ти.

У світ фантазії ти поринув/поринула також разом із персонажами повісті-казки українського письменника *Всеволода Нестайка* «*Чарівні окуляри*». Також ти вже знаєш, що повість-казка — це авторський епічний твір, в якому розповідається фантастична історія, діють казкові персонажі.

Багато цікавої і важливої інформації ти дізнався/дізналася з повісті сучасної української письменниці *Зірки Мезатюк* «*Таємниця козацької шаблі*», події якої розгорталися під час подорожі замками нашої держави. Тобі нескладно було пересвідчитися, як тісно пов'язана сучасність із історичним минулим. Тепер ти вже знаєш, що таке пригодницька повість та літературний детектив.

Сподіваємося, що тобі цікаво було читати твори письменників і письменниць твого рідного краю та дізнаватися про найцікавіші літературні новинки, а також готуватися до уроків позакласного читання.

Юний читачу! Юна читачко! До зустрічі в нових мандрах сторінками творів української й зарубіжної літератур у шостому класі!

Словник літературознавчих термінів

Автобіографічний твір — художній твір, в основу якого покладено події із життя самого автора/авторки.

Анімалістичне оповідання — оповідання, що зображує тварин.

Епічний твір — твір головна увага, у якому зосереджена на розповіді про певні події. Характери героїв/героїнь розкриваються передовсім через опис їхніх вчинків.

Ідея твору — основна думка про змальовані в творі події, явища, яку автор/авторка доносить до нас.

Композиція — побудова літературного твору, розташування усіх його частин.

Літературний детектив — різновид пригодницької літератури, твір, у якому йдеться про злочин і пошуки злочинця/злочинниці.

Персоніфікація — різновид уособлення, надання предметам, явищам, поняттям чи тваринам ознак людини, їх «олюднення».

Повість — твір, у якому розповідається про історію людського життя, яка перетинається з долями інших людей (персонажів).

Повість-казка — авторський епічний твір, у якому розповідається фантастична історія, діють казкові персонажі.

Пригодницька повість — більший за оповідання епічний твір, у якому змальовані незвичайні, часто небезпечні події. Зазвичай у такому творі розгадують якусь таємницю.

Роман — великий за розміром і складний за будовою прозовий твір, що широко охоплює життєві події та діє багато персонажів.

Тема твору — події, явища, що змальовані в художньому творі.

Уособлення — надання ознак істот предметам, явищам чи поняттям, ніби «оживлення» їх.

Зміст

Від авторів	3
Дивовижний світ природи	5
Роберт Бернс «Моє серце в верховині...»	5
Ернест Сетон-Томпсон «Снап»	11
Джозеф Редьярд Кіплінг «Мауглі»	22
Павло Тичина	41
«Хор лісових дзвіночків»	41
«Гаї шумлять...»	42
Микола Вінграновський «Гусенятко»	46
Марія Морозенко «Вірність Хатіко»	55
Світ дитинства	62
Марк Твен «Пригоди Тома Соєра»	62
Іван Нечуй-Левицький «Вітрогон»	89
Елеонор Портер «Полліанна»	100
Оксана Сайко «Гаманець»	126
Галина Кирпа	132
«Мій тато став зіркою»	134
У пошуках пригод і чудес	145
Льюїс Керролл «Аліса в Країні Див»	145
Роальд Дал «Чарлі і шоколадна фабрика»	166
Всеволод Нестайко «Чарівні окуляри»	196
Зірка Мензатюк «Таємниця козацької шаблі»	213
Узагальнюємо вивчене	237